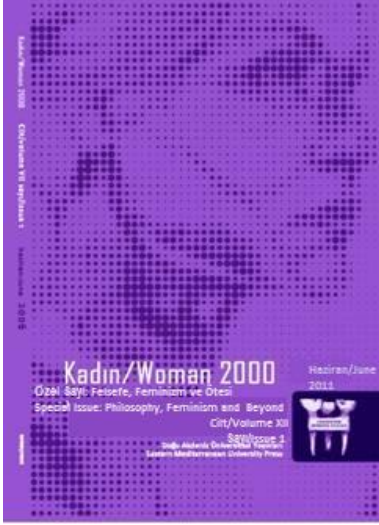

Downloaded by: [CWS 2016]
On: 09 April, 2016
Publisher: Eastern Mediterranean University Press
Famagusta-TRNC

Kadın/Woman 2000-Journal for Women's Studies Volume 15 Issue 2, December 2014

ISSN: 1302-9916
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

Full terms and conditions of use: Articles in this Journal maybe used for research, teaching and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, re-distribution, re-selling, loan or sub-licensing, systematic supply or distribution in any form to anyone is expressly forbidden.

1302-9916©2015 emupress

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Aralık/December 2014
Cilt/Volume XV Sayı/Issue 2

Doğu Akdeniz Üniversitesi/Eastern Mediterranean University

© 2014 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi

© 2014 Eastern Mediterranean University Press

Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing House

ISSN 1302-9916

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Publisher

Prof. Dr. Necdet Osam (acting Rector) (on behalf of)
Eastern Mediterranean University (EMU)
Turkish Republic of Northern Cyprus

Editorial Board

Editors

Assoc.Prof. Hanife Aliefendioğlu, Eastern Mediterranean University–North Cyprus
Assoc.Prof. Fatma Güven Lisaniler, Eastern Mediterranean University–North Cyprus

Members

Prof. Sevda Alankuş, Kadir Has University-Turkey
Assoc. Prof. Süheyla Üçışık Erbilen, Eastern Mediterranean University-North Cyprus
Assoc. Prof. Anne Ciecko, University of Massachusetts-USA
Assoc. Prof. María Alicia Garza, Boise State University-USA
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-England

Associate Editors (English Editors)

Cemil Sarıçizmeli, Eastern Mediterranean University – North Cyprus
Fatma Olcaytuğ Ünal, Eastern Mediterranean University – North Cyprus
Hüseyin Demirel, Eastern Mediterranean University – North Cyprus

Journal Secretary: Pembe Yıldırım

Language: Turkish / English

Cover Design: Roya Alagheband

Correspondence Address

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Eastern Mediterranean University-Center for Women's Studies,
Faculty of Business and Economics, Annex Building, BE263
Gazimağusa - North Cyprus (via Mersin 10 - Turkey)
e-mail: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

ISSN 1302 - 9916© 2014 **emu**press.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Sahibi

Prof. Dr. Necdet Osam (Rektör v.)
Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) (adına)
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Editör Kurulu

Editörler

Doç. Dr. Hanife Aliefendioğlu, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Fatma Güven Lisaniler, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs

Üyeler

Prof. Dr. Sevdâ Alankuş, Kadir Has Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilin, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Doç. Dr. Anne Ciecko, Massachusetts Üniversitesi - ABD
Doç. Dr. María Alicia Garza, Boise Eyalet Üniversitesi - ABD
Dr. Cynthia Forson, University of Hertfordshire-İngiltere

Yardımcı Editörler (İngilizce Editörleri)

Cemil Sarıçizmeli, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Fatma Olcaytuğ Ünal, Doğu Akdeniz Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs
Hüseyin Demirel, Doğu Akdeniz Doğa Üniversitesi - Kuzey Kıbrıs

Dergi Sekreteri: Pembe Yıldırım

Derginin Dili: Türkçe / İngilizce

Kapak Tasarım: Roya Alagheband

Yazışma Adresi

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies
Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi,
İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Ek-Bina, BE263
Gazimağusa - KKTC
e-posta: jws.cws@emu.edu.tr
<http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

ISSN 1302 - 9916© 2014 **emupress.**

EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
Center for Women's Studies
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Academic Advisory Board

Prof. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl University-Turkey)
Prof. Ayşe Işık Gürşimşek (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Prof. Berit Hagekull (Uppsala University-Sweden)
Prof. Beth Baron (City University of New York-USA)
Prof. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-UK)
Prof. Jacqueline Nadel (Riken BSI-France)
Prof. Louis Oppenheimer (University of Amsterdam-Netherlands)
Prof. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences - France)
Prof. Mustafa Fatih Özbilgin (University of East Anglia-UK)
Prof. Mutlu Binark (Başkent University-Turkey)
Prof. Sevdâ Alankuş (Kadir Has University-Turkey)
Prof. Şeyma Güngör (University of İstanbul-Turkey)
Prof. Yıldız Ecevit (Middle East Technical University-Turkey)
Assoc.Prof. Aksu Bora (Hacettepe University-Turkey)
Assoc.Prof. Biran Mertan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Blaise Pierrehumbert (Lausanne University-Switzerland)
Assoc.Prof. Burçak Keskin Kozat (Stanford University-USA)
Assoc.Prof. Hülya Şimşak (Koç University-Turkey)
Assoc.Prof. Netice Yıldız (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Nurten Kara (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Türkan Ulusu Uraz (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assoc.Prof. Yonca Al (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Nazime Beysan (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)
Assist.Prof. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi University-Turkey)
Assist.Prof. Seda Orbay (Eastern Mediterranean University-North Cyprus)

About the Journal

Kadın/Woman 2000 -Journal for Women's Studies is a publication of Eastern Mediterranean University - Centre for Women's Studies. It is published biannually on June and December and is a multi-disciplinary, peer and blind reviewed, bilingual journal (both Turkish and English) dedicated to the scholarly study of all aspects of women's issues. The articles published are primarily on topics concerning women's rights, the socio-cultural aspects and position of women in society as well as particular legal issues. Articles are accepted from all disciplines such as literature, sociology, psychology, anthropology, law, political science, economics, medicine, cultural history as well as book reviews on recent publications and news and reports on important scientific events.

Indexing

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies is indexed in GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos Index, and TÜBİTAK ULAKBİM Social Sciences and Humanities Database.

DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies

Akademik Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aysel Aziz (Yeni Yüzyıl Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Ayşe Işık Gürşimşek (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Prof. Dr. Berit Hagekull (Uppsala Üniversitesi-İsveç)
Prof. Dr. Beth Baron (New York City Üniversitesi-ABD)
Prof. Dr. Deniz Kandiyoti (School of Oriental and African Studies-İngiltere)
Prof. Dr. Jacqueline Nadel (Riken BSI-Fransa)
Prof. Dr. Louis Oppenheimer (Amsterdam Üniversitesi-Hollanda)
Prof. Dr. Lucette Valensi (The School of Advanced Study in the Social Sciences-Fransa)
Prof. Dr. Mustafa Fatih Özbilgin (East Anglia Üniversitesi-İngiltere)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Başkent Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Sevda Alankuş (Kadir Has Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Şeyma Güngör (İstanbul Üniversitesi-Türkiye)
Prof. Dr. Yıldız Ecevit (Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Aksu Bora (Hacettepe Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Biran Mertan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Blaise Pierrehumbert (Lausanne Üniversitesi-İsviçre)
Doç.Dr. Burçak Keskin Kozat (Stanford Üniversitesi-ABD)
Doç.Dr. Hülya Şimğa (Koç Üniversitesi-Türkiye)
Doç.Dr. Netice Yıldız (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Nurten Kara (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Türkan Ulusu Uraz (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Doç.Dr. Yonca Al (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Nazime Beysan (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Pembe Behçetoğulları (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)
Yrd.Doç.Dr. Rana Tekcan (İstanbul Bilgi Üniversitesi-Türkiye)
Yrd.Doç.Dr. Seda Orbay (Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kuzey Kıbrıs)

Dergi Hakkında

Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies, Doğu Akdeniz Üniversitesi-Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin bir yayın organı olup, Merkez'in amaçları doğrultusunda kadın konusu ile ilgili değişik disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel düzeyde çift-kör akran değerlendirmesi olan bir dergidir. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda 2 sayı olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan dergi, toplumsal cinsiyet ve kadının konumu ve hakları konularında sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilimi, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, edebiyat ve iletişim alanlarında disiplinler arası nitelikli bilimsel makaleler yayımlar. Ayrıca kadın konusunda yapılan çalışmalar ve yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarına yer verir.

Veritabanları

GenderWatch, Contemporary Women's Issues, General Academic ASAP International, IT One File, General Reference Center, General Reference Center Gold, IT Custom, MLA International Bibliography, Turkologischer Anzeiger, Index Islamicus, EBSCO, Women's Studies International Database, Asos İndeks ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı.

İçindekiler/Contents

Cilt/Volume XV

Sayı/Issue 2

Aralık/December 2014

Editörden/From the Editors!

Makaleler/ Articles

Gender and Transnationalism in Asian Context: Transnational

Family of Taishang (Asya Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Ulusötesicilik: Taishang'ın Ulusötesi Ailesi)

Bih-Er Chou..... 1

Dinsel Gruplarda Kadın Odaklı Kontrol Mekanizmaları: Kadın

Kadının Kurdu mu? (Women Oriented Control Mechanisms in Religious Groups: Is Woman Wolf of the Woman?)

Fatma Zehra Fidan..... 23

Kadın Mutfağından Dijital Hikâyeler: Ocakta Yemeğim Var

(Digital Stories from Woman's Kitchen: I Have Food on the Stove)

Burcu Şimşek & Şengül İnce..... 49

Eğitim Yönetiminde Kadın: Cam Tavana Medya Etkisi (Women in Educational Management: Media Effect to Glass Ceiling)

Gülay Ekren..... 71

The Quest for Identity in French Women Borderland Literature

(Fransız Kadın "Sınır" Edebiyatında Kimlik Arayışı)

Barbara Dell'Abate Çelebi..... 95

1980 Sonrası Türkiye Sinemasında Seks İşçisi Kadınların

Görünümü (Sex Workers Appearance in the Turkish Cinema after 1980)

Gözde Gayde..... 115

Eser Tanıtımları/Book Reviews

Luce Irigaray (2012). Meryem'in Esrarı (Le Mysterie de Marie)

(Duygu Dinçer)..... 137

Kadın Çalışmaları ile ilgili Etkinlikler, Notlar ve Raporlar/

Activities, Notes, and Reports on Women's Studies

Türkiye'de Eczacılık Alanında İlk Kadın Eczacılar (The First Female Pharmacists in Turkey)

(Sevgi Şar, Miray Arslan & Bilge Sözen Şahne)..... 141

Bu Sayıya Katkı Koyan Yazarlar/Authors of This Issue..... 165

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar/Referees of This Issue..... 166

Yayın İlkeleri/Notes for Contributors..... 167

From the Editors!

Dear Readers,

We are happy to complete another issue (Volume 15, Issue 2) of *Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies* with the contribution of researchers, activists and authors from a variety of countries and institutions.

The first article comes from Bih-Er Chou and is entitled *Gender and Transnationalism in Asian Context: Transnational Family of Taishang*. The article addresses the one specific result of globalization: the configuration of family as units of production and reproduction as a result of global communication and transportation. Chou roots the study in interviews conducted between 2006 and 2007 with Taiwanese business people in China. The analysis describes three types of transnational family: the split-reassembled transnational family, the relocated transnational family, and the split-spread global family.

Fatma Zehra Fidan authors the second article entitled *Women Oriented Control Mechanisms in Religious Groups: Is Woman Wolf of the Woman?* This article examines the issue of women-only interaction in religious groups. Based on her *focus group discussions* Fidan reveals that women face the pressure of properly dressing the other co-religionists especially when they are together with them.

Burcu Şimşek and Şengül İnce brings together two different experiences in the third article in this issue: Digital Storytelling and women PhD candidates' experience of pressure of domestic duties. In their articles titled *Digital Stories from Woman's Kitchen: I Have Food on the Stove*, Şimşek and İnce collect women's stories (including their own) in digital story telling workshops. As they put it, they "examine how digital stories enhance the celebration of relational selves in each other's narratives".

The fourth article is *Women in Educational Management: Media Effect to Glass Ceiling* and is a case study by Gülay Ekren. Ekren investigates how the media play a role in preventing women from being promoted as managers in educational institutions. For this purpose, a scale called "Attitudes towards women in media" was developed and applied to 150 teachers to see if there is an effect in the form of representation of women in the media in relations to gender, age, marital status, and educational levels of teachers working in these institutions.

The final article in this issue is *The Quest for Identity in French Women Borderland Literature* and it investigates Algerian women writers living in France in an effort to understand their search for new forms of identity. According to the author, these women writers employed different strategies of resistance, conflicts or enjoyment of multiple identities. By referencing Homi K. Bhabha's "interstices of culture", the author uses borderland as a metaphor for (un)belonging, of being a

nomad within cultures in perpetual exile. The author shows how the issues of subordination, strangeness, exile and loneliness express themselves in their need to write, to tell their stories, to construct or re-construct their past and to affirm.

In our Activities, Notes, and Reports on Women's Studies Section we include *The First Female Pharmacists in Turkey* by Sevgi Şar, Miray Arslan and Bilge Sözen Şahne. The authors investigate the history of pharmacy education starting from the 19th century and note that until 1922 female students were not registered and since 1944 there have not been any female academics in pharmacy education. This note also provides the chronological list of the women in pharmacy education.

Duygu Dinçer introduces the book of Luce Irigaray (2012); *The Mystery of Mary* examines the elimination of female characters from the monotheist religions. Dinçer in her introduction defines how Feminist philosopher, psychoanalyst, cultural theorist Luce Irigaray deconstruct masculine religious discourse and invites the readers to think about Mary as a person rather than a mother Mary or virgin Mary.

We would like to express our acknowledgement to all those who worked very hard reviewing papers and publicizing the journal. We are indebted to Prof. Necdet Osam, acting Rector of our University and the Chair of the Executive Board of Emupress, our colleague Mashoed Bailie and Hüseyin Demirel for proofreading, and to Selda Adaöz, Ersev Sarper, and their team in the EMU printing office without whose generous contributions this work would have never been completed.

Editors

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Editörden

Sevgili okurlar,

Dergimiz, Kadın/Woman 2000, Journal for Women's Studies'in bir sayısının daha (Cilt 15, Sayı 2) tamamlanmış olduğunu sizinle paylaşmaktan mutluluk duyuyoruz. Diğer sayılarımızda olduğu gibi bu sayımızda da kadının kamusal ve özel alandaki konumunu sorunlu bulan bir bakış açısıyla ele alınmış değişik alanlardan altı özgün araştırma makalesi, bir kitap tanıtımı ve kadın çalışmalarına kaynak nitelikli bir çalışmayı görüşlerinize sunuyoruz. Katkı koyan tüm araştırmacılarımıza teşekkür ederiz.

Bih-Er Chou tarafından gerçekleştirilen *Asya Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Ulusötesicilik: Taishang'nın Ulusötesi Ailesi* isimli ilk çalışma, küreselleşen üretimin göç sürecini nasıl toplumsal cinsiyetli hale getirdiğini ve bunun ailenin geleneksel algı ve yapısını nasıl değiştirdiğini sorgulamaktadır. Chou, 2006-2007 yıllarında Çin'de yaşayan Tayvanlı iş insanlarıyla yüzyüze yapılan görüşmelerden elde ettiği verilere dayandığı çalışmada bu sürecin üç tür ulusötesi aile ortaya çıkardığını öne sürmektedir. Bunları bölünmüş ve yeniden bir araya gelmiş ulusötesi aile, yeniden konumlanmış ulusötesi aile ve bölünmüş-dağılmış küresel aile şeklinde tanımlamaktadır.

Dinsel Gruplarda Kadın Odaklı Kontrol Mekanizmaları: Kadın Kadının Kurdu mu? isimli ikinci makalede, kendini bir dinsel grup/cemaat aidiyetiyle tanımlayan kadınların, sosyal yaşamdaki giyinme biçimleriyle ilgili olarak, ait oldukları gruptaki diğer kadınlar tarafından nasıl bir davranışa maruz kaldıkları araştırılmaktadır. Makalenin yazarı Fatma Zehra Fidan odak grup görüşmeleri aracılığıyla elde ettiği verilerin analizi sonucunda kadınların dahil oldukları dinsel grubun giyinmeye yönelik ilkelerine uygun davranmadıklarında baskı ve dışlanma yaşadıklarına dair bulgulara ulaşmıştır.

Burcu Şimşek ve Şengül İnce'nin *Kadın Mutfağından Dijital Hikâyeler: Ocakta Yemeğim Var* isimli özgün çalışmaları '*Ocakta Yemeğim Var Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesi*'nde ortaya çıkardıkları dijital hikâyelerinin karşılıklı incelenmesine dayanmaktadır. Şimşek ve İnce çalışma boyunca dijital hikâye anlatımının bileşenlerini zaman, mekan, benlik ve hikâye üzerinden tartışmanın yanı sıra dijital hikâyelerin bir diğerinin anlatısında ilişkisel benliği sergilemeyi nasıl sağladığını irdelemektedirler.

Dördüncü çalışma olarak Gülay Ekren'in *Eğitim Yönetiminde Kadın: Cam Tavana Medya Etkisi: Sinop'ta bir Uygulama* isimli çalışmasına yer verilmiştir. Çalışmada *Medyada Kadına Yönelik Tutum* ölçeği kullanılarak medyanın eğitim kurumlarındaki cam tavan sendromuna etkisi irdelenmiştir.

Barbara Dell'Abate Çelebi'nin *Fransız Kadın "Sınır" Edebiyatında Kimlik Arayışı* isimli Fransa'da yaşayan Cezayirli kadın yazarları konu alan çalışmasıyla Batılı

kadının yeni kimlik formları bulma arayışının göçmen kadının deneyimleri ve bakış açısı arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Çelebi'ye göre çalışmasında incelediği kültürel ve ulusal sınırlarda yaşayan bu yazar kadınları birbirine bağlayan tek unsur: duydukları yazma, hikayelerini anlatma gereksinimi, geçmişlerini yapılandırma ya da tekrar yapılandırma ve romanlarıyla varoluşlarını ispatlayabilme çabasıdır. Diğer yandan hikaye anlatımlarıyla okurlara yaşadıkları toplumu değerlendirmede yeni bir bakış açısı sunmaktadırlar.

Son çalışma olarak Gözde Gayde'nin Türkiye sinemasında seks işçisi kadınların 80 sonrası dönemde nasıl anlatıldıklarını inceleyen *1980 Sonrası Türkiye Sinemasında Seks İşçisi Kadınların Görünümü* isimli çalışması yer almaktadır. Gayde inceleme sonuçlarını "80 sonrası Türkiye sinemasında kısmi de olsa kadınların içinde buldukları durumları, ruh hallerini, yaşadıkları mekânları aktaran filmler yapılmıştır. Ancak yine de bu filmler çoğunlukla ataerkil sistemin biçtiği rollere uygun bir anlayışla seks işçisi kadınları aktarmakta ısrarcı olmuşlardır" şeklinde özetlemektedir.

Editörden yazımızı bitirmeden önce hiç bir karşılık beklemeden değerlendirme ve danışmanlık yaparak katkıda bulunan herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Ayrıca, her zaman yanımızda olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi Yönetim Kurulu'na, Rektör vekili ve Yayınevi Yönetim Kurulu başkanı Prof. Dr. Necdet Osam'ın şahsında, İngilizce metinlerin tashihi konusundaki katkıları için Hüseyin Demirel'e, derginin basımı konusunda gösterdikleri cömert ve titiz çalışmalarından dolayı Selda Adaöz, Ersev Sarper ve DAÜ Basımevi ekibine teşekkürü borç biliriz. Onların değerli katkıları olmadan bu sayı tamamlanamazdı.

Editörler

Fatma Güven Lisaniler

Hanife Aliefendioğlu

Gender and Transnationalism in Asian Context: Transnational Family of Taishang

Bih-Er Chou^{*}
National Tsing Hua University

Abstract

Globalization, facilitated by the powerful and instantaneous worldwide communication and transportation, not only produced rapid flow of capital, goods, services, and people but also reshaped the spatial organization of social relations at every level. The concept of transnational social space was proposed to capture the reconstitution of the new spatial organizations across national territory; and "transnational family" was viewed as a site wherein transnationalism was sustained and practiced and to delineate how women were affected by and affect globalization. This paper addresses the question of how globalization as manifested in the movement of capital and people cross borders affects the configuration of family as a unit of production and reproduction, the meaning of home as a fixed place of belonging, and the boundaries of family as spacious organization of social relations. Data came from in-depth interview with a group of the boss wives of Taiwanese businesses (Taishans) in two coastal cities in China collected in 2006-2007. Analyses show that: women are the incorporated members of the transmigration process. Transnational relocation of family business has also impacted the gender relations within the transnational family by reinforcing the reproductive responsibilities of "homemaking", including transnational mothering. Three types of transnational family or global household reconfigurations were identified as a result of the transnational relocation of Taiwanese family firms to China: the split-reassembled transnational family, the relocated transnational family, and the split-spread global family. Finally, the spatially diffusion of family accompanied with transmigration further leads to the re-interpretation of the meaning of home.

Keywords: *gender, transmigration, space, global householding, family, transnationalism, Taishang.*

^{*} Bih-Er Chou, Center for Contemporary China, Institute of Sociology, National Tsing Hua University, Taiwan. E-mail: bechou@mx.nthu.edu.tw.

Original research article

Article submission date: 1 March, 2014

Article acceptance date: 21 November, 2014

1302-9916©2014 emupress

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 1 Mart, 2014

Makale kabul tarihi : 21 Aralık, 2014

Asya Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Ulusötesicilik: Taishang'nın Ulusötesi Ailesi

Öz

Dünya ölçeğindeki güçlü ve anında iletişim ve ulaşım sağlayan gelişmelerle hızlanan küreselleşme uluslararası sermaye, mal, hizmet ve kişilerin akışını hızlandırmıştır. Bu, yeni ve şiddetli bir zaman-mekan sıkışması dönemine yol açmıştır. Küreselleşme toplumsal ilişkilerin uzamsal organizasyonunu her düzeyde değiştirirken ev ve bir yere ait olmanın anlamını da dönüştürmüştür. Makro düzeyde ortaya sadece yeni bir dizi 'küresel-şehir' çıkmamış, coğrafya ile toplumsal alan arasındaki uyum da giderek ortadan kalkmaya yerel ve küresel birbirinden ayrılmak yerine birlikte yapılanmaya başlamıştır.

Ulusötesi göçün günümüzdeki hızla dönüşen doğasına bakarak ulusal sınırların fiziksel olarak dağıldığı, çok yerli bu yeni 'ulusötesi alanda' eridiği görülmektedir. Evin anlamının da giderek coğrafi olarak yapılanmış olmaktan çıktığı ve akışkanlaştığı söylenebilir. Ancak, dünya ekonomisinin temeli ve toplumun en temel birimi olan aile veya hanehalkının, yakın zamana kadar küreselleşme ve uluslararası göç çerçevesinden yapılan çalışmalarda göz ardı edildiği görülmektedir. Halbuki bu yeni gelişmelerin analizi göstermektedir ki, sermayenin hareketi sadece üretimin yerini değiştirmemiş ailelerin de sınırların ötesine taşınmasına neden olmuştur. Böylece hem göç veren hem de göç alan yerler açısından hanehalkı yeniden kurulmuş, toplumsal cinsiyet politikaları çokulaşmıştır. Bunların sonucunda, 'küresel hanehalkı' kavramı ulusal sınırları aşan hanehalkının varlığını idame ettirme sürecini anlatan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada ulusötesicilik, küresel göçmenlerin günlük yaşantılarını anlamak için bir bakış açısı olarak önerilmektedir. Çin'de çalışan ve çoğunluğunu Tayvanlı iş adamlarının eşlerinin oluşturduğu katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere dayanan bu araştırmada şu soruların yanıtları aranmaktadır: göç süreci üretimin küreselleşmesini nasıl toplumsal cinsiyetli hale getirmiştir, bu süreç aileyi sosyal ve fiziksel alan olarak yeniden nasıl kurgulamıştır, bu kadınların kimlikleri ve aile kavramı ulusötesi göç deneyimleriyle nasıl çelişmiş ve yeniden nasıl yorumlanmıştır. Çalışmanın Asya ölçeğinde uluslararasılaşma, toplumsal cinsiyet ve aile kompleks alanındaki literature bir katkı yapması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet, ulusötesi göç, mekân, küresel hanehalkı, aile, ulusötesicilik.

Introduction

Globalization, facilitated by the powerful and instantaneous worldwide communication and transportation, has produced rapid flow of capital, goods, service and people. This in turn could lead to a potential consequence of a new and violent phase of 'time-space compression' (Massey, 1994: 20). Globalization may reshape the spatial organization of social relations at every level, from macro to micro, and alter the meaning of home and locality and the relations between territory and nation. And, the concept of transnational social space has been proposed to capture the reconstitution of the new spatial organizations across national territory; the term of transnationalism or transnationality was advanced to denote the simultaneity and persistency of socio-political ties and practices reaching beyond national borders. Among all the levels of new spatial organization, the realm of 'family' or 'household' was viewed to be a site where the micro-politics and social practices of transnationalism played out in everyday life. Thus, the emergence of 'transnational family' was identified as an important site for understanding the process of globalization and gender, particularly for feminists. For family or household is not only considered as the private sphere where women belong but also the domain of social reproduction and consumption. Delineation of how transnational family resulted from transnationalization due to globalization will therefore reveal how women both affect and be affected by the process and contribute to the feminist understanding of the agency of women in globalization process. Moreover, the exponential increase in international migration in Asia has been accounted as one of the main drive of current transnational migration and contemporary social change in the region over the last two decades (Yeoh, Huang & Lam, 2005). This meant that the 'transnational family' as a form of living arrangement in which social ties and practices may develop and reconfigure in multiple locales across borders is becoming more common for a wider spectrum of people among Asian societies.

Taken this as point of departure, this paper expanded the task further to address the question of how globalization as manifested in the movement of capital and people cross borders affects the configuration of family as unit of production and reproduction, the meaning of home as a fixed place of belonging, and the boundaries of family as spacious organization of social relations. Specifically, the following questions will be examined: (1) how the transmigration induced by globalization of production is gendered; and (2) how it affects the reconfiguration of family both as a social and geographical space; and (3) how the identities of these women and their meaning of family are contested and re-interpreted in the process of their transnational migration.

Theoretical Backgrounds

As mentioned previously, globalization, facilitated by the advent of modern communication and transportation technology, has resulted in the fast mobility of capital and people across national borders and thus brought about the realignment between space and place and the emergence of 'transnational social space' (Faist, Fauser & Reisenauer, 2013; Pries, 2001). Globalization may reshape the spatial organization of social relations at every level, from macro to micro, and alter the meaning of home and locality and the relations between territory and nation. At macro-level, geographic place is being realigned according to the new global realities, and there emerges a new set of global cities. Thus, Tokyo seems to more relate to New York than to any Japanese city. At micro-level, the meaning of home becomes diffused rather than geographically distinct, and the boundaries between public and private, as well global and local, are implicitly dissolved as they are increasingly crossed by breaking down of physical barriers. In short, the local and global as well as the private and public appeared to constitute, rather than separated from, each other. Thus, home as a place of belonging becomes contested.

Similarly, vast flow of transnational migration associated with the new international division of labor also takes on a new quality which greatly challenges the congruence of geographic and social spaces of traditional international migration. Not only migration processes across borders are viewed as a more or less permanent state, instead of as a one-time, unidirectional change in location (across borders), but the new transmigrants form a qualitatively new social group in new social fields. These new social fields were viewed as built upon both the receiving and sending regions and may be considered as 'de-territorialized' social spaces (Massey, et al., 1999). Alternatively, the concept of transnational social spaces was developed and extended to refer to the new social 'interlacing coherence networks' which are spatially diffuse or 'pluri-local' or 'multi-sited' and comprising a social space that is not exclusively transitory (Pries, 1999). Transnationalism or transnationality is becoming a new social reality of life for these transmigrants as well as those who were non-migrants (Ong, 1999; Levitt & Waters, 2002; Smith & Guamizo, 2003). Transnational family, composed of a set of pluri-local social ties and practices among members spreading across national boundaries, constitutes one most important social institution of the new transnational social spaces.

Although 'transnational family' is becoming increasingly common for both the transmigrants and non-migrants alike and there is increasing attention paid to this topic. However, as a social institution sustaining the transnational social space, what is 'transnational family' is a vex issue. By their nature of being fluid or not fixed in physical locality, "transnational families constitute an elusive phenomenon – spatially dispersed and seemingly capable of unending social mutation" (Bryceson & Vuorela,

2002: 3). Not only are they able to constitute across boundaries but also to redefine themselves as a family over time contingent on spatial practicality as well as material resources and emotional needs. Contemporary analyses of 'transnational family' may be grouped into three categories. One emphasized on how the various aspects of 'doing family' (Yeoh, Huang & Lam, 2005) among the female migrants in Asia; one centered on how the 'construction of family' among the transnational migrants to European Community (Bryceson & Vuorela, 2002) was carried out dispersed geographically; and, one focused the practices of 'home making' by the European women of transnational professionals (Coles & Fechter, 2008). Each approach is discussed below.

Asian Transnational Family

The focus of transnational family studies among the Asian transnational migrants centered on the analysis of 'doing family' across borders practiced by the predominantly female transnational domestic workers. Due to the restrictive and conservative migration policies regarding transnational labors in East Asian nations, 'split household transnational family', wherein the core members are distributed in two or more nation-states, is the dominant form of family for these transnational labor migrants. For this type of transnational family, the basis upon which the spatially dispersed membership derives its reality of family was believed to be "from both material bonds of collective welfare among physically dispersed members (and) also a shared imaginary of 'belonging' which transcends particular periods and places to encompass past trajectories and future continuities" (Yeoh, et. al., 2005: 308). Therefore, transnational 'circuits of affection, caring and remittance' through various means of modern global communication were developed among the Filipino, as well as other Asian, women migrants in order to maintain a 'sense of being connected' with children and to keep their families physically and emotionally intact at their absence (Parrenas, 2005). In other words, through the practices of transnational 'mothering' and 'being wife', not only the roles of motherhood and wife were played out across boundary, but also a sense of family was maintained. Moreover, the patriarchal ideology of gender norms was retained despite the physical absence of these migrant women from the family to participate in global labor market.

Contemporary European Transnational Family

Analyses of this type of transnational family were based mainly on the experiences of transnational migrants from the economically less developed (Eastern European) nations to the more advanced (Western European) nations (Bryceson & Vuorela, 2002). Unlike the restrictive migration policies of the receiving nations of East and

Southeast Asia, the less formidable migration barriers of receiving nations of the EU have facilitated easier mobility and reconstitution of family among spatially dispersed members of the contemporary European transnational migrants, at both originating and receiving nations, at different life cycles. Today's European transnational families, such as Turkish migrants in Germany, are characterized more by an elastic relationship (of family members) to their place of origin, ethnicity and national belonging, rather than by maintaining the sense of family intact (Erel, 2002). Thus, there is different sense of belonging with reference to the past and to the future between both genders and generations within the family. This may raise questions about the relationships between transnational families and the nation state as well as the difference in political and cultural identities between the first and second generations of the transnational families. The concept of family may be viewed as 'real' for some members but as 'imagined' (community) for others of the same transnational family (Vuorela, 2002). To delineate how the crisscross and clash of cultural values and political identities within contemporary European transnational (migrant) families, the term 'frontiering' was proposed to illustrate the confrontation between genders, generations and individuals within the families; while the term 'relativizing' was suggested to refer to the variety of ways individuals establish, maintain or curtail relational ties with specific family members and local networks. In other words, family may be conceived as an imagined community with a shared feelings and mutual obligations materialized through the selective formation of familial emotional and material attachments of members on the basis of their temporal, spatial and practical considerations. Transnational family of this type is more fluid and may be constantly under construction by members dispersed across national boundaries and cultural and political identities.

Western Expatriate Family

In addition to the 'split-household' and long-distance mothering practices employed by the contemporary transmigrant women to maintain their transnational family in Asia and the 'fluid family' of European transmigrants as analyzed above, transnational family may be presented as 'relocated family' for the western expatriates. It is a "family choreographed movement" (Bryceson & Vuorela, 2002: 17), wherein the whole family, including wife and children, moving along with husband's employment overseas as observable among European-North American expatriates or transnational professionals (Coles & Fechter, 2008). For this type of transnational family, the concerns centered on the how the transnational relocation impacting the inner logics of family. Specifically, the following impacts on the family relations have been identified. One is the reinforcement of the traditional gender

division of labor between spouses as a result of the incorporation of wife into transnational migration and relocation initiated by husband's employment or assignment abroad. For these expatriate wives, not only did they often have to interrupt their own career or withdraw from labor market, but also have to play the role of "supporting husband's professional commitment and sustain the well-being of the family more generally, including kin-work" (p.7). The wives often become the 'incorporated' women of the transnational corporations of their husbands (Gordon, 2008). The other impact of transnational relocation of family manifests itself in everyday social practices of 'home-making' of wives. This involves the reconfiguration of material cultures such as foods and household goods to recreate the feeling of 'home', a sense of 'belonging' abroad, and thus to establish a sense of connection with the home(land) (Walsh, 2008). Thus, it is 'making a 'home' away 'home', or 're-making a home'. Moreover, this 're- making of a home' includes the mothering of children which requires creation or reproduction of an idealized 'American' childhood in foreign land and education of children to maintain 'Americanness' for cultural identity in the case of American expatriates (Moore, 2008).

Global Householding

In a different vein, household as an institution charged with the reproduction of labor for the labor market and as a unit of consumption for goods and services purchased in the market, not only its function as unit of social reproduction has been severely repositioned under the neo-liberal policy of globalization, but also its constitution was recomposed spatially in the neo-liberal global political economy of the late 20th century. The idea of 'global householding' was put forth to inquire into the linkages between the household and larger structural issues such as demographic transitions and shifts in the global economy and their impacts on whole society and daily lives (Douglass, 2006; 2012). The term '*global householding*' refers to the many ways in which the various processes of household sustaining are increasingly occurring across national boundaries, for example, through transborder marriages, overseas education, labor migration and war displacements (Douglass, 2006: 423).

As a response to the declining rates of fertility and marriage of women, global householding through cross-borders marriage with non-citizen spouse, particularly among rural men, become a prominent form of family formation in some East Asian countries. Similarly, increasing rates of aging population coupled with a shortage of labor population has induced another form of global householding in several countries in Asia observable in the form of millions of women from lower income countries circulating among the households of richer countries (both within and outside Asia) as living-in domestic helpers and caretakers for children and the elderly

(Douglass, 2012:17). Migration of the female labor across national borders also produces re-householding of the families at both ends of originating and receiving societies (Lan, 2003). Other forms of global householding include sending children (with or without mother) abroad for education among the well-off families of the East Asian countries such as South Korea, Taiwan, and increasingly China (Huang & Yeoh, 2005). This arrangement resulted in separation of household members across national boundaries. One type of these families was dubbed as 'astronaut family' wherein wife accompanied child(ren) abroad for the purpose of study and husband stayed behind to make money and the family joint together periodically during the school vacations and special holiday vacations. Yet, despite of long periods of physical separation, family members retain strong family solidarity. In this sense, global household is similar to transnational family.

These studies are revealing in pointing out the complexity of globalizing effect of transnational migration and capital at the micro-level as manifested in women as agents and family as unit of production and production. The psychological, socio-cultural, economic and political implications of these processes are extraordinarily complex and arguably involve as much as one-quarter of the world's population. Scholars have hardly begun to map this vast terrain, which is especially marked by structural hierarchies of gender, sexuality, ethnicity/race, class and national location. The subtlety and the mechanism of the process remained to be examined. And this will be the focus of the following analysis using the experiences of group of Taiwanese boss wives as they relocated to China with their family enterprises.

Methodology

Data Collection

Participants of this study consist mainly of the boss wives of Taiwanese businesses (Taishans) in two coastal cities of Dongguan and Shenzhen in China which were designated as the first two free economic zones since the opening-up in 1978. These two cities also had the highest concentration of the relocation of the so-called 'traditional' Taiwanese industries in the 90s. These traditional Taiwanese businesses were characterized as labor-intensive and low-technological and low-capital requirements, consisted of manufacturing industries in clothing, footwear, home-furnishing, plastic wares. Most of them were small-scale family businesses or firms in Taiwan which were forced to relocate to south-east Asia and then China during the restructuring process of late 80s.

Data for this analysis came from the in-depth interviews conducted from winter through spring of 2007. In-depth interviews with selected sample of 24 boss wives

currently residing in either China (22) or Taiwan (2) were conducted from January to April of 2006 and 2007 to obtain detailed information on the decision-making process, the experiences and subjective assessment of their relocation, their involvement in business, and family arrangements at different stages. Questions about the allegedly prevalence of extra-marital sexual liaisons of Taiwanese businessmen and how they coped with it were also included in the interview. Most of the interviewed boss wives had assumed administrative functions within the women's committees at various local chapters. Many of them were the earlier migrants to the areas and may be seen as senior members of the community of boss' wives. They were also knowledgeable about different patterns of relocation experiences and heard and witnessed the coming and going of marriages. They served as informants of the community of boss' wives. Table 1 and 2 is a summary of the socio-demographic backgrounds and relocation experiences of the 21 interviewed boss wives used for this analysis. Another 3 interviewed women were bosses and owners of their business, and thus were excluded from analysis.

Table 1: Socioeconomic Characteristics of the Interviewed Taishang Wives

No.	Names	Age	Education	Industries (f.b.)
001	LSC	50	Senior H (v)	Gifts & Home furnishings
002	PLQ	52	Senior H (v)	Chemical factory
003	LSQ	50	Senior H (v)	Plastic product (trading)
004	YMS	54	Senior H (v)	Footwear (trading)
006	TYH	42	College (Acct.)	Financial service (investment)
007	YBQ	48	College (B.A.)	Electronic parts
008	SRY	50	College (Acct.)	Electronic parts
010	CBY	35+	Univ. (food management)	Food service (restaurant /bakery)
012	LYJ	35+	college	Food service (cafe')
013	LSJ	46	College (v.)	Footwear (retail)
016	TLR	55	H.S. (V)	Footwear (manufact.)
017	LJR	35+	college (->MBA)	Women's accessories (custom jewelry)
018	LPJ	60	H.S.	Computer products
019	YMH	39	college	Gift-products (manufact.)
020	PJD	35+	college	Leisure service (SPA shop)
021	LMJ	50	H.S. (V)	Gift-product (artificial flower)
022	WZY	45+	H.S. (V)	Plastic products
027	TYQ	24	H.S. (V)	Service (beauty salon)
028	CWZ	58	VHS +Univ.training course	Sporting goods (manufact.)
029	YRL	60	VHS	Lighting product (manufact.)
030	CYM	48	college	Gift-products (manufact.)

Table 2: Relocation Experiences of the Interviewed Taishang Wives

No.	Year to China		Work status in		Arrangement of Children at the time of relocation
	husband	wife	China	Taiwan	
001	1992	2001	Finance manager	Pre-school teacher/h.wife	2 sons stay in Taiwan w/ wife until going to College or to U.S.
002	1988	1994	boss/owner	boss wife / owner	2 daughters stay in Taiwan with g.mother, after graduation from H.S., 2 nd daughter moves to China, one stays in Taiwan.
003	1990	NA-stay in Taiwan	b.w. (in charge)	b.w. Taiwan's part)	2 sons, stay in Taiwan (w/wife) under the care of husband's sister.
004	1994	1995	boss/owner	work at maternal fb	1 son (3 months) taken along when wife moved to China and educated in Taiwanese school.
006	1998	1998	Financial consultant	Financial consultant	2 sons(6 th grade & kindergarten) stay in China for educ. under the care of local nanny
007	1989	NA1991 to Malaysia	b.w.	account. clerk clothing	2 boys were taken to MA (by wife) 2 years after fb moved there.
008	1995, Malaysia 2005, China	2005	finance (b.w.)	housewife	Children grown up and study in the U.S. when wife moved to China.
010	1990	2000	boss/owner	International hotel (professional)	No child, live with husband's family (local Chinese); husband was Chinese in H.K., and studied in Taiwan as oversea Chinese.
012	2000	2001	boss/owner	Accounting clerk	2 daughters (6 th gr and 5 yr.) stayed in Taiwan taken care by in law and own mother for a year until move to China in 2002
013	1990	1992	b.w. finance/ boss	H.S.(V) teacher (beautician)	2 sons (2yr, 5yr) went to China with wife and educated in local school.
016	1991	1991	b.w.-> boss	b.w.	Took 3 children along when moved to China; 2 older daughters work in China, youngest son back in for Military service after HS in China.
017	1995	1995	b.w. general manager)	Secretary/ Admassit.	2 children (5yr, 1yr) born in China and educ. in local school ; 1 step-son work in the Chinese family business .
018	1997	2002	b.w. (non involved)	insurance agent	4 daughters' grown up/ married in Taiwan; children were cared by wife when small.

019	1992	1995	b.w	Sales agent /baby goods	2 kids moved with wife to China and were educated there.
020	1990	1995	boss/owner	airline steward	2 daughters (10yr & 5yr) born after wife moved to China.
021	1987	1987	boss/owner	Operators (Q.C. inspector)	1 step son (28yr) from Taiwan and 1 own son (13yr) born after move to China; both are in China.
022	1994	2000	b.w. (finance)	Acquisition (mechanical factory)	1 son (5yr) moved to China with wife and study in Taiwanese school.
027	2004	2004	boss/owner	beautician	1 daughter (3yr) born after move to China.
028	divorced/single	1990	manager /shareholder	floor manger	2 sons stay in Taiwan. 1 st with father; 2 nd under the care of wife's mother, with hired child care helper.
029	1998	1998	b.w.	b.w.	2 sons in college & H.S.; both stayed in Taiwan then one went to study in U.S. and one stayed in Taiwan for college and then to fb in China.
030	2000	2000	b.w.	in charge of shipping in f.b (trade)	3 daughters 1 st (8 th gr) move to New Zealand 2 nd (6 th gr)->China-> Zealand 3 rd (2 nd gr)->China

Analyses and Discussions

Who Are the Bosses' Wives?

Before answering the main research questions, it may be informative to look at the socio-economic characters of the interviewed boss wives. Majority of the interviewed boss wives fall in the range between 44 to 55 years of age. If 50 is used as the dividing line, then about half (50%) of the boss wives (N=10) is over 50 while the other half was under 50. Those between 40 and 49 (N=6) and under 39 (N=5) were about a quarter of total sample respectively. These figures reflect more of the characteristics of the active members of the women's committee as being older, earlier migrants, better established and thus more involved in community affairs. In terms of the industries of family business, most of the boss wives, especially the more senior ones, were in the social called traditional industries, i.e., manufacturing industries and chemical/plastic industries. These were the leading exporting industries behind the Taiwan economic miracle of the 70s. On the other hand, for those very young wives, they were more likely to be running their own business in service industry, restaurant, café and beauty shop/spa.

Difference in the age seems to relate to the year of movement /migration to China for these wives. The senior cohort of wives belongs to the first-wave of relocated Taiwanese business to China, which is between 1989, and mid-90s, and concentrate in the family firms of manufacturing industries with low capital and technology requirements. The second stage of Taishang relocation during the late 90s involves industries with larger capital requirement and higher technology threshold. Conceivable, the relocating firms of the second stage may be larger corporations or small firms required to move by being part of a cluster of production relocating to China. In addition to industries relocation, as more Taiwanese move and settle in the coastal cities of China and accompanied by the accumulation of wealth and concentration of Chinese in the free economic zones, there emerges new demand for various services of urban areas. The in-depth interview data indeed reveal an interesting change in the status of the more recent migrating wives. They are more likely to belong to the spouses of Taiwanese managers (Tai-Kan). They tend to be younger and more ready to start their own business in the service, such as S010, S012, S020 and S027.

The Incorporated Women: Gendered Transmigration

An outstanding dimension of the process of transmigration is the gender difference in the timing and pattern of their first relocation to China between husband and wife. Similar to the experience of the 'incorporated women' undergone by the expatriate wives of the western countries, there appears a process of incorporation on the part of Taiwanese boss wives. That is, the wives were never the initiator of the transnational movement. They were most likely the passive or reluctant followers of transnational movement. Consequently, there is almost always a time lag between the year of business' (i.e., husband's) and wife's relocations. Majority of the wives (13/20) would wait for a period of time after their family businesses and husbands had already moved to China before deciding to relocate themselves (and children). The time lags range from one year to ten years for the wives to finally decide to take residence in China. There is one wife, S003, who still remained with two sons and in charge of family business in Taiwan and has never even travelled once to China. One wife, S001, although decided to stay longer with husband in China after 10 years of intermittent transnational visits, still has not considered herself as settled or moved to China. The factors influencing their decision of timing, according to in-depth interview information, include business' needs, wife's work commitment, children's education and the conditions and safety of living in China. Thus, among the other interviewed wives (7/20) for whom there was no or little time lag between spousal relocation were either in the more advanced stage of life-cycle of family when the children already finishing school, or in the starting stage of family-life cycle wherein there

were no school-aged children (or only pre-schoolers)¹.

However, despite all these concerns, all the wives, except two, eventually decided to follow the husband and became incorporated into the transmigration process and settled in China. The factor which has the leading pulling effect on wives' decision appeared to be the overwhelming concerns over the prevalent phenomena of extra marital affairs, 'bao-er-nai' (contracting second-wife), among Taiwanese businessmen and its threats on their marriage.

Women become incorporated into the transmigration process not only through embodied movement to reunite with husband and settle in China, but also by being integrated into the production process of transnational family business. This process of being incorporated into production process differed from that of western expatriated wives who were encouraged by the transnational corporations to involve into their husbands' oversea career and employment advancement as supportive spouses. Almost all of interviewed wives (re/)assume the responsibility of being the 'boss wife' of the newly relocated family business after joining the husband in China, despite their former status as housewives (2) or having other employments (15) while in Taiwan. The term 'boss wife' (tou-jia niang) implies that women as wives of boss of family business are the un-paid workers of family business (Kao, 1999). Literally, 'tou-jia-niang' means mate/mother of head of family. Translated into practice, it refers to the role of wife both as the helper and/or partner of the business and care-taker of the owner and his children (Chou 2011). Boss wives were characterized as 4Is-1s labor for the family business in Taiwan. That is, they were the informal and invisible workers, often unpaid and untitled, in family-owned enterprises; yet, their labor is indispensable and indivisible to business operation; and they assumed spontaneous roles across production, business (as boss' deputy) and family (as wife and mother) spheres. Boss wives as workers of small-and-medium sized family business in Taiwan was viewed a unique category of labor resulted from the logic of capitalism and its interaction with patriarchal family ideology to maximize the labor utility of married women in both production and reproduction (Greenhalgh, 1994; Kao, 1999; Lii and Ke, 1999; Lu, 2001).

In addition to being boss wives, through transmigration due to marriage, women may also become boss of family business or has business of their own. For example, S002 (age 52), seasoned boss wife in Taiwan, decided to move to China to replace her husband and has been in charge of their relocated business of chemical production since 1994 when she found out that her husband was having affairs with local woman. Another wife, S021 (age 50) was a QC operator of factory in exporting zone in Taiwan, moved with husband to China in 1987 to start a business of making plastic flowers for export, but went through divorce in 1989 (due to husband's extra marital affairs) and took over the business since then. She, remarried

in 1994, also started a new business venture, opening a gym, in Shenzhun in 2004. Finally, the younger cohort of these Taiwanese wives, instead of taking over the family business practiced by their senior counterpart, were more likely to start their own business in service such as beauty shop/spa, café, or restaurant, which are not necessarily related to husband's family business.

Relocation and Reconfiguration of Family

How did the relocation of business affect the reconfiguration of family? If household is viewed as site of social reproduction and family as place of belonging, when defined in spatial and temporal terms, three different types of transnational family may be identified from the household arrangements made by the Taiwanese boss wives (Table 2).

The first type, split-household family, refers to a dynamic form of transnational family consisted of initially geographical dispersion and then partially re-assembled and reconfiguration among family members across national borders at different stages of family life. There were two ways that the original family may be split into two households residing across national borders. Typically, the family will be separated, initially, into two parts; one single household of husband in China, the other partial family consisted of wife and school-aged children in Taiwan for a substantially period of time. Then, when the children reach the age of independence, usually, finishing high school or entering college, the wife will migrate and settle in China. The children will stay in Taiwan or go oversea for college education. The family remained separated but was reconstituted in different way: one consists of conjugal family of husband and wife in China, while the children may (or may not) consist of another household in Taiwan or elsewhere. Almost one-third (N=5) of families fall in this category, including S001, 002, 008, 018, 022.

In addition to the two steps (split-reassembled) transformation, split-household family may come in one step. That is, in some cases, the original household would be split into two: a conjugal family consist of husband and wife moving to China and a household of the older and grown-up children remained in Taiwan (S021, S029), at the time of business relocation. Or, in other cases, at embankment of family business and conjugal couple to China, the grown-up children were decided to migrate to other parts of worlds to study in the US (S001, S008) or New Zealand (S30). This arrangement produced a split-household transnational family spread beyond the confine of Taiwan-China connection to reach other part of Asia or other continent.

The wives of this category usually were older; belong to the earlier generation of transnational Taiwanese businesses. Since they were older, by the time when their family businesses were forced to relocate to China as a restructuring strategy in late 80s, their families are in a more mature stage of life-cycle. That is, the family is usually

consisted of middle-aged couples and school-aged children. Patriarchal division of labor within household requires these wives to take over the responsibility of managing not only the family, the children and aging parents, but also the business left behind by the bosses.

The second type of household reconfiguration among the Taiwanese transnational business families may be termed as the 'relocated transnational family'. The main feature of this type of transnational family was manifested in the simultaneous movement of the whole family, husband, wife and children, across national boundaries after family business were relocated offshore or husband started own business in China. The distinctive characters of this type of transmigration were two-folds: (1) short or no time lag between husband and wife/children in the timing of movement to China; and (2) the rearing and education of children in China afterwards. Within this category, majority of these families (S006, 007,012, 013, 017,020, 027) tend to be younger, later transmigrants and have small, pre-school aged children at the time of moving, and their children would be raised and educated by enrolling either in local schools or Taiwanese schools in China. Among the senior cohort of wives, there were only few cases which belong to this type of family. One wife was married late and thus was able to take the small child along at the time of moving. (S004) The other wife had older children, taking two grown-up daughters to work in family factory, decided to enroll high-school aged son in Chinese school (S016) at the time of moving. These families maintained their connections with home country through periodic visits with relatives in Taiwan for important family events or during school vacations.

The third type of transnational family, 'split/spread family', may be defined as the split of one household into two partial families settled rather permanently across two sides of the Taiwan Straits. The partial family on the Chinese side may consist of single household of husband, with or without a Chinese 'er-nai', while wife and children stayed and constituted the other partial family in Taiwan. This is almost like a contemporary version of the 'uterine family'² as illustrated by the case of (S003). Ms. Lee has remained in the same house, with two sons, in Taiwan over the past 16 years since her husband move part of family plastic business to China in 1990. And she has neither plan nor any intention of moving or even traveling to China. It is her husband who was considered to have split from the family. One unique case of the split householding consists of a single household of mother (a divorced wife) in China and two sons staying with father in Taiwan, but under the care of maternal grandmother with financial support from mother, since the time when our interviewed subject moved to China with the firms in her charge in 1990. Compared with the separated-reassembled family, the uniqueness of this split-household transnational family lies in its semi-permanent de-facto separation between legal spouses into two

households across national borders. The connection and maintenance of the intimate relationships among family members across national and geographical boundaries create transnational social space wherein the meaning of home is questioned.

Re-interpreting the Meaning of 'Home'

As mentioned previously, transmigration resulted from the global movement has the potential of 'unsettling' the spatial meaning of home and belonging by altering the meaning of home as a fixed locality. Thus, how to make sense of belonging within the newly emerged transnational social space assumes particularly importance for the women incorporated in transmigration process. Put it otherwise, how these wives 're-make' the feeling of home away from home(s), (or among homes) transnationally not only provides illuminating clues for grounding transnationalism in everyday life, but also illustrating how women become agents in shaping the global process. How do the Taishang wives practice their home-makings and thus making transnationalism in the process of transmigration?

The most common task among the wives in making home is how to keep the family together, especially at the initial stage of transmigration of husband. That is how to maintain the marital intimacy between spouses and parental intimacy between father and children when the original family separated into two sub-households located in two different national boundaries. In addition to the connections through global communications available from information technology, frequent and regular travels, once every two-three months, between China and Taiwan by husband to visit home for a month was the most common practice. In order to fill their affective role (as well as to insure husband's marital loyalty), wives would also travel, but less frequent and shorter stay, to visit husbands in China. As transmigration advanced in stages and global householding resulted in the re-location and reunited of family (type 1 & 2 family), transnational travels and home visits would diminish in frequency and change in purpose. As these transmigrants began to settle as indicated by making friends among Taiwanese community, the purchasing of house, enrolling children in local school, and feeling secure and adjusted about the neighborhood, these wives still make trips home on the these occasions: Lunar New Year ("you go home for family reunion and ancestor worship for the Lunar New Year"); during the summer vacation ("so the children can enjoy the delicious food of hometown and see their relatives and friends", or participate in summer camps); and to attend the weddings, funerals, or birthdays (heng-shang-si-qing) of relatives' children and relatives (especially parent's birthdays) and close friends (to stay connected with family and homeland). All these activities and practices were meant to enhance the family lineage, a sense of belonging and a sense of connecting, among the members of transnational family, both transmigrants

and non-transmigrants. However, decision regarding whose wedding, funeral, or birthday to attend is not random. It reveals the various ways that transnational family sustaining the transnational social space and relativizing; that is how individuals of the transnational family establish, maintain or curtail relational ties with specific family members across national borders.

As the living conditions of the local community further improved and supply of Taiwan-style household items became available locally, the task of home-making is made easy. This, in turn, will lead to reduced needs for traveling back to home land to acquire them. As the frequency of home visit decreases or the length of staying shortened, a feeling of increasing estrangement, if not yet alienation, from old friends and hometown may emerge in the long run. Due to failure to keep-up with the interests, events and vocabularies back home on the one hand, while increasingly acquiring the Chinese vocabularies and accent on the other, these wives were jokingly called 'da-lu-meí' (Chinese girls) by their friends and relatives in Taiwan. As a result, the cultural, if not political, identity of these transnational wives may no longer be fixed. Instead, a process of identity negotiation may be underway and a shift from uni-local or -national identity to multi-sited and plural identities may take place. With this transformation of identity, the meaning of home also began to evolve and the locality/fixity of the family challenged. For some wives, particularly those of the relocated families, home will refer to the relocated residence in China where the Lunar New Year family reunion was celebrated by bringing in-laws from Taiwan; China is where the future of children will be planned; it will also be the intended location of their own retirement. Eventually, for the relocated wives, the only time which necessitates their return to Taiwan is to cast their votes in the presidential elections. A process of frontiering in the form of inter-generation conflict or negotiation between son and father in terms of the locality to have the Lunar New Year Eve family reunion dinner thus set in motion. Given the importance of the traditional New Year Eve family reunion meal in Chinese culture, selection of place other than the patriarch household to celebrate this important family holiday symbolizes the shifting locus of power of family.

For others, particularly wives of the split-households families, the meaning of home remains as fluid as the boundary of transnational space, even as they began to feel settled in the relocated locality. They still celebrate the Lunar New Year in Taiwan, as long as their parents and in-laws still live. For the senior wives whose grown-up children remained in Taiwan, "home is where the children or grand children are" (S018, S029). For this group, undoubtedly, Taiwan is the intended place of retirement, even if they feel at home after long-stay in China. "Because it is going back to where our roots are" (S025). Finally, home can denote both geographical place(s) and memor(ies). For the young wife who worked around Asian cities for an international

chain hotel before joining her Chinese husband and lived with his family, "I have many homes. Home refers to an address of the house I lived in and a memory derived from it" (S010).

Conclusion

Based on the interview data from a groups of migrant women who were wives of Taiwanese businessmen in China, (Taishang) the paper examined the following questions: (1) how the transmigration induced by globalization of production is gendered; and (2) how it affects the reconfiguration of family both as a social and geographical space; and (3) how the identities of these women and their meaning of family are contested and re-interpreted in the process of their transnational migration.

To summarize, these are the main findings of analyses. First, women are the incorporated member of the transmigration process. There were almost always time lags in the years of first relocation to China between husband and wife. Transnational relocation of family business also impacted the gender relations within the transnational family by reinforcing the reproductive responsibilities of 'homemaking', to remake home away from home, and maintaining a sense of connection between father and children and spousal intimacy during the absence of husband. For those wives with school-age children, the task of schooling the children properly in preparation for their career development in China or returning to Taiwan for college in the future constitutes a major element in the mothering of the relocated transnational family. For the split-household transnational family, mothering includes long-distance monitoring academic performance and supervising everyday lives of the older children in high school or college via international calls and electronic devices and frequent travels across borders. However, women become incorporated into the transmigration process not only through embodied movement to reunite with husband and settle in China, but also by being integrated into the production process of transnational business.

As to the effects of globalization and its concomitant emergence of transnational space on the formation of household and the meaning of family, three types of transnational family or global household reconfiguration were identified as result of the transnational relocation of Taiwanese family firms to China: the split-reassembled transnational family, the relocated transnational family, and the split-spread global family. Among the factors related to the type of household reconfiguration, the timing of relocation of family business and the stage of family life-cycle, specifically the age of children, and living conditions of the relocated place. Finally, the spatially diffusion of family accompanied with transmigration further leads to the re-interpretation of the meaning of home. For the Taishang wives, the notion of home as a place of

belonging is no longer a fixity, spatially or temporally. Home may be defined as multi-sited and fluid: where they are now, or where the Lunar New Year family reunion is celebrated, or where the children and grand children are; or where one will retire to. Or, it may be all the places where one ever lived and had memory of it.

Notes

- ¹ Another point of interest regarding the timing of wife's relocation as observed in survey data (Chou, 2011) is the larger number of relocation among wives that took place around the year 2000. This increase, as revealed in the interview, had to do with the establishment of Taiwan School in Dongguan in 1999 (and started to operate in spring 2000). Provision of primary and secondary education compatible to Taiwan's education system can insure the continuation of children's education. It can reduce the transitional risk and uncertainty of relocation to an unfriendly, if not politically hostile, environment. This is an especially important consideration for the younger family with small children. The rapid improvement of the living conditions and provision of safe residential areas and apartment complexes in the cities, instead of living in factories, were also essential to the relocation decision of wives.
- ² 'Uterine Family.' Denotes distant fathers and close-binding mothers who, depending on who is defining it 'cherish' or 'spoil' their sons generate strong son-mother bonds and use (or exploit) these against their husbands (the father of the boys).

References

- Bakker I. & Gill S. (Eds.) (2003). *Power, Production and Social Reproduction*. Houndsmill, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bakker I. & Silvey R. (Eds.) (2008). *Beyond States and Markets*. London: Routledge.
- Bryceson A.F. & Vuorela U. (2002). Transnational Families in the Twenty-First Century. In Bryceson D.F. & Vuorela U. (Eds.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg: 3-30.
- Chou B.E. (2011). Sexual Politics and Globalization: Triangulation of Relationships among Taishang Bosses, Bosses' Wives and Chinese Women. In Jonasdottir A.G., Bryson V. & Jones K.B. (Eds.), *Sexuality, Gender and Power*. Routledge: New York: 158-171.
- Chou B.E. (forthcoming). Restructuring and Regendering of Space: Boundary Crossing of Taishang Wives. Women's Development Research Center (KANITA), University Sains Malaysia (with Congress of Asian Women Associations).
- Cole A. & Fechter A-M (Eds.) (2008). Introduction. In *Gender and Family among Transnational Professionals*. New York: Routledge: 1-20.

- Douglass M. (2006). Global Householding in Pacific Asia. *International Development Planning Review*, 28(4):421-45.
- Douglass M. (2012). Global Householding and Social Reproduction: Migration Research, Dynamics and Public Policy in East and Southeast Asia. Asia Research Institute Working Paper Series No. 188. Asia Research Institute, National University of Singapore.
- Erel U. (2002). Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany. In Bryceson D.F. & Vuorela U. (Eds.), *Transnational Families in the Twenty-First Century, The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg:127-47.
- Faist T., Fauser M. & Reisenauer E. (2013). *Transnational Migration*. Cambridge: Polity.
- Folbre N. (1986). Hearts and Spades: Paradigms of Household Economics. *World Development*, 14: 245-55.
- Gardner K. (2002). *Age, Narrative and Migration: The Life Course and Life Histories of Bengali Elders in London*. London: Berg.
- Gordon L. (2008). The Shell Ladies' Project: Making and Remaking Home. In A. Cole & Fechter (Eds.), *Gender and Family among Transnational Professionals*, New York: Routledge: PAGES
- Goldring L. (1999). Power and Status in Transnational Social spaces. In Pries L. (Ed.), *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot, UK: Ashgate: PAGES.
- Greenhalgh S. (1994). De-orientalizing the Chinese family firm," *American Ethnologist* 21(4): 746-775.
- Huang L-L. (2006). A World without Strangers? Taiwan's New Households in the Nexus of China and Southeast Asia relations. *International Development Planning Review*, 28(4):447-73.
- Huang S. & Yeoh B.S. (2005). Transnational Families and Their Children's Education: China's 'Study Mothers' in Singapore. *Global Networks*, 5(4): 379-400.
- Lan P.C. (2003). Political and Social Geography of Marginal Insiders: Migrant Domestic Workers in Taiwan. *Asian and Pacific Migration Journal*, 12: 99-126.

- Levitt P. & Waters M.C. (2002). *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage.
- Massey D.S. (1994). *Space, Place and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Massey D.S. (1998). New Migrations, New Theories. In Massey D.S. (Ed.), *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press: 3-20.
- Moore F. (2008). The German School in London, UK: Fostering the Next Generation of National Cosmopolitans? In Cole A. & Fechter (Eds.), *Gender and Family among Transnational Professionals*. New York: Routledge: PAGES.
- Ong A. (1999). *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Parreñas R. (2005). Long Distance Intimacy: Gender and Intergenerational Relations in Transnational Families. *Global Networks*, 5(4): 317-336.
- Peterson V.S. (2010). Global Householding: The Good, the Bad, and the Uncomfortable. *e-International Relations*, March 30, 2010.
- Pries L. (1999). New Migration in Transnational Spaces. In Pries L. (Ed), *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot, UK: Ashgate: 3-27.
- Pries L. (2001). The Approach of Transnational Social Spaces: Responding to New Configurations of the Social and the Spatial. In Pries L. (Ed.), *New Transnational Social Spaces*. London: Routledge: 3-36.
- Schiller N.G., Casch L. & Blanc C.S. (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1): 48-63.
- Smith J., Wallerstein I. & Evers H. (Eds.) (1984). *Households and the World-Economy*. Beverly Hills: Sage.
- Smith M.P. & Guarnizo L.E. (1998). *Transnationalism from Below*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Vuorela U. (2002). Transnational Families: Imagined and Real Communities. In Bryceson D. & Vuorela U. (Eds.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg: 63-83.
- Yeoh B.S.A., Huang S. & Lam T. (2005). Transnationalizing the 'Asian' family:

Imaginaries, Intimacies and Strategic Intentions. *Global Networks*, 5 (4): 307-315.

Chinese References

- Chiu Y.J. (2003). From Here to There: Offshore Relocation of Taiwan Small and Medium Business and the Changing Roles of Boss Wife. MA Thesis, Graduate Institute of Social Development, Shi-Sin University.
- Kao C.S. (1999). *Boss Wife: Their Economic and Social Meanings for the Small and Medium Business of Taiwan*. Taipei: Lian-Jing.
- Kong Y.J. (2005). *Exit: The Social Formation of Taishang in South East Asia*. Taipei: Asia Pacific Research Center, Academia Sinica.
- Lii Y.D. & Ke Z.M. (1994). Gender Division of Labor and the Management of Small Business: The Case of Clothing Firms at Wu-fen-pu. *Taiwan Social Research Quarterly*, 17: 41-81.
- Lu Y.S. (2001). Gender, Family and Economy: The Status of Boss Wife of Small Family Business. *Journal of Taiwan Sociology*, 2: 164-2.
- Wang J.L. (2002). Family in Flux: Family Life and Identity of Taishang Spouse in China. MA Thesis, Graduate Institute of Urban Planning and Rural Development, National Taiwan University.

Dinsel Gruplarda Kadın Odaklı Kontrol Mekanizmaları: Kadın Kadının Kurdu mu?

Fatma Zehra Fidan*
Celâl Bayar Üniversitesi

Öz

Bu araştırma, kendisini bir dinsel grup/cemaat aidiyetiyle tanımlayan kadınların, sosyal yaşamdaki giyinme biçimleriyle ilgili olarak, ait oldukları gruptaki diğer kadınlar tarafından nasıl bir davranışa maruz kaldıklarını anlamak amacıyla yapılmıştır. Başka bir deyişle hedefimiz, grubun ilkelerine uygun düşmeyecek şekilde giyinen kadınlara karşı grup içindeki diğer kadınların nasıl davrandığını tespit etmektir. Araştırmada odak grup görüşmesiyle elde ettiğimiz veriler, anlayıcı yaklaşımla söylem analizi yapılarak irdelenmiştir. Yaptığımız araştırmada, dinselliğini belli bir dinsel grup bünyesinde sürdüren kadınların, dahil oldukları grubun giyinmeye yönelik ilkelerine uygun düşmeyecek şekilde giyindiklerinde, grup içindeki diğer kadınlar tarafından belli ölçüde baskıya maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Grubun ilkelerine uygun düşmeyecek şekilde giyinmeyi arzu eden kadınlar, öncelikle grup içinde üstlendikleri örnek olma misyonuna ters düşmemek, sonrasında ise gruptan dışlanmamak için bu arzularına uygun davranmamaktadırlar. Ancak ait oldukları grubun sosyal etkisini hissetmedikleri veya kendilerini gruba aidiyet misyonuyla tanımayan kişilerin olduğu sosyal ortamlarda arzu ettikleri giyinme biçimlerini tercih etmektedirler. Son tahlilde dinsel gruplardaki kadınlar arasında sosyal yaşamdaki giyinmeye yönelik baskı ve kontrol mekanizmalarının bulunduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: dinsel grup, tesettürlü kadın, kontrol mekanizması, söylem analizi.

* Yrd. Doç. Dr. Fatma Zehra Fidan, Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-posta: fatmazehrafidan@gmail.com.

Original research article

Article submission date: 5 June, 2014

Article acceptance date: 30 September, 2014

1302-9916©2014 emupress

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 5 Haziran, 2014

Makale kabul tarihi : 30 Eylül, 2014

Women Oriented Control Mechanisms in Religious Groups: Is Woman Wolf of the Woman?

Fatma Zehra Fidan
Celâl Bayar University

Abstract

This research aims to understand how women who identify themselves as a part of a religious group/community are treated by other women in the group in terms of their ways of dressing in social life. In another words, our aim is to identify how other women react to the women who are dressed improperly according to the principles of the group. The data obtained by the focus group discussions are examined through apprehensive approach and discourse analysis. Our research shows that when the women who belong to a religious group dress improperly according to the principles of their group, they are exposed to some pressure by the other co-religionists in the group. The women who want to dress against the principles of the group do not follow their dressing desire mainly because they do not want to be a contradictory example for their mission whom they undertake and not to be excluded from the group. However, they prefer getting dressed as they want when they do not feel the social impact of their group and when they are surrounded by people who do not know their mission in social situations. As a result, it is possible to say that there is pressure and control mechanisms for dressing in social life among women in the religious groups.

Keywords: *religious group, veiled women, control mechanism, discourse analysis.*

Giriş

Kadınların dinle kurduğu ilişki, bütün sosyal olgularda olduğu gibi tarihsel bir arka plana dayanır. Hazreti İsa'nın insanlar arası eşitlik öğretisinin büyümesine kapılarak Hristiyanlık dinine koşan kadınlar (Moore, 1978: 208) 'baştan çıkarıcı Havva' imgesiyle yeniden ikincilleştirilmiş, ancak onlar 'aşağı ve murdar' sayıldıkları bir düşün biçimine göre kendilerini daha üst konuma yerleştiren dinsel düşünceyi terk etmemişlerdir. Hristiyanlık, Yahudi geleneğinin köklü ataerkil eğilimlerini yumuşatmada önemli ölçüde başarılı olmasına ve bütün ezilenlerle birlikte kadınların da insan olarak özsel bir değere sahip oldukları düşüncesini taşımasına rağmen, içine doğduğu toprakların kültürel sınırlamalarından kurtulabilmiş değildi (Berktaş, 2000: 99-104). Bu bakımdan, Batı toplumlarında ortaya çıkan feminist mücadele Hristiyanlık arka planı göz önüne alınmadan gerektiği gibi okunamaz. Kadınların, toplumsal yaşamın bütün katmanlarında etkin rol almalarına karşın, toplumsal yaşamın önemli katmanlarında söz sahibi olma, kendilerini keşfetme, insan olarak sahip oldukları değerleri 'kadın' olarak kullanma noktasında karşılaştıkları geleneksel zincirlerden kurtuluşun mücadelesi olan feminizm (Durakbaşı, 2000; Humm, 2002; Türcke, 1997; Durudoğan, 2007; Berktaş, 2006) söz konusu mücadele ile bir bakıma kutsallaştırılan geleneğe karşı çıkmıştır.

Konuya İslâm dininin etkilediği toplumlar bazında bakıldığında da, cinsiyet ilişkilerinin normatif tanımlarına, kadın ile erkeğin bir arada bulunmasına izin verilmemesine (Reece, 1996; Khan, 1995), namus ve edebî dinsel/ kültürel olarak kodlanmasına dayanan 'İslâm ve modern Batı medeniyetleri karşıtlığı' (Göle, 1998: 29) görülecektir. Söz konusu karşıtlığın dayanaklarının incelendiği araştırmalara göre, birçok Müslüman toplumda ataerkil düzenin devamı dinsel metinlerin geleneksel yorumlarıyla sağlanmış (Shaheed, 1998; Wedud, 2005; Najmabadi; 2009; Ahmed, 1992), bu toplumlarda Müslüman kadın görünmez kılınmıştır. Batılı feminizmden ayrı ve farklı görülen bir 'alternatif' sunan¹ İslâm feminizmi (Tohidi, 2004: 282- 83), Müslüman kadının toplum dünyasında çok yönlü görünür kılınmasını amaçlamış (Bora, 2010), konuyla ilgili dikkate değer çözüm önerileri geliştirmiştir. Konuya ülkemiz açısından baktığımızda, İslâmi feminizmin argümanları bağlamında son birkaç on yıldır verilen mücadelelerin (Göle, 1998; Özdalga, 2006; Acar, 2010) belli ölçüde sonuç verdiği, İslâmcı kadınların toplum dünyasındaki görünürlüklerinin arttığı söylenebilir.

Amaç

Biz bu çalışmada, söz konusu tartışmalardan bağımsız olmayan ancak onlardan önemli ölçüde farklılık gösteren bir konuyu, özellikle tesettürlü kadınlar üzerinde

kurulan kontrol mekanizmalarının (Van Santen, 2010) şimdiye kadar çok tartışılmamış bir uzantısını irdelemek istiyoruz. Tarihsel süreçte kadın, aidiyeti ne olursa olsun sırf cinsiyeti nedeniyle çok yönlü ayrımcılığa tabi tutulmuştur. Kadın ve erkek arasındaki bilen ve bilinen ilişkisinde nesneleştirilen kadın (Lyod, 1993: 38) toplumsal yaşamın hemen her kategorisinde ikincilleştirilerek varlığı yadsınmış, bu durum kültürel anlamda normalize edilerek kadına kendi belirlenimi olmayan varoluşsal bir kimlik dayatılmıştır (Donovan, 2007: 70-71). Bu düzlemde eril bakışın muhatabı olarak hep 'bakılan' durumunda kalan kadın bir mücadele halinde değildir; bu gerçek anlamda bir 'boyun eğdiriş' ten ziyade, karşılıklı rıza ilişkisidir (Lyod, 1993: 124). Ataerkinin kendisini başarılı şekilde kurması ve sürdürmesinin yanında kadın öznelliğinin ortaya çıkma çabasındaki tek engelin eril kültür olmadığı, eril kültür içinde onu destekleyen bir dişil kültürün eril tarih yazımına katkıda bulunduğu artık bilinmektedir (Berktaş, 2006: 30). Erkek egemen sistemin sürdürülmesindeki kadın katkısını 'ataerkil pazarlıklar' olarak kavramsallaştıran Kandiyoti'ye göre, bu dayanışmada türünde toplumdan topluma değişen beklentilerin karşılanacağı varsayılmaktadır (Kandiyoti, 1997: 13). Toplumsal yaşamda ötelenmişlik deneyimi yaşayan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalarda, kadınların, kadın dayanışmasının var olabileceğine dair inançlarını korumalarına rağmen kadınlar arasındaki eş cins çatışmalarıyla ilgili 'kadın kadının kurdudur' söylemini inşa ettikleri tespit edilmiştir (Fidan, 2008). Konuyla ilgili çalışmalar (Kandiyoti, 1997; Davidoff, 2002), toplumsal yaşamda kendisine has özellikleriyle kendisini inşa etmeye, kendi sesini, gözlüğünü ve sözlüğünü (Şimşek, 2002) bulmaya çalışan kadının, yalnızca geleneğin eril güçleriyle değil *erkek sesli* kadınlarıyla da mücadele ettiğini ortaya koymuştur.

Elimizdeki çalışmada cevabını aradığımız soru bu mücadele temelinde kendisini göstermekte, tesettürlü kadınların dünyasını anlama merakıyla modern kentsel yaşamda çalışan tesettürlü kadınların giyim kuşamlarıyla ilgili ele alınmaktadır. Konunun bu şekilde ele alınışı, modern toplum yaşamındaki tesettürlü kadınların kadınlık durumlarına ilişkin güzellik algılarının modern algılara bağlı olarak şekillenmiş ve gelişmiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Tesettürlü kadınların güzel olma/ güzel görülmeye ilişkin bu modern (Fidan, 2014) yönelimlerinin bağlı oldukları gruplardaki kadın odaklı etkisi araştırma sorunsalımızın temel dayanağıdır. Araştırmada, sosyal yaşamda tesettürlü giyinme biçimlerine yönelik kadın odaklı kontrol mekanizmasının olup olmadığı sorgulanmış, tesettürlü kadınlar arasında 'kadın kadının kurdudur' söylemini inşa edebilecek başka ilişki biçimlerine değinilmemiştir. Kadınların hemcinsleri üzerinde var olup olmadığını incelediğimiz kontrol mekanizması daha çok kadınların kendilerini ait hissettikleri dinsel grup/cemaat bağlamında incelenmiştir, ancak

kendisini herhangi bir dinsel gruba aidiyetle tanımlamayan katılımcılarımızın sağladığı verilerden hareketle söz konusu bağlamın dışına da çıkmıştır. Çerçevesini bu şekilde sınırladığımız konu şu sorular izleğinde ele alınmıştır.

Kendisini 'dindar bir Müslüman' olarak tanımlayan tesettürlü kadınlar arasındaki ilişkide, giyinme biçimlerine yönelik eş cins baskısından ve kontrol mekanizmasından söz edilebilir mi? Eğer baskı ve kontrol mekanizması varsa bunun nedenleri ve dayanakları nedir? Kadınlar bu davranış örüntüsünden nasıl etkilenmekte, gündelik yaşamları bu etki bağlamında nasıl şekillenmektedir?

Yöntem

Sorunsalını kısaca özetlediğimiz araştırmada odak grup görüşmesinde elde ettiğimiz veriler söylem analiziyle irdelenmiştir. Davranışın, etkileşimin, düşünmenin, inanmanın, konuşmanın, değer vermenin toplumca kabul edilen farklı ifade şekilleri olan (Gee, 2014: 3) söylem, inşa edici ve inşa edilendir. Dilin konuşma (ya da yazı) eyleminde, fikri taşıyan ya da aktaran değil bizzat eylemi icra eden oluşu, onun sözlerde, açıklama ve beyanlarda sosyal bir gerçeklik kurmasını mümkün kılar (Arkonaç, 2014). Gündelik hayatın farklı platformlarında kendimizi ve etrafımızda olup bitenleri nitelendirmenin çoklu ihtimalleri ortaya çıkar, bunların her biri aynı düzeyde ve aynı derecede muhtemeldir. Dolayısıyla söylem analisti için önemli olan soru, bir konuşmada ya da metinde karşılaştığı bir ifade ya da açıklamanın neden başka türlü değil de o şekilde ifade edildiğidir (Wetherell, 2001'den aktaran: Arkonaç, 2014).

Söylem analizinin; *açıklayıcı repertuarlar* (Potter ve Wetherell, 1987: 138), *özne pozisyonları* ve *ideolojik ikilemler* (Edley, 2001: 203) olmak üzere üç analitik ilgi odağı vardır. Açıklayıcı repertuarlar, konuşma metninde aynı kişilerce inşa edilmiş metinler arasında tekrar eden ve yinelenen meşrulaştırma, özür, dayanak gösterme ikna etme vb. açıklayıcı repertuar işlevini gören temalar, metaforlar, imajlar ve kalıplardır; temel sorunsalımızın halledilmesinde dayanak noktası olan bu işaretler araştırmacı tarafından fark edilir (Potter ve Wetherell, 1988). *Özne pozisyonları*, açıklayıcı repertuarları kimin yaptığının tespit edilmesiyle ortaya çıkar (Willig, 2008). Bir nesneyi sağduyunun kararsız, çelişkili ve ikili yapısıyla inşa eden konuşmalar ise *ideolojik ikilemleri* ortaya koyar (Billig ve ark., 1988).

Temel sorunsallarımızı söylem analizinin bize sunduğu bu güzergahta incelemeye önce dinsel grup/cemaat kavramlarını kısaca irdelemek gerekir, çünkü modern toplumda çok renkli uzanımlara sahip olan kadın dindarlığı genellikle dinsel gruplar ve cemaatsel örgütlenmeler çerçevesinde biçimlenmektedir (Fidan, 2013)². Bu bakımdan modern toplumda geleneğin farklılaşmış bir uzantısı

olarak kendisini gösteren bu küçük toplumsal birliklerin arka planına bakmak dindar/ tesettürlü kadınların ilişki biçimlerini anlamak bakımından önemlidir. Elimizdeki çalışmada, tarihsel kökenlerine göz attığımız 'cemaat' kavramı farklı dinsel grupları ifade etmek için de kullanılacak, sorunsalımızın çözümünde işlevsel olacaktır.

Üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye -genellikle ortak bir kimlik duygusuna- dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak tanımlanan (Marshall, 2005: 90) cemaatlerde, özellikle İslamcı kadın kimliğinin oluşması sürecinde totaliter bir yönelim göze çarpmaktadır; farklılık, otantiklik ve kimlik arayışı kimlik oluşumunun başlangıcında gerekli olsa da bir takım sınırlara sahiptir. Söz gelimi, neyin gerçekten İslâm'a uygun olduğuna veya kimin gerçek bir Müslüman olduğuna nasıl karar verileceği önemli bir sorundur ve bu sorunu çözme sürecinde özcü tanımlar ve dışlamacı yaklaşımlar ortaya çıkarak 'hayali cemaat'i baskıcı bir cemaate dönüştürebilir. Bu eğilim, Batı modernliğinin ortaya koyduğu 'egemen ve bozuk' etkilerinden sıyrılmış, mutlak İslâm'da kendisini bulmuş bir kimlik inşası arayışını kolaylıkla alevlendirebilir. Bu durumda bireysel yaşam biçimiyle ilgili seçim yapılamayacak, kültürel kodlar tekele alınarak benliğin İslâmî bir form içinde kolonileşmesi söz konusu olabilecektir (Göle, 1998: 39- 40). Nitekim İslâmcı kadın imgesi, toplumcu doğasına uygun olarak kadın kimliğini cemaate özgü ahlâk değerlerine tabi kılar (Göle, 2000: 28). Söz konusu totaliter eğilim, sabit bir kimlik ile ütopyik bir cemaat kurma idealinden kaynaklanmaktadır; böylelikle meydana getirilen ütopyik cemaatte karşıtılıkların çatışması olmayacak, tarihsel farklılaşmalardan azade kılınmış, uyumlu bir toplum yaratılacaktır (Göle, 1998: 39-40).

Modern toplumda var olmaya ve varlığını sürdürmeye çalışan bu toplumsal birlikler bir yandan İslâm'ın yanlış yorumlarına karşı mücadele ederek kadını kamusal alana çıkarmakta, diğer yandan ise dinsel değerlerin 'doğru bir şekilde' hayata geçirilebilmesi için çizdiği sınırlarla yeni bir kimlik inşa etmektedirler (Göle, 2000). İnşa edilen kimlik, özgürlük adına bile olsa, bir kere daha kendisini belirleyen değil, belirlenendir. Toplumsal yaşamda tezahür eden çelişkili durumlar aynı anda pek çok sosyal gerçeğin işaretçisi olabilir, ancak biz bu çalışmada, feminist teolojide artık epeyce bilindik olan bu tabloyu farklı bir açıdan okumayı ve analiz etmeyi hedeflemekteyiz. Tarihsel süreçten günümüze kadar, dini geleneğe hapsedilmiş erkeklerin yorumlarından tezahür eden ikincilleştirilmiş kadınlar ve yanlış okunan bir kadın dindarlığı tartışılmaktadır. Halbuki biz, kendisini 'dindar bir Müslüman, aynı zamanda her hangi bir dinsel gruba aidiyetle' tanımlayan kadınların ideal edindikleri dini yaşama sürecinde, idealize edilen toplumsal birliği kurmak ve sürdürmek adına, aynı kimlik sunumuna sahip olan kadınlar arasında kadınların giyinme biçimlerine ilişkin bir

kontrol ve baskı mekanizmasının var olup olmadığını, eğer varsa bunun nasıl meşrulaştırıldığını anlamaya çalışıyoruz.

Temel sorunsalımızın cevabına ulaşabilmek için, kendisini 'dindar bir Müslüman' olarak tanımlayan, dokuzu tesettürlü, biri tesettürlü olmayan yüksek eğitilmiş, çalışan ve evli on kadınla odak grup görüşmesi yapılmıştır. Grup görüşmesine katılan kadınlardan beşi kendisini 'nur talebesi', üçü 'tarikat ehli' olarak tanımlamakta, ikisi ise kendisini herhangi bir dinsel gruba aidiyetle tanımlamamaktadır. Kendisini herhangi bir dinsel gruba aidiyetle tanımlamayan kadınların gruba katılması şu nedenlerle tercih edilmiştir: Bu kadınların toplumsal yaşamdaki diğer tesettürlü kadınlardan giyinme şekillerine yönelik baskı görüp görmedikleri konumuzla dolaylı olarak ilgilidir. Katılımcıların dinsel grup aidiyetinden bağımsız olarak herhangi bir baskıya maruz kalıp kalmamalarının 'baskı ve dayatma'nın toplumsal tezahürleriyle ilgili ipuçları içerdiği düşünülmüştür. Ayrıca bu katılımcıların grup çalışmasındaki varlığının dinsel gruba ait olan diğer kadınların düşünme biçimleri üstünde uyarıcı etki oluşturarak görüşmeyi farklı açılardan hareketlendireceği, mesela bir cemaat bağlılığının gerekli görülmesinin nedenleri üstüne eleştirel bir yaklaşıma yol açabileceği düşünülmüştür.

Dinsel gruplara mensup olan kadınlar, kendilerini ait hissettikleri dinsel grup ve cemaatlerin hayatlarında belli ölçüde öneme sahip olduğunu, ancak İslâm dinine mensubiyetin insan hayatındaki en esaslı mensubiyet olduğuna inandıklarını toplu olarak vurgulamaktadırlar. Grubun oluşturulmasında, kendisini herhangi bir dinsel gruba aidiyetle tanımlayan kadınların çeşitliliği istediğimiz bir özellikti, bu çeşitlilik belli ölçüde sağlanmıştır ancak bu çeşitliliğin sorunsallarımıza kesin ve genel cevaplar verecek düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Sağlayabildiğimiz imkanlar dahilinde iki farklı tarikatın³ ve nur cemaatlerindeki⁴ kadınların kendi hemcinslerine yaklaşımları ve bunlara verilen tepkiler belli ölçüde analiz edilecek, araştırma sorunsalı belli sınırlar içinde çözümlenecektir. Mevcut verilerle, temel sorunsallarımızla ilgili çok genel ve kesin bir sonuca ulaşmasak da konuyla ilgili önemli düzeyde bilgiye ulaşacağımızdan kuşku yoktur.

Grup çalışması için seçilen kadınların yüksek eğitilmiş ve çalışan olması, bize, kadın dindarlığının kentsel tezahürünün yalnızca bir kısmı için değerlendirme yapma imkanını verecektir. Modern kent yaşamındaki kadın dindarlığı şüphesiz yüksek eğitilmiş/çalışan kadınların dinsel yaşantılarından ibaret değildir. Konunun başında ortaya koyduğumuz soruların cevabını belirlediğimiz çerçevede aramak yalnızca bir tercih meselesidir; bu tercih, tesettürlü kadınların çalışma ortamlarında karşılaşılabilecekleri eş cins odaklı davranış örüntülerinin nasıl olduğuyla ilgili merakımıza dayanmaktadır.

Odak grup çalışması öncesinde kadınlarla ön görüşmeler yapılmış, kadınlar grup çalışmasıyla ilgili bilgilendirilmiştir. Grup görüşmesi kendi evimizde, katılımcıların birbirleriyle etkileşim kurabilmelerine olanak sağlayan bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Çalışma yaklaşık iki buçuk saat sürmüş, kaydedilen görüşme daha sonra kağıda aktarılmıştır. Konuşmalar yazılı metin haline getirildikten sonra defalarca okunmuş, araştırma sorunsalını analiz etmeyi mümkün kılacak kategorilere ayrılmıştır. Analizde konuşmalardan örnek metinler kullanılmıştır. Çalışmada katılımcıların ve kurumların gerçek isimleri kullanılmamıştır.

Kuramsal Çerçeve

Söylemsel İnşalar

Dinsel Yaşamın İnşasında ve Sürdürülmesinde Tabi Olunan Dinsel Grup Etkilidir

Yaptığımız odak grup görüşmesinde elde ettiğimiz verileri anlam kategorilerine göre ayırdığımızda, konuyla ilgili karşımıza çıkan ilk basamak, kendisini bir dinsel gruba aidiyetle tanımlayan kadınların dinsel gündelik yaşamlarında tabi oldukları dinsel grubun etkili olduğu gerçeğidir. Bu gerçek farklı anlam kategorilerindeki söylemler olarak inşa edilmiştir.

Kendisini dinsel bir gruba aidiyetle tanımlayan kadınların giyinme biçimleriyle ilgili cemaat/dinsel grup etkisini anlamak için yaptığımız görüşmelerde analiz birimi 'kadın giyinme biçimine dinsel grup/cemaat etkisi' dir. Odak grup görüşmesine katılan kadınların tamamı tabi oldukları dinsel grubun dinsel gündelik yaşamlarında, buna bağlı olarak de giyinme biçimlerinde farklı boyutlarda etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bilindiği gibi belli bir düşünsel/ inançsal temel üzerine inşa edilen dinsel gruplar kendisine inanan ve tabi olan kadınları ve erkekleri kapsamaktadır. Katılımcılarımıza gündelik hayatlarındaki giyinme biçimlerinde dinsel grup etkisinin nasıl olduğu sorulmuştur. Sorunun cevabında tabi olunan dinsel grubun doğrudan etkisi kadınlar üzerinden örneklendirilerek verilmiş, erkek etkisinden ve erkeklere ait kontrol mekanizmasından hiç söz edilmemiştir.

Bilindiği gibi cemaatlerin geleneksel yapıları erkek egemen bir düşün yapısıyla inşa edilmiştir ve aynı yapıyla sürdürülmektedir. Modern kent yaşamında inşa edilen dinsel grupların ve cemaatlerin de din temelli dayanaklarının erkek söylemi temelinde oluşturulduğu göz önüne alındığında, katılımcılar gruptaki erkeklerle ilişkilerinde giyim kuşama ilgili konularda baskı mekanizmalarından hiç söz etmeseler de, dinsel gruplara aidiyetle kendisini tanımlayan kadınlar üzerinde erkek etkisinden bahsetmek mümkündür. Söz konusu etki cemaatin ilkesel

yönelimleri ve bunların sürdürülmesiyle ilgili karar mekanizmalarının tamamen erkeklerin elinde olmasına dayanır. Bu, ataerkinin modern yaşamdaki uzanımlarından biri olarak kendi başına bir araştırma konusudur. Ancak bizim anlamak istediğimiz konu, gündelik yaşamın farklı güzergahlarında, özellikle ev dışı yaşam alanlarındaki kadın giyinme biçimleriyle ilgili kadın odaklı etki(ler)in nasıl olduğudur.

Konuyla ilgili bilimsel bir araştırmaya dayanmadan dinsel grupların kendilerine özgü bir giyinme/ örtünme biçimi belirlediklerini söylemek mümkündür⁵. Gündelik hayattaki deneyimlerimize dayanan bu bilgi, kadınların ifadelerinde bilimsel bir hüviyet kazanmaktadır.

Ben modayı takip etmek isterim ama edemem çünkü benim inanca bakarak tesettürlü giyinmem gerekiyo ama biz orda ikisinin arasında kalıyoz... duygular ve kurallar arasında... ben duygusal olarak çok şeffaf olmayı isterdim heralde yani Allah öyle yaratmış tesettürün de çok şeffaf olmasını isterdim herkesin bi kalıptan çıkmış gibi olmasını deyil kişilere özgü yani şekillerin olmasını isterdim ama çıkamıyosunuz işte ben onu istiyom dedim ama yapamıyom neden çünkü bana ağır bi baskı var işte... var... (vurgu) geleneyin dışında... onu her zaman hissedyom (Sevgi, s. 91-103).

Sosyal aktörün ifadeleri dinsel bir gruba mensubiyetin gündelik dinsel yaşam üstündeki etkilerinin çok yönlü ipuçlarıyla doludur. Sevgi, modayı takip etme konusunda karşısına çıkan dinsel engelden çok grupsal sınırlara takılmış görünmektedir. Sosyal aktörün duygusal ve düşünsel süreçlerinde belli ölçüde rahatsızlık meydana getiren 'duygular ve kurallar arasında' çelişkiler söz konusudur. Sevgi'nin modayı takip edememesine getirdiği engel doğrudan dinsel (tesettür) emirle çarpışır gibi görünmekte, ancak konuşmanın devamından sosyal aktörün modaya uyma isteğinin tesettürlü giyinme bağlamında geliştiği anlaşılmaktadır. Katılımcının önemle vurguladığı çelişki dinin tesettür emri değil, aidiyet hissettiği dinsel gruptan tezahür eden kontrol mekanizmasıdır. Göle'nin (1998, 2000), cemaatin kendisini sürdürebilmek için edindiği ilkesel yönelimlerin müntesipler için bir baskı unsuru olabileceğine ve bu durumun cemaate dahil olan bireylerin kendine özgülüğüne önemli ölçüde sınır getirebileceğine dair ifadelerini düşündüğümüzde, katılımcının inşa ettiği söylemde Göle'nin resmettiği cemaatsel yapıyı görebiliriz.

Sosyal aktörün söylemlerinde kendisini açıkça hissettiren 'geleneyin dışındaki baskı' vurgusu, doğrudan modern yaşam alanında tesis edilen cemaatsel bir yapının tezahürünü göstermektedir. Bu bağlamda, modernitenin kendisini inşa ederken kullandığı en temel harçlardan olan birey ve bireyleşmenin, modern gündelik yaşamda din temelli inanç ve kurallarla tesis edilen cemaatsel yapılarda modernitede iddia edildiği şekilde kendisini gerçekleştirmediği söylenebilir.

Modernitenin dinle ilgili temel iddialarına göre bu durum tarihsel olarak zaten tespit edilmiştir; ancak konu İslâmcı ideolojinin modern argümanlarla⁶ toplum dünyasında yer alma iddiası bağlamında farklı bir önem arz eder. Modern dünyada inşa edilen dinsel grup temelli dinsel gündelik yaşamda, kadının toplumsal yaşamdaki görünürlüğü tesettür gibi bazı dinsel ölçülere uyma koşuluyla⁷ kabul, hatta teşvik edilmiş, ancak bu görünürlüğün çerçevesi dinsel grubun ilkelerine uygun olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, kendisini her hangi bir dinsel gruba/ cemaate aidiyetle tanımlayan kadınların söz konusu belirlenim nedeniyle belli ölçüde tek tipleştirildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Katılımcının ifadelerinde inşa edilen söylemler, konunun sosyal bilimsel olarak tespiti için önemlidir. Sosyal aktör, dinsel emirlerin dışında dinsel grup tarafından şekillendirilen bir giyinme biçiminin kendisine dayatılmasından duyduğu rahatsızlıkla *baskı* söylemini inşa etmiş, söz konusu baskıyı vurgulu bir ifadeyle gelenekten ayırmıştır. Katılımcının dinsel giyinme biçimiyle ilgili isteğini ortaya koyarken inşa ettiği *şeffaflık* söylemi, bireysel bir özlemin yanında demokratik yönelimlerin işaretçisidir. Sosyal aktörün kendisini içinde bulmak istediği *şeffaflık*, çok yönlü anlamalara içkindir. Duygusal olarak şeffaf olmak, kelimenin anlamından hareketle, bakıldığında kendisinde görülmeyen bir şeylerin olmaması şeklinde yorumlanabilir; bu da insanın *kendisini ifade etme özgürlüğüne* tekabül eder. Ait olduğu dinsel grupta şeffaf olamayan, başka bir deyişle en azından giyinme biçimleriyle ilgili duygularını olduğu gibi ifade edemeyen sosyal aktörün eylemselliği bu durumun devamıdır. Burada ortaya çıkan tablo çelişkili izleklerin bir aradalığını mümkün kılmaktadır; Sevgi, bir yandan tesettüre riayet ederek bir bakıma 'görünmez veya gözden uzak' olmaya yönelmekte, diğer taraftan bakıldığında tümüyle görülebilecek bir insan olmanın özlemini taşımaktadır. Katılımcının görüşme boyunca sürdürdüğü konuşma izleğinden tesettürlü olmayı şiddetle savunduğu ve konuyla ilgili başka alternatif düşünmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çelişki, sosyal aktörün tesettürlü giyinme biçimlerine ilişkin sahip olmak istediği kendisini ifade etme özgürlüğünde merkezleşmektedir. Konuyla ilgili özgürsüzlüğü belirginleştirmek için inşa edilen *kalıp* söylemi, tek tipleştiriminin özgün bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinsel Gruplarda Kadın Odaklı Kontrol Mekanizması Vardır

Araştırmanın bu basamağında, dinsel gruplarda kadın odaklı kontrol mekanizmasının var olduğu ortaya çıkmıştır. Cemaatin/dinsel grubun kendisini gerçekleştirirken tesis ettiği din temelli kuralların sürdürülmesinde grup(lar) içindeki kadınsal kontrol mekanizmaları işlevseldir.

Burada ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır. Özünde İslâm dinine inanan ve kendisini İslâm dininin kuralları çerçevesinde inşa eden dinsel

gruplarda birey davranışlarının şekillenmesinde kullanılan temel ölçü şüphesiz Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin söylemleri ve eylemleridir. Bu bakımdan hareket noktamız dinin temel rükünlerine yönelik bir farklılaşma⁸ değildir.

Cemaatin kendisini inşa ettiği dinsel kurallar ve bu kuralların gündelik yaşam kategorilerindeki uygulanış şekli dinsel grubun insan prototipini de inşa etmektedir. İlk basamakta değindiğimiz tek tiplendirmenin doğal bir uzantısı olan bu basamak, hem zihinsel hem de fiziksel olarak gerçekleştirilen inşaya işaret etmektedir.

...mesela benim her zaman için en büyük hayalim şuydu annemle beraber giymek... annem böyle pardüse falan giymiyo istemez (benim) kısa ceket etek giyinmemi sever derim ki 'anne böyle giyemem ben' bulunduğu bir yer var şey var... o da diyo ki 'bi gün araba sürmeyi öğrenirsen öyle giyinir gelirsin' Tamam araba sürüyom ama yine giymiyosun öyle çünkü her insan içinde bulunduğu topluluğun içinde... bi de yaşımız itibarıyla örnek olmamız gerektiği öyle bişey olursa insanların 'işte büyüklerimiz yapıyo, biz de yapabiliriz...' onlardan hep kaçındım için işte hiç istediim gibi giyinemedim... böyle bişey hissettirilmese giyerdim (Kibar, s. 106- 203).

Sosyal aktörün ifadelerinde duygular, inançlar ve bağlılıklar arasındaki çelişkili repertuarlarda inşa edilen bir kimlik görünmektedir. Konuşma metninden, Kibar'ın annesinin de tesettürlü olduğu ancak katılımcıdan (pardesü) daha farklı giyindiği (etek/ceket) anlaşılmaktadır. Pardesünün toplumsal yaşamdaki kadın dinsel görünürlüğüne 'daha uygun' kodlandığı bu konuşma metninde, baştaki temel vurgu 'toplumda dinsel olarak uygunsuz görünme kaygısı'na dayanır gibi görünmesine karşılık asıl kaygı farklıdır. Burada dikkatimizi çeken konu çok boyutludur; sosyal aktörün annesiyle 'bir örnek' giyinme hayalini gerçekleştirmesinin önündeki engel, kendisinin pardesülü giyiminin *daha İslâmi*, annesinin etek ceket giyiminin *daha dünyevi* olması değildir. Katılımcı, içsel süreçlerinde annesinin giyiminin yeterince dine uygun olduğunu düşünmekte ancak onu tabi olduğu dinsel grubun giyinme tarzına uygun bulmamaktadır. Annenin toplumsal yaşamdaki 'uygunsuz görünürlüğe' karşı önerdiği çarenin (araba kullanma) problemi çözememesi problemin kaynağına dair bulgumuzu netleştirmektedir. Ulaştığımız noktayı netleştiren başka bir önemli husus, dinsel grubun müntesibe yüklediği misyondur. Katılımcıda, 'takvaya daha az uygun' giyinmekten duyulan dinsel çekinceden ziyade mensup olduğu gruba uygun giyinmeme kaygısı hakimdir. Sosyal aktör kendisine yüklenen 'diğerlerine, özellikle kendisinden küçüklere örnek olma' misyonunu kabullenmiş, gündelik yaşantısını – farklı estetik yönelimlerine rağmen- bu misyon doğrultusunda şekillendirmiştir. Kibar'ın bu yönelimi, bireyin üyesi olduğu gruba pozitif bir imaj kazandırma ve bunu korumanın yanında bireyin toplum içindeki yerini oluşturma ve tanımlama

anlamındaki bir kimlik işlevine tekabül etmektedir. Bilgin'in kategorilendirme olarak adlandırdığı bu süreç sayesinde birey, diğerlerinden farklılığını hatta daha iyi olduğunu sağlama, pozitif sosyal kimlik oluşturma, başka bir deyişle özsaygısını yükseltme peşindedir (Bilgin, 2007: 139).

Sosyal aktörün konuşma boyunca inşa ettiği söylemler, onun hem zihinsel süreçlerini hem de eylem yönelimlerini belirginleştirmesi bakımından önemlidir. Kibar, bireysel yönelimiyle dinsel yaşantıyı ve cemaatsel aidiyeti tercih etmiş, cemaatsel yapılanma neticesinde üstlendiği misyonla *örnek olma* söylemini inşa ederek inşa ettiği söylem güzergahında eyleme yönelmiştir. Sosyal aktör bu eyleme *kaçınma* söylemini inşa ederek yönelmiş, böylece üstlendiği misyona uygunluğunu korumuştur. Kibar'ın ifadelerinin cümle içindeki hareketliliği önemli ipuçlarını içermektedir. Sosyal aktör bir bakıma dış nazarlardan korunmak amacıyla yöneldiği 'araba sürme' eylemini birinci tekil şahıs zamiriyle 'sürüyom' ifade ederken, arabadaki *dış gözlerden* korunmuş ortama rağmen annesi gibi giyinememeyi ikinci tekil şahıs zamiriyle 'giymiyosun' dile getirmiştir. Araba sürme eylemindeki bireysel kararı ve özneliği açıkça üstlenen sosyal aktör, cemaatsel kontrol mekanizmasının genelliğini belirginleştiren bir ifadeye yönelmiştir.

Dinsel Grup Etkisine Farklı Çözümler

Cemaatsel yapılanmanın dinsel ilkeler çerçevesinde tesis ettiği gündelik yaşam formları müntesipler tarafından kabul görmekte, bu kabul, yerine getirilmesi gereken bir misyon ilkeselliğinde bireyin hayatında yerleşmektedir. Ancak en azından kendi örneğimizde, müntesiplerin, dinsel grubun tesis ettiği yaşam tarzının her uzantısını bütünüyle içselleştirmediği, cemaatsel sosyal kontrolün azaldığı güzergahlarda bireysel kararlara göre davrandığı söylenebilir.

Beni çok etkiliyo mesela İzmir'de daha farklı bi insan oluyom memlekette daha farklı bi insan oluyom memlekette bizde hani kadınlar sadece geleneksel kapalıdır... ben Maraşlıyım her türlü kıyafeti giyerler biz mesela biz günlere gezmelere gidiyoz... makyaj yapmak kendini çok iyi hissettiriyor orda makyaj yapıyom bi kalıbımız var bizim, temsil ettiğimiz bişey var, o kalıbın dışına ben asla çıkmıyom çünkü beni ben olarak deyil temsil ettiim şeyle tanıyo insanlar... onların beni yargılamalarını asla istemem çünkü beni ben olarak görmicekler temsil ettiim şey olarak görcekler ben bu konuda at gözlüyle bakan bi insanım asla tabuları yıkmam ben... yani orda beni her halimle tanıdıkları için çocukluktan beri beni tanıdıkları için öyle farklı görmüyolar burda ise insanların farklı bi temsil noktasında bekledikleri var (Gaye, sa. 501-515).

Dinsel grubun kendisine yüklediği misyonu tam olarak kabullenen ve hayatını ona göre şekillendiren Gaye'nin temel kaygısı bir önceki katılımcınınkinden

daha farklıdır. Gaye'nin tek başına bir makalenin konusu olabilecek ifadelerinde öncelenen en önemli konu, dinsel grup mensubiyetine uygun davranmaktır. Konuşma metninde vurgulu ifadelerle altı çizilen 'geleneksellik', sosyal aktörün, kendisini ait hissettiği dinsel grubun dayanakları bakımından kendisini ve ait olduğu dinsel grubu ayırdığı bir özelliktir. İslâmcı kesimde çoğunlukla belirgin olan 'gelenekselden kendisini ayırma' bir kez daha karşımıza çıkmakta, geleneksel ile modern arasında alışılmadık anlam kaymaları yaşanmaktadır. Gaye'nin betimlemelerinde ortaya çıkan *geleneksel dindar kadın* prototipinde makyaj *kötü* değildir. Makyaj yapma, özü itibarıyla gelenekselden ziyade moderne ait olduğunu düşündüğümüz kadının güzel olma ve güzel görünme sürecine katkı yapan bir eylemdir. Geleneksel dindar kadın bir bakıma tesettüre uygun giyinmektedir, çünkü bu giyinme şeklini ona dayatan kendi dinsel tercihlerinden ziyade geleneksel düşün yapısına dayanan toplumsal çevredir; bu yapıda ise dinin dönüştürücü ruhundan ziyade kadının görünürlüğünü kabaca perdelemek söz konusudur. Dolayısıyla ifade ettikleri anlam ve işlevsellikleri bakımından birbirine ters olan tesettür ve makyaj, geleneğin bu tezahüründe çok da zıtlık oluşturmaz. Halbuki kendisini İslâmcı bir inanç ve düşünce temelinde tanımlayan *şuurlu dindar kadın*, dini, bir birey olarak sadece kendisini değil, toplumları da dönüştüren/ dönüştürmesi gereken işlevselliği içinde kabul etmiş ve kendisine onun taşıyıcısı ve yayıcısı misyonunu yüklemiştir (Fidan, 2013). Bu bağlamda büyük ölçüde 'modern' iddialara sahip olan modern dindar kadın, yaşam alanına giren her şeyle ilgili dinsel sağlam dayanaklar arar, onu *şuurlu* yapan onun bu farkındalığıdır.

Bu bilgiler temelinde analiz ettiğimiz Gaye'nin ifadeleri, konumuzla ilgili önemli bulgular içermektedir. Sosyal aktör içinde şekillendiği kültürel ortamı *şuurlu* dinsel yönelimine ve kabullerine rağmen hala 'biz' diyerek kodlamaktadır. Katılımcı bir yönüyle kendisini ait hissettiği kültürel yapıya uygun davranmakta diğer yönüyle de kişisel kararıyla bağlandığı dinsel grubun ilkelerini tümüyle kabul ederek hayatına taşımaktadır. Gaye, bir kadın olarak makyaj yapmaktan hoşlanmakta ve onu 'rahatlatıcı' bulmaktadır. Ancak hayatının belli bir döneminde (üniversite öğrenciliği) kendi kararıyla yöneldiği dinsel yaşam ve dinsel yaşamının cemaatsel kategorisi düşünsel ve bilişsel süreçlerinde tam kabul ettiği bir yaşam şeklidir. Ait olduğu dinsel grubun kendisine yüklediği dindar kadın nosyonunu tam kabul eden sosyal aktör, bu kimliğiyle tanıdığı sosyal çevresinde kimliğine uygun davranmakta, kadın olarak hoşlandığı kadınsal faaliyetleri yapmak istememektedir. Çünkü din/ dinsel grup aidiyeti Gaye'nin hayatında ilk sırada yer almaktadır ve bu aidiyete uygun davranmamayı düşünmemektedir.

Sosyal aktörün inşa ettiği *kalıp* söylemi, daha önce değindiğimiz tek tipleştirme kavramına uygunluk göstermektedir. Gaye kendisi için belirlenen kalıbın dışına çıkmayı, en azından kendilerine dini temsil ettiği insanların nazarına farklı görünmeyi istememektedir. Burada kodlanan eylemsellik farklı girizgahlarda farklı anlamlar üretmektedir. Kendisini inşa ettiği *dini temsil etme* söyleminin içinden farklı kategorilerde betimleyen sosyal aktör, dini temsil etme rolüyle tanındığı sosyal çevresine dinselliğe ters bir durumda görünmek istememektedir, çünkü onun öyle görünmesi kendisini ait kıldığı 'davasına' zarar verecektir. Gaye'nin içinde büyüdüğü kültürel ortamdaki insanları tanımlarken inşa ettiği *geleneksel kapalılık* söylemi, o insanları, İslâmi yaşantıyı bir *dava* haline getiren kendisinden ayırmasını sağlamaktadır. Eskiye/ geleneğe uygun tezahürler sosyal aktörü eski haliyle tanıyan ve bilen *geleneksel kapalıların* zihnini Gaye'nin dinselliği bakımından bulandırmayacak, dolayısıyla korunması gereken *İslâm davası* zarar görmeyecektir. Sosyal aktörün, aidiyet hissettiği dinsel grup normlarına uymayan gündelik yaşam kategorilerini (makyaj, süslü giyim tarzı) *kalıp* ve *tabu* olarak nitelendirmesini, modern yaşamda inşa edilen dinselğin geleneksel özellikleri olarak kodlamak mümkündür.

Gördüğümüz gibi, sosyal aktörün hayatını sürdürdüğü kentsel mekandaki yaşantısı ile yalnızca yıllık izninde kısa süreliğine bulunduğu memleket yaşantısı arasındaki farklılığı meşrulaştırması dini/ dinsel grubu temsil etme noktasında temellenmektedir. Bu yönelimde inşa edilen *farklılaşma* söylemi beraberinde *yargılama/ yargılamama* söylemini inşasını getirmiş, sosyal aktör bu söylemler bağlamında eyleme yönelmiştir.

Dinsel Gruba Dahil Olmayan Kadınların Üstünde Kadın Odaklı Kontrol Mekanizması Vardır

Araştırmanın bu basamağında herhangi bir dinsel gruba mensubiyeti olmayan kadınların da kadın odaklı kontrol mekanizmalarına maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Ben böyle pardüsedan hatta harmaniden cekete şimdi de böyle... (başı arkadan bağlı, boynu açık) tesettürün her devresini şey yaptım... bi gün bi tesettür maazasına girdim işte üstümde kano ceket başörtüsünü okulda hep açıp kapamaktan hiç güzel takamıyom artık çünkü okulun kapısında çok zor oluyo kadın bana çıkarken dedi ki 'işallah bi gün tesettüre girersiniz...' beni tesettürlü saymadı... (öfkeli vurgu) başımın örtülü olmasına raamen... çıktıktan soora şey yaptım... bişeyler söylese miydim bilmiyom ama o kadar şoka girdim ki... tesettürlünün tesettürlü üstünde de tesettür baskısı var (Buse, sa. 204- 210).

Katılımcının ifadelerinde belirgin olan öfke vurgularla güçlendirilmiştir. Bu repertuvarda karşımıza çıkan kadın odaklı kontrol veya baskı mekanizması, önceki örneklerden farklı olarak, doğrudan dinsel kaynaklıdır. Bilindiği gibi dindarlığın farklı tanımları ve yaşantılanma biçimleri vardır; dindarlık genel geçer tanım veya göstergelerle belirlenebilecek özellikler taşımaz (Fidan, 2013). Bu bağlamda tesettürün de farklı uygulanış biçimleri vardır, bunların hangilerinin 'daha doğru' olduğu tamamen öznel değerlendirmeler olarak karşımıza çıkar. Sosyal aktörün anlattısında karşımıza çıkan tabloda, tesettürün nasıl 'daha doğru' olduğuyla ilgili verilmiş bir karar ve bu karara bağlı eylem yönelimi söz konusudur. Buse'nin tesettürlü muhatabının Buse'nin giyim tarzıyla ilgili dilek ve temennisi aynı zamanda bir uyarıyı da ihtiva etmektedir. Kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu uyarıyı yapan kadının *dini temsil etme/ dine hizmet etme* misyonuna bağlı olarak söz konusu eyleme yönelmiş olması mümkündür.

Buse'nin giyim kuşam tarzıyla ilgili görüş bildiren kadının niyeti ne olursa olsun, sosyal aktör maruz kaldığı davranıştan ötürü incinmiş, öfkeye kapılmış ve bir bakıma ötelendiğini hissetmiştir. Duygusal ve düşünsel süreçlerinde kendisini 'tesettürlü dindar bir kadın' olarak kodlayan sosyal aktör, muhatabının davranışını 'baskı' olarak nitelendirmiş ve bundan duyduğu rahatsızlığı ortaya koymuştur 'tesettürlülerin üstünde baskı var hocam'.

Konum Alışlar

Söylemsel bir pratik olan konumlandırma söz konusu kişilerin yeni pozisyonlara geçebildiği bir beceridir, gündelik hayatta insanlar sürekli kendilerini ve diğerlerini konumlandırırlar. Konumlandırma insanların içinde bulunduğu duruma göre farklılaşır, bu yüzden bir birey farklı nedenlerle birkaç farklı konumda yer alabilir. Güçlerin farklı görünümünde ve düzlemlerde ortaya çıktığı sosyal yaşamda insanlar ötekileri 'bireysel farklılıklar' nedeniyle konumlandırırlar (Langenhove & Harré, 1999: 22-30).

Kendisinden Beklenmeyen Giyim Tarzını Tercih Eden Kadın

Dinsel gruplarda genel olarak kabul gören bir giyinme şekli vardır ve kadınlardan bu doğrultuda giyinmeleri beklenmektedir. Bu görüş eleştirel bir yaklaşımla ortaya koyulsa da, kadınların grup içindeki ilişkilerini zedeleyen veya cemaatsel değerlere karşı çıkışlara tekabül eden bir tepkiselliği içermemektedir.

Hocam ben bi ceket almıştım ya hani onu giydim arkadaşlardan bi tanesi geldi, 'aa... N. abla da böyle bi ceket giyer mi dedim' dedi hiç bişey demedim ama aklımdan hiç çıkmıyo şu anda mesela ama çok da umursamadım (Neşe, sa. 529- 531).

İş yerindeki arkadaşının sosyal aktörün kıyafetiyle ilgili yaklaşımı, kadınlar arasındaki ilişkiselliği ortaya koyan ipuçlarıyla doludur; Neşe'nin mesai arkadaşının hitap şekli (abla) iki kadın arasındaki gayri resmi ilişkiyi ortaya koymaktadır. Kadının tutum ve davranışları aslında Neşe'nin kıyafetini çok beğendiğini ancak *bu kadar gösterişli/ sık* bir kıyafetin iş yerinde giyilmesini doğru bulmadığını göstermektedir. Vurgulanan 'böyle bir kıyafet' dinin emirlerine uygun olmayan ölçülerde değildir; tesettürün kurallarına uygundur, dolayısıyla söz konusu giyim şekli cemaatsel kuralların çizgilerine uygun bulunmadığı için örtük bir eleştiri almaktadır. Neşe'nin muhatabının ifadeleri incelikli göndermelerle doludur; kadın doğrudan baskıcı bir sorgulamayı gösterebilecek 'böyle bir kıyafeti neden giydin' gibi bir ifade kullanmamış, Neşe'yi cemaatsel değerler bakımından üst bir seviyede konumlandığını, ancak mevcut giyim tarzının bu konumlandırmaya uymadığını hissetmiştir. Sosyal aktör ise maruz kaldığı davranıştan duyduğu rahatsızlığı ifade ederken çelişkili izleklerde gidip gelmektedir. *Kendisinden beklenmeyen giyim tarzını tercih eden kadın* olarak konumlandırılan sosyal aktör, kendisini uyaran kadınla arasındaki informel ilişki biçimine rağmen muhatabına gerçek duygularını (kırgınlık) belli etmemiş ancak duygusal süreçlerinde konuyla ilgili rahatlığa kavuşamamıştır. Anlaşılabileceği gibi, çalışma ortamı aynı dinsel gruba bağlı kadınların çoklukla çalıştığı bir yerdir ve bu kadınlar giyinme biçimlerini genel olarak kendilerinden beklediği gibi düzenlemektedirler. Bu düzenlemede cemaatsel ilkelere uygun görünmeyen kadınların kadınlar arası ilişkilerde cemaat ilkelerine uygunluğun karşısında konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilk bakışta homojen oldukları izlenimini veren dinsel grupların bireysel farklılıkları ifade etmeye açık olmadığı tespit edilebilir.

Giyinme Şekli Bulunduğu Ortama Göre Ayarlayan Kadın

Giyinme şekli nedeniyle yine örtük olarak eleştirilen Peri'nin deneyiminde, taşıdığı farklılıklar nedeniyle dinsel grubun değerlerine uygun olmadığı şeklinde kodlanma ve konumlandırılma örneği görülmektedir.

Normalde ben çok fazla takılmam pardesü de giyerim yarım da giyerim hatta uzun ceket de giyerim ne uygunsu onu giyerim yani bunun seninle hiç bi alakası yok pantolon üstüne tunik giymişim ondan sonra ben DOĞU⁹ şubesine geldim. Kimin dediini hiç hatırlamıyorum kafamdan tamamen zihnimden sildim 'Ooo Peri hanım BATI'lılaştınız... Aaa... çenem yere düştü kaldı BATI'lılıkla hiç alakası yoktu bunun o kadar zoruma gitti ki bu... kendimi aşağılanmış hissettim yani sen bunu burda yapamıyodun gittin oraya açıldın saçıldın, de mi? (Arkadaşının sözünü böyle yorumluyor) alakası yok... (Peri, sa. 211- 217)

Konuşma metninde görüldüğü gibi yine açık bir eleştiri ve dışlama söz konusu değildir, muhatabın ifadelerindeki duygusal tezahürler karmaşıktır. Peri, kıyafeti nedeniyle bir taraftan kadınca bir beğeniyle karşılanırken diğer taraftan da ince bir eleştiriye maruz kalmaktadır. Her iki işyeri de aynı cemaatsel sisteme bağlıdır, ancak anlaşıldığına göre BATI şirketindeki dışsal tezahürler DOĞU şirketine göre daha 'modern' veya 'dünyevi'dir. Dolayısıyla Peri'nin maruz kaldığı davranışta dinsel grupsal değerlere uymamaya ilgili doğrudan bir öteleme olmasa da, sosyal aktörün giyinme biçimlerinde hissedilen değişim *dünyevileşme* olarak kodlanmış ve sosyal aktör *bulunduğu ortama göre giyinen* kadın olarak konumlandırılmıştır. Sosyal aktörü konumlandıran kadının böylesi bir değişimi onaylamadığı ve kendisini böylesi bir eylemden ayırdığı anlaşılmaktadır.

Muhatabın davranışındaki örtük öteleme sosyal aktörün benliğinde yıkıcı etkiler uyandırmış 'kendimi aşağılanmış hissettim', katılımcı, grup görüşmesindeki kadınlara giyim kuşamındaki dengeyi açıklama ihtiyacı hissetmiştir.

Bu iki örnekte de kadınların muhatapları açık bir saldırı halinde değildir, üstelik katılımcıların ifadelerine göre bu kadınlar 'iyi niyetli, çok iyi arkadaşlar'dır; dolayısıyla kadınlar arasındaki ilişki iş arkadaşlığı değil 'din kardeşliği' bağlamında değerlendirilmelidir. Weber'deki (1999) 'meslek arkadaşlığı'nın farklı bir tezahürü olarak nitelendirilebilecek olan 'din kardeşliği', aynı dine/ davaya mensup olan kardeşine gündelik hayat pratiklerinde olduğu gibi dini yaşantıdaki yanlışlıklardan arınma konusunda yardım etmeyi de içerir (Fidan, 2013). Kadınların kendilerini uyarıcı iş arkadaşlarının/ din kardeşlerinin tutumlarıyla ilgili yaklaşımları, kimliğini cemaate özgü ahlâk değerlerine tabi kılan İslâmî kadın imgesini (Göle, 2008) aklı getirmektedir. Mesai arkadaşlarını giyinme biçimleriyle ilgili uyarıcı kadınların cemaat ilkelerinden farklı olana yönelik davranışları sabit bir kimlik ile ütopyik bir cemaat kurma idealine (Göle, 1998) dayanmaktadır. Farklı giyimleri nedeniyle arkadaşlarının örtük eleştirilerine maruz kalan kadınlar, onların tutumlarını 'iyi niyetli uyarılar' olarak algılamakta, bu uyarılardan belli ölçüde rahatsızlık duysalar da onların eylemlerini kişisel bir taarruz olarak değerlendirmemektedirler. Dolayısıyla, araştırma sorunsalını ortaya koyarken kendisinden hareketle yola çıktığımız *kadın kadının kurdur* söylemi, dinsel gruplardaki kadınlar arasındaki giyinme biçimlerine yönelik tezahür eden baskı ve kontrol mekanizmalarında çok farklı bir hüviyet kazanmakta, neredeyse söylemin üretilme bağlamının dışına çıkmaktadır. Çünkü burada baskıyı yapanla baskıya maruz kalan kadınlar söz konusu eylemin ruhunda birleşmekte, farklı estetik yönelimlerine ve kabullerine rağmen ideolojik olarak aynı kulvarda yer almaktadırlar.

Şeffaf Olmak İsteyen Kadın

Grup görüşmesinde kadınlar, giyinme biçimlerine bağlı olarak maruz kaldıkları tavırları açık bir ifadeyle *baskı* olarak tanımlamışlar, bu baskıyı da geleneğinkinden ayırmışlardır. Farklılığın çok revaç bulmadığı bir bakış açısına karşı ortaya çıkan itirazlar yeni özne konumlandırmalarını göstermektedir.

... ben duygusal olarak çok şeffaf olmayı istedim heralde yani Allah öyle yaratmış tesettürün de çok şeffaf olmasını istedim herkesin bi kalıptan çıkmış gibi olmasını deyil kişilere özgü yani şekillerin olmasını istedim ama çıkamıyosunuz işte ben onu istiyom dedim ama yapamıyom neden çünkü bana ağır bi baskı var işte... var... (vurgu) geleneyin dışında... onu her zaman hissediyom (Sevgi).

Sevgi'nin ifadelerindeki ait olduğu dinsel grubun giyinme biçimlerine ilişkin 'bir kalıptan çıkmış, tek tiplilik' gibi eleştiriler, sosyal aktörün kendi özgünlüğünü kurma ve sürdürme arzusuyla kendisini onlardan ayrı bir noktada konumlandığını göstermektedir. Sevgi'nin ifadelerinde, duygusal ve fiziksel farklılıkları özgürce deneyimlemek ve o şekliyle kabul görmek modern dünyanın bir argümanı olarak değil bir yaratılış özelliği olarak kodlanmış ve dinsel olanla temellendirilmiştir. Giyinme şekillerindeki çok biçimliliğin *şeffafiyet* kavramına dayandırıldığı ifadelerde, dinin emirlerinden uzaklaşma veya onu eleştirme değil yalnızca cemaatsel kuralları irdelene yönelimi öne çıkmaktadır. Belli ölçülerde kadınların kendine özgü ve farklı şekillerde giyinmesinin 'fıtrata' uygun olduğunu söyleyen katılımcı, bu ifadeleriyle ait olduğu dinsel grubu örtük olarak eleştirmekte ancak yerleşik cemaatsel kurallara karşı çıkmayı düşünmemektedir.

Geldiğimiz bu noktada cemaatçi anlayışın, inanmama veya ait olma özgünlüğünü ilkesel olarak temellendirmediği için, ister dinsel ister etnik temelli olsun, özgürlükleri sınırlandırıcı bir yan taşıdığı (Bilgin, 2007: 292-293) görülebilmektedir. Dolayısıyla cemaat içindeki bu ilişkilerin konformite olgusundan bağımsız değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir¹⁰.

Konformitenin Sosyal Tezahürü: Ortamına Göre Farklılaşan Kadın

Görüşmeye katılan kadınların mensup oldukları dinsel gruplardaki konformite bir örnek metinde incelenebilir. Sosyal aktörün kendisini daha iyi hissetmek için başvurduğu davranışsal farklılıklar temelinde inşa edilen *farklılaşma* söylemi beraberinde kadın öznenin *sosyal ortamlara göre farklılaşmasını* getirmiştir.

...orda giydiim kıyafetler farklı burda giydiim kıyafetler farklı oluyo ve orda kendimi daha güzel hissediyom... burda yapmak da istemiyom zaten bu yansımayla alakalı orda yaptım güzel yansıyo ama burda öyle

yansımicak... bu ortamda asla dikkat çekici bişey giymek istemem giymem de yani bi sürü şey düşünürüm acaba dikkat çeker mi diye (Gaye, sa. 518-527).

Gaye'nin sosyal ortamlara göre farklılaşan gündelik yaşam pratiklerinin arka planına koyduğu bu gerekçeler, bireyin benlik saygısına dair taşıdığı ipuçları bakımından önemlidir. Sosyal aktör, memleketindeki giyim tarzının kendisini mutlu ettiğini, kendisini o şekilde daha güzel hissettiğini söylemektedir. Farklı sosyal ortamlardaki giyim tarzının sosyal aktördeki ve sosyal çevresindeki farklı tezahürleri *yansıma* söylemiyle ifade edilmiştir.

Yansıma, sosyal anlamı çerçevesinde düşünüldüğünde, bireyin, kendisini muhataplarının zihninde nasıl gördüğüyle alakalı bir durum olarak betimlenebilir. Yansımanın gerçekleştiği ayna, gerek gündelik yaşamdaki etkisiyle gerek bir metafor olarak önemli anlamlar içerir¹¹. Araştırma sonuçlarına göre, insan kendisini *kötü*, *çirkin* bir durumda görmek ve seyretmek istemez, çünkü bu bireyin benlik saygısını düşürerek onu mutsuz eder (Sanford ve Donovan, 1999: 246-47).

Bu bağlamda, sosyal yaşamı paylaştığımız bireylerin zihinlerini *ayna* olarak kodladığımızda, etrafımızdaki çok sayıda aynadan nasıl yansıdığımız benlik saygımız, dolayısıyla mutluluğumuz için yaşamsal öneme sahip olur. Gaye'nin farklı sosyal ortamlarda, o ortamlardaki insanların düşünme biçimlerine uygun giyinmeye yönelmesi bu bilgiler ışığında daha anlaşılabilir görünmektedir. Sosyal aktörün her iki sosyal gruba da kendisini belli ölçüde ait hissettiği, grup üyelerinin zihnindeki yansımalarını oldukça önemsendiği ve bu bağlamda kimlik inşasını gerçekleştirdiği söylenebilir. Gündelik yaşam sürecinde sosyal aktörün ne yapmak istiyorsa öyle yaptığı bu çoklu davranış süreci, ait olunan dinsel grubun baskıcı etkisinden, başka bir deyişle konformiteden bağımsız düşünülemez.

Sonuç

Modern kentsel yaşamda, dindarlığın neden cemaat/ dinsel gruplar çerçevesinde yaşandığı ayrı bir araştırma konusudur, dinsel grupların modern kentsel uzanımları kendi dinamikleri içinde ayrıca tespit edilmelidir. Araştırmada, kendisini dindar bir Müslüman olarak tanımlayan kadınların dinsel gruba aidiyetlerindeki gönüllülükleri açıktır. Öyle ki, kadınlar kendilerini ait hissettikleri dinsel grupta giyim kuşam konusunda belli ölçüde baskıya ve sosyal kontrole maruz kaldıklarını açıkça ifade etmelerine rağmen, grup aidiyetleri noktasında oldukça kararlı bir tutum sergilemektedirler. Araştırmaya katılan kadınların dokuzu, kendisini, İslâm'ın ilk dönemlerindeki dinsel yaşantı biçimini günümüz

toplumlarında inşa etmek idealiyle (Göle, 1998), dinin özünü ve içeriğini bilinmesi gerektiği şekilde bilen ve gündelik yaşamda pratiğe döken *şuurlu* Müslümanlar olarak tanımlayan kadınlardır; bunlar dinselliği söz konusu ideale bağlı olarak *ütöfik* bir toplum inşa etme misyonuyla (Göle, 1998) yaşamayı tercih etmekte ve bu tercihi sorgulamamaktadırlar. Araştırma sorunsalımızın çözümlenmesinde, aynı ideale bağlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsal yapının başta düşünüldüğü veya hayal edildiği gibi tarihsel farklılaşmalardan azade kılınmadığı, yapıyı meydana getiren bireylerin bütün noktalarda uyummadığı ortaya çıkmıştır. İlkelerini dinsel temele dayandıran, ancak aynı dine farklı perspektiflerden bakan dinsel gruplar, söz konusu idealin farklı yollardan gerçekleştirilme biçimlerini ve buna bağlı pratikleri yansıtmaktadır. Araştırmada anlamak istediğimiz şey, hangi dinsel grubun nasıl bir ilkeyle yolunu çizdiği değil, dinsel grupların bünyesindeki kadınların, sosyal yaşamdaki görünürlük konusunda grubun ilkelerine dayanarak kendi hem cinslerine kontrol ve baskı mekanizması uygulayıp uygulamadığıdır.

Dar sınırlarda gerçekleştirdiğimiz bu araştırmada, dinsel grup tarafından belirlenen ve ilke haline getirilen 'doğru giyinme' biçimlerinin grubun bütün üyeleri tarafından içselleştirilmediği ortaya çıkmıştır. Görüşmeye katılan kadınların ifadelerinden, dinsel yaşama kendi iradeleriyle adım attıkları ilk dönemlerdeki giyinme biçimlerinin şimdilerde oldukça değiştiği, modernize olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz konuyla bağlantılı olarak, modern kentsel yaşamda kadın dindarlığının değişime ve dönüşüme uğradığı bir kez daha belirginleşmekte, ayrıca bu değişimin bazı noktalarda dinsel gruplar tarafından tam olarak onaylanmadığı anlaşılmaktadır.

Dinsel gruplardaki kadınlar grup aidiyetleriyle ilgili bir çözümme veya kararsızlık göstermezken, grubun giyim kuşamla ilgili sınırlamalarından belli ölçüde rahatsızlık duyduklarını açıkça ifade etmektedirler. Bu rahatsızlığın kaynağı ise dinsel grup/cemaat bünyesindeki aynı *davayı* paylaştıkları öteki kadınlar, başka bir deyişle, *din/dava kardeşleridir*. Katılımcıların söz konusu baskının cemaatsel ilkeleri tespit eden ve sürdüren eril arka planına ilişkin herhangi bir irdeleme yapmadıkları gözlenmiştir. Araştırdığımız konuyla ilgili olarak ortaya çıkan eş cins baskısı, ataerkinin sürdürülmesine hizmet eden *kadın kadının kurdudur* söyleminden önemli ölçüde farklı tezahür etmektedir. Çünkü kendi örneğimizde, baskıyı yapan ve baskıya maruz kalan kadınlar arasında ideolojik bütünlük sağlanmıştır ve baskıya maruz kalan kadınlar muhataplarının aşkın idealler bağlamında eyleme yöneldiklerinin farkındadır. Bu farkındalık taraflar arasındaki ilişkinin *din kardeşliği* boyutunda devam etmesini sağlamakta, kadınlar arasında derin ayrışmalara neden olmamaktadır.

Araştırmada geldiğimiz bu noktada, kadınların aslında farklı özne/ kadınlık konumları yaşadıkları ve bundan yana oldukları halde ait oldukları dinsel grupsal etkiler bağlamında kolektif bir özne sabitliği kurmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu bağlamda dinsel grupların bünyesinde farklı kadın dindarlıklarının tezahürleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılık davaya sahip çıkma/ onun gereklerini yerine getirme noktasında olmamakla birlikte, tesettürün farklı biçimlerde uygulanışında ve/veya uygulanmak istenişinde farklı özne/ kadınlık konumlandırmalarında ortaya çıkmaktadır.

Son tahlilde, dinselliğini dinsel grup/ cemaat aidiyetiyle yaşayan kadınlar arasında tesettürün uygulanma biçimlerine yönelik sosyal kontrol ve baskı mekanizmalarından söz etmek mümkündür. Ait olduğu dinsel grubun kurallarına uygun düşmeyen giyinme biçimlerini deneyimlemek isteyen kadınlar bu isteklerini farklı nedenlerle gündelik yaşamın bütün kategorilerine taşımamaktadırlar. İstemediği halde grubun kıyafete yönelik ilkelerine bağlı kalmanın en önemli nedeni, dinsel grubun ideolojisi bağlamında üstlenilen *örnek olma* misyonudur. Kadınlar, hayatlarının en önemli gayesi kabul ettikleri *dine hizmet etme/ dini bilmeyenlere güzel örnek olma* misyonunu kabul etmişlerdir ve bu misyona uygun davranmayı tercih etmektedirler. İkincisi, grubun yerleşik ilkelerini devam ettirmeye dayalı ortaya çıkan komformiteye bağlı olarak, kadınların kendilerini ait hissettikleri dinsel gruptan dışlanma endişesi taşımalarıdır. Kadınlar, dine hizmet etme ve örnek olma misyonunu zedelemeyecek sosyal ortamlarda ait oldukları dinsel grubun giyim tarzına yönelik ilkelerinden ayrılabilen, ancak grupsal ilişkilerini sürdürdükleri yaşam alanlarında grubun ilkelerine göre giyinmektedirler. Sonuçta, dindarlığın tanımları ne kadar çok boyutluysa dini yaşantılaşma biçimlerinin de o denli çok boyutlu olduğunu bir kez daha söylememiz gerekir. Ancak burada asıl tespit edilmesi gereken şey, cemaatlerin, modern kentsel yaşamdaki dinsel versiyonlarında homojen özellik göstermediği, grup içindeki tek tipleştirme yönelimlerinin belli ölçüde başarısız olduğudur. Modern kent yaşamında İslâm'ın yeniden canlandırılması idealine bağlı olarak inşa edilen cemaatsel yapılar, modern ve geleneğin çelişkili bir aradalığıyla tezahür etmekte, bu yapıların değişmezliğinin kendi müntesiplerinin yönelimleriyle de zora girdiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, kendi özellikleriyle inşa olmuş bir sosyal yapıda yaşayan ve yapıyı anlamaya çalışan sosyal bilimcilerin kendi içinde tutarlı sonuçlara ulaşabilmeleri için ne kadar dikkatli olmaları gerektiği bir kere daha ortaya çıkmıştır. Nasıllığını anlamaya çalıştığı sosyal olguya *hiçbir şey görüldüğü gibi değildir* ilkesiyle yönelen fenomenolojik sosyoloji, bu ilkesellikle olanı olduğu gibi görememe/ olanla ilgili peşin hüküm verme tehlikelerine karşı bizi korumaktadır. Bu bağlamda kendimize ve kendimiz gibi toplumun nasıl olduğunu ortaya koymak

amacıyla yola çıkanlara anlamın ve anlamanın girizgahlarında daha fazla dolaşmayı önermekteyiz.

Notlar

- ¹ Najmabadi (1993), tesettürlü kadının bir birey olarak toplumda var olması ve eski batıl ve saçma kadınsılık yerine yeni bilimler ve bilimsel duyarlılıkları getirmenin eğitimden geçtiğini söyleyerek modern toplumdaki tesettürlü kadınlar için öneriler sunmuştur.
- ² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fidan, F. Z.(2013). Kadının Modernlikle Karşılaşması: Dindarlığın Kentsel Gündelik Yaşamdaki Dönüşümleri, Doktora Tezi, DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ³ Kadınlardan iki tanesi Nakşibendi, bir tanesi Melami tarikatına bağlıdır.
- ⁴ Bilindiği gibi nur cemaatleri Risale-i nur okuma noktasında birleşse de, dindarlığın yaşantılanması ve söz konusu eserlerin okunması/ yorumlanması konusunda farklılık göstermektedir. Araştırmada kendilerini "nur talebesi" olarak tanımlayan kadınlar Gülen Cemaatine bağlı olduklarını ifade etmektedirler.
- ⁵ Mesela günümüzde İsmail Ağa Cemaati olarak bilinen dinsel gruba bağlı erkek müntesiplerin çubbe/ sarık, kadınların ise çarşaf giydiği bilinmektedir. Yine özü itibarıyla Nakşibendi tarikatına dayanan, halk arasında ise *Süleymanlılar* olarak bilinen dinsel gruptaki kadınların Hz. Peygamber'in bir hadisini önceleyerek, topuza izin vermeyen baş bağlama şekillerine göre giyindikleri bilinmektedir.
- ⁶ Gardet, Eş'arilerin atomistik öğretilerinden hareketle cemaati/ ümmeti analiz eder. Nasıl ki, yanyana, birbirinden ayrı ve bağımlı durumda bulunan ve her şeyin son katı olan atomlar Allah tarafından her an yeniden yaratılmaktadır; aynen bunun gibi, onları masseden bir değer bütünü'nün içindeki bireyler de, kendi özelliklerini koruyarak o bütünü'nün içinde kalmaktadırlar (Gardet, 1954' tan aktaran: Mardin, 2007: 76). Gardet'in bu tespitlerine göre, cemaat içindeki kimlik oluşumu belli dinsel değerler sistemiyle çerçevesine de, birey, kendi özgün kimliğini oluşturabilecektir.
- ⁷ Kent yaşamındaki kadın dindarlığının farklı uzanımlarında, kadınların tesettür gibi emirlere uyma zorunluluğu yumuşamış, dindarlığın önemli göstergelerinden biri sayılan tesettür gibi fiziksel tezahürler önceki dönemlere göre önem kaybına uğramıştır (Fidan, 2013).
- ⁸ Söz gelimi, bazı dinsel gruplarda tesettürün kesinlikle *farz* olduğu savunulurken bazılarında onun *farz* mesabesinde bir emir olmadığı, dönemsel/ geleneksel bir uygulama olduğu kabul edilmektedir. Biz bu çalışmada, bu kadar derin görüş ayrılıklarına değinmeyeceğiz. Tesettürü İslâm'ın temel bir rüknü olarak kabul eden ancak onu uygulamada farklı kurallar muvacehesinde ilke haline getiren dinsel grupsal yaklaşımların müntesiplerine karşı takındığı tavır ve tutumlardan hareket edeceğiz.
- ⁹ Katılımcının çalıştığı şirketin farklı şubeleri ifade ediyor, çalışmada kurumlar takma adla yer almıştır.
- ¹⁰ Konformite, bir grubun üyelerini sosyal norma uymaya teşvik eden süreçtir; bu grup durumunda bulunmanın bir sonucudur zira konformite bireyin pozisyonunda bir değişmeyi ifade eder. Konformite olgusunda bireyler üstünde bir grup baskısından söz edilir, "grup baskısı" grubun bireyi hedef aldığı anlamına gelmez; zira grup bireyin farkında olmadığına da bu baskı söz konusu olabilir (Bilgin, 2013: 58- 59).
- ¹¹ Sanford ve Donovan (1999: 246-47) aynadaki aksini görerek kendisinden nefret eden ve kendisine hayran olan iki ayrı örnek bağlamında benlik saygısını irdeler. Kadınların genellikle bir mit kahramanı olan Narcissus gibi kendilerine hayran olmaya değil bir diyet reklamındaki kadın gibi kendi görüntüsünden nefret etmeye eğilimli olduğunu söyleyen Sanford ve Donovan, günümüzde oldukça ilerleyen görüntü teknolojisinin, özellikle şışmanlık gibi fiziksel görünüm bozukluğu durumlarında, benlik saygısını düşürmeye yaradığını söyler.

Kaynakça

- Acar F. (2010). Türkiye’de İslâmcı Hareket ve Kadın. İçinde Tekeli Ş. (Ed.), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları: 73- 91.
- Arkonacı S.A. (2014). Psikoloji ve Söylem Çalışmaları. *Özel sayı: Psikolojide Araştırma ve Yöntem Tartışmaları, Eleştirel Psikoloji Bülteni*, .5: 39-55.
- Arkonacı S. (2012). *Söylem Çalışmaları*. Ankara: Nobel.
- Ahmed L. (1992). *Women and Gender in Islam*. New Haven, CDnn.: Yale University Press.
- Badran M. (2002). Islamic Feminism: What’s in a Name? *Al Ahrām Weekly Online*, 1(1): 17- 23.
- Berktaş F. (2000). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul:Metis.
- Bilgin N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşınakitaplar.
- Bilgin N.(2013). *Sosyal Psikoloji*. 5. Baskı. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Billig M. vd. (1988). *Ideological Thinking in Everyday Thinking*. London: Sage Publication.
- Bora A. (2010). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslâm Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig Ê*. 53: 51- 66.
- Davidoff L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet* (Çev. Ayşe Durakbaşı). İstanbul: İletişim.
- Donovan J. (2007). *Feminist Teori*. (Çev. Aksu Bora, Meltem Ağdul Gevrek, Fevziye Sayılan). İstanbul: İletişim.
- Durakbaşı A. (2000). *Halide Edip/ TürkModernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim.
- Durudoğan H.Ş. (2007). Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın. İçinde Direk Z. (Der.), *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar* İstanbul: Cogito YKY: 51-67.

- Edley N. (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. In Wetherell M., Taylor S. & Yates S.J. (Eds.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage Publications: 189-228.
- Fidan F.Z. (2008). Latife Tekin'in Eserleri Üzerine Feminist Bir Okuma: Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma ve Dil. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan F.Z. (2013). Kadının Modernlikle Karşılaşması: Dindarlığın Modern Kentsel Yaşamdaki Dönüşümleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan F.Z. (2014). Beauty Perception of Veiled Woman and Her Tendency to Beauty: Minds and Bodies Perambulating in Purgatory. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 382: 397.
- Gee, J.P. (2014). *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses*. 4th Ed. New York: Routledge.
- Göle N. (1998). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle N. (2000). *İslâm'ın Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Humm M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (Yay. Haz. Gönül Bakay). İstanbul: Say.
- Khan M.W. (1995). *Women between Islam and Western society*. New Delhi: A-Risala Books.
- Kandiyoti D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev. Aksu Bora vd.). İstanbul: Metis.
- Lyod G.(1996). *Erkek Akıl*. (Çev. Muttalip Özcan).İstanbul: Ayrıntı.
- Marshall G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay & Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moore K. (1978). *She for God*. Londra: Allison and Busby.
- Najmabadi A. (1993). Who's East? Whose East? *Feminist Studies*. 19(3): 487-518.
- Najmabadi A. (2009). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak. İçinde Altınay A.G. (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları: 129- 167.

- Özdalga E. (2006). *İslâmcılığın Türkiye Seyri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Potter J. & Wetherell M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Reece D. (1996). Covering and Communication: The Symbolism of Dress among Muslim Women. *Howard Journal of Communication*, 7: 35–52.
- Sanford T.L. & Donovan M.E. (1999). *Kadınlar ve Benlik Saygısı*. (Çev. Semra Kunt). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Shaheed F. (1998). *Müslüman Toplumlarda Feminist Dayanışmaya Bir Örnek: Müslüman Toplumlarda Yaşayan Kadınlar Ağı- WLUML*, İstanbul: Kadın İnsan Hakları Projesi Yayınevi.
- Şimşek L. (2002). Kurmaca Dünyasının İmkanları. *Toplum Bilim*, 15: 77- 80.
- Tohidi N. (2004). İslami Feminizm ve Tehlikeler ve Ümit Vaad Eden Unsurları (Çev. İhsan Toker). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2): 273-289.
- Türcke C. (1997). *Cinsiyet ve Akıl*. (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalıcı.
- Urhan V. (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Van Santen J.C. (2010). My 'Veil' Does not Go With My Jeans: Veiling, Fundamentalism, Education and Women's Agency in Northern Cameroon. *Africa*, 80(2): 275-300.
- Weber M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*. (Çev. Zeynep Gürata). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Wedud-Muhsin A. (2005). *Kur'ân ve Kadın* (Çev. Nazife Şişman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Wetherell M. & Potter J. (1988). Discourse Analysis and the Identification of Interpretative Repertoires.
- Willig C. (2008). Foucaultcu Söylem Analizi. (Çev. Sibel A. Arkonaç). *Introducing Qualitative Research in Psychology*. London: Open University Press.
- Witherington B. (1990). *Women and the Genesis of Christianity*. Cambridge University Press.

Van Langenhove L. & Harré R. (1999). Positioning and the Writing of Science. In Harré R. & Van Langenhove L. (Eds.), *Positioning Theory: Moral Contexts of Intentional Action*. Hoboken: Wiley-Blackwell: 102-115.

Kadın Mutfağından Dijital Hikâyeler: Ocakta Yemeğim Var

Burcu Şimşek^{*}
Hacettepe Üniversitesi

Şengül İnce^{**}
Hacettepe Üniversitesi

Öz

Bu makale, yazarlarının yürüttüğü "Ocakta Yemeğim Var Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesi"nde ortaya çıkardıkları dijital hikâyelerinin karşılıklı incelenmesine dayanmaktadır. İnceleme bulgularından yola çıkarak akademiye kadınlara zaman ve mekân kullanımı üzerine bir tartışma yapmayı hedeflemektedir. Yazarlar tarafından 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ön etkinliği olarak tasarlanmış olan bu dijital hikâye anlatımı atölyesinde, akademiye çalışan ve gündelik hayatlarında doktora tezi yazmanın baskısını hisseden kadınların deneyimlerini toplamak ve dolaşıma sokmak amaçlanmıştır. Çalışma sözü geçen atölye ve yazarların dijital hikâyelerinden yola çıkarak özdeşimsel bir yaklaşımla dijital hikâye anlatımında ilişkiselliğe odaklanmaktadır. Kadınlararası deneyim paylaşımını yüzyüze olarak başlatan atölye ortamı ve atölye sonucunda ortaya çıkan dijital hikâyelerin, deneyimlerin çevrimiçi olarak daha geniş çevrelere taşıma potansiyelini kullanarak dijital hikâye anlatımının bileşenlerini zaman, mekan, benlik ve hikâye üzerinden tartışmaya açmaktadır. Ayrıca dijital hikâyelerin bir diğerinin anlatısında ilişiksel benliği sergilemeyi nasıl sağladığını irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: dijital hikâye anlatımı, deneyim, zaman, mekan, mutfak, atölye, kadın.

^{*} Yrd. Doç. Dr. Burcu Şimşek, İletişim Bilimleri Bölümü, İletişim Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: bsimsek03@gmail.com

^{**} Dr. Şengül İnce (Uzman), Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İletişim Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: ince.sengul@gmail.com.

Original research article

Article submission date: 8 April, 2014

Article acceptance date: 17 November, 2014

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 8 Nisan, 2014

Makale kabul tarihi :17 Kasım, 2014

Digital Stories from Woman's Kitchen: I Have Food on the Stove

Burcu Şimşek
Hacettepe University

Şengül İnce
Hacettepe University

Abstract

This paper aims to start a discussion on the relation between time and space through its examination of the digital stories created by the authors in a digital storytelling workshop called "Ocakta Yemeğim Var [I have food on the stove]". The authors designed this workshop as a pre-event for March 8th International Women's Day. The workshop aimed to collect and circulate the experiences of the women who are writing their dissertation thesis and feel the pressure of time in their everyday life. The authors of this paper were the facilitators of the digital storytelling workshop and they created their own digital stories about their everyday life routine during their thesis-writing process. In order to raise a discussion on self, story, time and space, they decided to position themselves in self-reflective states and examine how digital stories enhance the celebration of relational selves in each other's narratives.

Keywords: digital storytelling, experience, space, time, kitchen, workshop, women.

Giriş: Mutfak Üstünden Kadın Akademisyenlerin Tez Çilesine Bakan Atölyenin İzleği

İnsanlar anlatmaya dayanılmaz bir istek duyarlar (Cobley, 2014:1).

Bu makalenin konu aldığı dijital hikâye anlatımı (DHA) atölyesini anlatmak üzere bu makaleyi kaleme alma çabasının özünde aslında bir grup akademisyen kadının bir araya gelerek gerçekleştirdikleri, tez yazma deneyimlerini anlattıkları bir çalışmanın hikâyesini akademik bir çerçevede anlatma isteği yatar. Hikâye anlatmak yaşamın tamamına yayılan bir olgudur ve akademi de bu döngünün dışında değildir. Bu döngüde de kadınların hikâyelerinin dolaşımında da sıkıntılar vardır. “Bizi ‘Biz’ Yapan Hikâyeler” kitabında Randall, bir gündelik hayat pratiği olarak hikâye anlatmanın, güçlendirici olan yanına dikkat çekerken, aynı zamanda kamusal ve kişisel sorunların üstesinden gelmek için sağaltıcı tarafına da işaret eder. “[F]eminizm ve popüler eğitim, hikâye anlatmanın, içkin olarak güçlendirici olduğu kanısını paylaşır: Kişisel ve kamusal hikâyelerin paylaşılmasıyla bilinç yükselir, bilgi oluşturulur, toplum yaratılır ve dönüştürücü güçleri olan bir bakış açısı kurulur” (Randall 1999:13). Randall’ın söyledikleri bağlamında hikâyelerin gündeliklik içinden çıktığını ve büyük anlatılardan sıyrılıp sıradanın içine bakmaya odaklanmanın sahip olabileceği değişim potansiyellerini gösterdiğini, insanların birbirlerini, başkalarını ve kendilerini anlamaya fırsat verdiğini ifade etmek yanlış olmaz. Bu yazıda da hedeflenen, kendi anlatılarını taşıyan kendi hazırladıkları dijital hikâyeler üstünden akademide ilerlemeye çalışan kadınların gündeliklerine bakmaktır. Böylece, akademide çalışan kadınların hem özel hem de kamusal alana ait olan görevlerinin bulunduğu çok parçalı hayatlarını, bu parçalı ya da bölünmüş hayatları hangi süreçlerle ya da pratiklerle devam ettirebildiklerine dair bir hikâye anlatacağız.

Yemek yapmak ve tez yazmak arasında bir bağ kurmaya dair düşünce, kadınların özel alanda yaptığı işlerle kamusal alanlarda yaptıkları arasındaki bağın ne kadar kuvvetli olduğunu göstermeye odaklandığımızda ortaya çıkıverdi. Yemek yapmak, hane içindeki cinsiyete dayalı iş bölümünün alt edilmesi güç gibi görünen çekişmelerinden biri. Ancak bir taraftan da kadınların ocak başında çorbayı karıştırırken, düşüncelere dalıp gitmeleri de alışıldık bir durum. Mutfak, çoklukların olduğu bir evren olarak akademideki kadınların bazıları için, gündelik rutinin bir parçası olmanın yanında içinde yürütülen faaliyetlere farklı anlamlar da yüklemeye olanak veren yaratıcı bir mekân. “Ocakta Yemeğim Var” adı ile atölyeyle hem kadınların hane içindeki işlerle örülü gündelikliğe kısırılmalarına gönderme yapmak hem de atölyeye katılan kadınların tez yazma sürecinde zamanı tekrar tanımlanmasına vurgu yapmak istedik.

“Ocakta Yemeğim Var” Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesi¹, odağına mutfak, kadın

akademisyenler ve tez yazma zamanının yerleştiği bir günlük bir atölye çalışması olarak tasarlandı. 7 Mart 2014 Cuma günü gerçekleştirilen atölyeye kolaylaştırıcılar olarak biz de dahil olmak üzere sekiz kadın katıldı. Bu atölyeyi, standart dijital hikâye anlatımı atölyelerinin üç-dört güne yayılan görece rahat programını, katılımcı kadınların sadece bir günlerini atölyeye ayırabilecek olmaları nedeniyle bir günlük sıkıştırılmış bir programa göre yeniden düzenledik. Peki dijital hikâye denilen form nasıl bir formdu ki biz (yani bu makalenin yazarları) akademide çalışan ve doktora tezi yazan kadınların bu süreç ve yapı içinde yaşadıklarını, deneyimlerini açıklıkla anlatacaklarına, hikâyelerini paylaştıklarında bu formun aynı duygu durumunda bulunanları biraraya getireceğine, farkındalık yaratacağına inanıyorduk? Kısacası dijital hikâye denilen şey ne menem birşeydi, nerden çıkmıştı ve gücünü nereden alıyordu? Bu sorunun cevabı, hikâyenin gündelik yaşamda oynadığı rolle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü hikâyelerin, hikâye anlatmanın ve dinlemenin gündelik yaşamımızdaki yeri ve rolü, dijital hikâye anlatımının etkileyici bir yeni medya formu olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni gibidir.

Gündelik Yaşamda Hikâye ya da Hikâye Yaşam

Randall gündelik içinde, mekân ve zaman içinde konumlanarak, hikâye anlatmaya hemen herkesin deneyimlediği bir sahne üstünden bakar:

Penceremden aşağıdaki sokağa bakarken ne görüyorum? Bir yaya kitlesi, trafik sıkışıklığı, yapılar karmaşası görüyorum: "Hikâye" bunun neresinde? Ama yapıların içinde az çok bana benzeyen; yürümek, konuşmak, kararlar vermek, yemek hazırlamak ya da bebek bezi değiştirmek gibi bir dizi öngörülebilir faaliyette bulunan sayısız birey olduğunu biliyorum. Ama bunu kabul edince hikâye unsurunu devreye sokmuş oldum, çünkü bu adsız komşuların *şimdi* birşey yapıyor olduklarını anladıktan sonra, daha önce yapmış olabileceklerini ya da sonra yapmaya devam edeceklerini tahmin etmek için fazla çaba gerekmez. Onlara bir hikâye yakıştırırım: Benim gibi yıldız oldukları bir hayat sürdükleri hikâyesini. Onlara olası geçmişler, şimdiler ve gelecekler yakıştırırım: Girişler, gelişme bölümleri ve sonuçlar." (Randall, 1999:109)

Gündelik konuşmaların içinde hikâye anlatımının izini sürmek, herkesin hikâye anlatıyor olduğuna dikkat çekmek bakımından ve öykü yazmak ile hikâye etmek/hikâye anlatmak arasındaki çizgiyi çekmek bakımından da önem taşır. Şimşek, gündelik konuşmalarımızda, diğerleri ile hikâyeleri üstünden ilişkilendiğimizi söyler. "Bir noktaya işaret etmek için, diğerlerinin hayatıyla bağlantı kurmak, haber vermek ve diğerlerini eğlendirmek için hikâyeler anlatırız. Ve bir hikâye diğer katılımcıların hikâyeleri için zemin hazırlar" (Norrick'ten aktaran Şimşek 2012: 32).

Bu bağlantıların ve devamında ağların kurulabilmesi için bazı olayları tekrar hikâye edilirken bazı detayları dinleyene göre ön plana çıkarabiliriz. Lambert'in ifadesiyle hikâyeleri farklı insanlar ve durumlar için "adjusting" (Lambert, 2006: 88) uyarlamak gerekir. Bu ayarlamalar ya da uyarlamaları yapmaya yol açan en temel mesele bağlamdır. Zaman, mekân ve anlatının ortaya döküldüğü bu bileşendeki diğer kişilerin varlığı, ayarlamaların nasıl yapılması gerektiğine dair hikâyeyi anlatanın karar vermesi gereken bileşenlerdir. Colbey de anlatının her zaman bir mekân kapladığını hatırlatır bize (Cobley 2014: 11). Ancak anlatının mekân kadar bir de zamanda konumlanması gerekmektedir. Cobley, zaman ve anlatı arasındaki ilişkiyi açıklamak için Ricoeur'e başvurur. "Ricoeur için zaman, bir anlatı aracı değildir; aslında o zamanı ve anlatıyı birbiriyle yakından ilişkili görür. Çünkü, anlatı insanların zamanla ilişkisidir" (Cobley 2014: 15). Akıp giden zaman içinde insanla kalandır Ricoeur'un da hatırlattığı üzere. Ricoeur, *Life in Quest of Narrative* [Anlatı arayışındaki yaşam] adlı yazısında şöyle der: "Eğer hikâyenin geçici karakterinden söz ediyorsak, aslında akan ve giden arasında dayanabilen ve geriye kalabilen bir şeyi nitelendirmeliyiz" (Ricoeur 1991:22) Zaman ve hikâye ilişkisine değinirken Ricoeur, anlatılan her hikâyede iki tür zaman olduğuna işaret eder. Bir taraftan, açık teorik olarak sonsuz olan, bir dizi olaydan oluşan, belirli bir ardışıklık vardır. Diğer taraftan ise anlatılan hikâye bir tamamlanmaya, bitişe işaret eder. Ricoeur, bir hikâye oluşturma zamanla ilişkilenen bir bakış açısından ardışıklığı bir sonuca bağlamak olduğunu söyler (Ricoeur 1991: 22).

Plummer ise *Documents of Life 2* kitabının *Life Stories and the Narrative Turn* bölümüne Oliver Sacks'tan bir alıntı ile başlar. "Biz her birimiz, devamlılığı, manası kendi yaşamlarımız olan bir yaşam hikâyesine, bir iç anlatıya sahibiz. ... Birinin kimliğini devam ettirebilmek için, devam eden bir iç anlatıya ihtiyacı vardır" (Plummer 2001: 3). "Anlatının en temel ögesi ise hikâyedir" der Plummer. Ve aslında yaşamlarımız, geçmiş, şimdi ve gelecek hakkında kendimize anlattığımız bir dizi hikâyeden oluşur. Bu hikâyeler, sabitlenmiş olmaktan uzaktır ve aslında biz yaşamımızı hikâye anlatarak sürdürürüz. "Aslında, yeniden hikâyeleme bizimle birlikte devam eder" (Kenyon ve Randall'dan aktaran Plummer 2001: 5). Plummer, hikâyenin akış, temalar, türler ve karakterler gibi özelliklerinin içine bakar. Karakterler, bizim yazımız bağlamında da önemli olduğu için Plummer'ın satırlarından karakterlerin özelliklerine bakmak mekân ve zaman ilişkisiyle birbirimizin hikâyesinde iki akademisyen kadın olarak kurulan "ben"lere bakacak ipuçlarını da sunar. Hikâyelerdeki karakterlerin belli kalıplardan geldiğini öne süren Plummer "yaşam hikâyeleri dinlemek, yaşamdan insanların kimliklerinin hikâyelerini dinlemektir" der (2001: 5).

Karakterler arasındaki ilişkiselliğe bakan bir başka yazar Maria Tamboukou (2010) "*Relational narratives: Auto/biography and the portrait*" adlı yazısında

anlatının insanların anlatılabilir kırılganlıklarını ve birbirlerine olan bağımlılıklarını ifade edebildikleri, öngürülemeyen durum ve koşullarda birisinin *kim* olduğuna dair kaçınılmaz soru için olası koşulları yaratan bir politik alan açtığına değinir (170). Tamboukou, bir feminist araştırmacı olarak iki kadın ressam olan Rosa Bonheur ve Anna Klumpke'nin anlatılarını incelediği bu yazıda Arendt'in 'anlatı olarak yaşam' kavramı üstünden bir tartışma yürütür. Arendt'in düşüncesinde "anlatı olarak yaşam" tahayyülü, sonunda hikâyenin ortaya çıkabileceği olası koşulların yaratılmasıdır. Tamboukou, anlatıcı olarak araştırmacı konumlanmasının tartışılmasının gereğine değinir. Kendisini feminist bir araştırmacı olarak tanımlayan Tamboukou, dinlemenin ve dinlediğimiz hikâyelerin politik ve etik etkileri üstünden feminist bir tahayyülün hikâyeleri ile tarihe bakabilmeye dikkat çekerek yazısını tamamlar. Tamboukou'nun yaklaşımı, bizim çalışmamıza, akademide kadın olarak varolabilme mücadelesinde birbirine temas ederek, birbiriyle dayanışarak yol almaya çalışan kadınların, ataerkil örüntüler dışında konumlanan hikâyelerinin, akademi içinde tartışılabilir hale gelmesinde dijital hikâye anlatımı atölyelerinin yani mutfağın önemini ortaya koyar.

Hikâyenin Yeni Medya Hali: Dijital Hikâye Anlatımının Türkiye'deki Feminist Uğrağı

Dijital hikâyeler, yeni medya teknolojisinin yaşam içindeki hikâye anlatıma pratiklerine kazandırdığı yeni bir formdur. Kullanım ve erişim kolaylıkları sayesinde sıradan insanın hizmetine sunarak bir seçenekler dünyasının kapılarını açan yeni medya teknolojileri söz ve yazının egemen olduğu hikâye anlatımına imgeleri de eklemiş ve bu üç formun dijital ortamda birleştirilmesiyle dijital hikâye adı verilen yeni bir anlatım şekli tanımlanmıştır. Dijital hikâye anlatımı Knut Lundby da ifade ettiği üzere (2008) aslında yeni medya teknolojileri ile özellikle internet üstünden olanaklı kılınan her türlü dijital anlatıya verilen genel isimdir. Ancak, bu yazının odağında olan Dijital Hikâye Anlatımı, Joe Lambert'in de ifade ettiği üzere (2013: 37), baş harfleri büyük harflerle yazılarak belli bir atölye uygulamasına gönderme yapan bir dijital anlatı üretme çalışmasına denk gelmektedir. Bu dijital anlatılar, kendileri de dijital hikâyelerini yapan ve devamında da deneyimli kolaylaştırıcılarla atölye süreçlerinde deneyim kazanan kolaylaştırıcıların, belli bir konu ve amaç bağlamında biraraya gelen gönüllü katılımcılarla birlikte onların hikâyelerini oluşturdukları atölye çalışmalarıdır. Bu atölye çalışmalarında katılımcılar, hikâye çemberi aşamasında karşılıklı konuşmalar sırasında ortaya çıkan, en az 15-20 dakika süren hikâyelerinin özetlerini kağıda dökerler. Hikâyelerinin ses kaydı yapıldıktan sonra seçtikleri ürettikleri görsellerle seslerini bir araya getirerek bir dijital hikâye oluştururlar. Süresi ortalama 1,5-3,5 dakika arasında değişen dijital

hikâyeler Hartley ve McWilliam'ın söyledikleri gibi (2009), *haiku*'ya² benzerler. Kelimeler konusunda girilen tasarruf, hikâyelerin gücüne güç katar. Çünkü dijital hikâyelerde esas olan hikâyesini anlatan "Ben" sesidir. Dijital hikâye anlatımı sürecinde bu yüzden ses, her zaman görsellerin, diğer bir deyişle imgenin önünde konumlandırılır. Dijital hikâye anlatımı atölyelerinin temel gayesi, katılımcıların seslerini, hem kişinin karakterinin bir parçası olan biricik akustik kapasite olarak, hem de politik içerimleri ile dillendirilmiş dertlerin dökümü olarak dolaşıma sokmaktır.

Hartley ve McWilliam, *Story Circle* [Hikâye Çemberi] kitabına, "Herkes hikâyeleri sever. Ama, bilgisayarları herkes sevmez." (2009: 3) ifadeleriyle başlarlar. Dijital hikâye alanında akademik ya da atölye kolaylaştırıcıları için yol gösterici bir ifadedir bu. Atölye kolaylaştırıcıları, her yeni dijital hikâye anlatımı atölyesine başlarken, gündelik yaşamdan hikâyelerin dijital bir formata dönüştürüleceği, bu atölyede tüm katılımcıların hatta tüm atölye kolaylaştırıcılarının aynı dijital okur-yazarlık düzeyinde olmayabileceklerini akılda tutarak atölyeye başlarlar, sürdürürler ve sonlandırır. Çünkü dijital hikâyeler her ne kadar dijital bir form olarak varlık bulsalar da ortaya çıkış aşamaları diyalojiktir. Bir hikâyenin, dijital hikâye anlatımı atölyesinde tüm katılımcıların ve kolaylaştırıcıların hikâyelerini paylaştıkları hikâye çemberi aşamasından çıkıp bilgisayar destekli aşamalarda dijital hikâyeye dönüşme sürecinde de temel olan, katılımcıların birbirleriyle ve kolaylaştırıcılarla olan etkileşimleridir. Dijital hikâye anlatımı atölyeleri, kolektifliğin kurulduğu bir dinamikle işler. Dolayısıyla, dijital hikâye anlatımı atölyelerinin katılımcıları, her ne kadar kendi bireysel hikâyelerini anlatıyor olsalar da bu hikâye, atölye çalışmasının başından itibaren bir ilişkisellik içinde kendini bulur. Diğer bir deyişle, atölye ortamındaki diğer katılımcılara göre ayarlanır. Dijital hikâye anlatımı atölyelerinde beş aşama bulunur ve bu aşamaların tamamlanması genellikle 3-4 gün sürer. Katılımcıların ve kolaylaştırıcıların bir çember biçiminde bir araya geldiği ve akışı kolaylaştırıcılar tarafından düzenlenen, herkesin eşit söz hakkına sahip olduğu hikâye çemberi aşamasından sonra, anlatılan hikâyenin 1,5-3,5 dakikaya sığdırılmasını hedefleyen hikâyenin metne dökülmesi aşaması gelir. Oluşturulan metinlerin anlatıcının sesiyle kaydedilmesinden sonra görsellerin katılımcı tarafından hazırlanması/oluşturulması ve sesle bir araya getirilmeleri sağlanır. Bu aşamaların tamamlanmasıyla sadece söz olan hikâye, ses ve görüntünün bir araya getirildiği bir dijital hikâyeye dönüşmüş olur³. Katılımcıların son halini verdikleri dijital hikâyelerini diğer katılımcılarla ve kolaylaştırıcılar ile grup içi gösterim adı verilen son aşamada izlemeleri ve birbirlerine geri bildirim vermeleri ile dijital hikâye anlatımı atölye çalışmaları sona erer.

Standart bir dijital hikâye anlatımı atölyesinin tüm aşamalarını bir günde tamamlamak zorunda kalan "Ocakta Yemeğim Var" dijital hikâye anlatımı

atölyesinin katılımcıları, mutfakta hergün kullandıkları çeşitli nesnelere yola çıkarak 1.5-2 dakika içinde kendi sesleriyle, kendi hikâyelerini paylaştılar. Bu hikâyeler, akademik ortamda diğer kadınlarla paylaşıldığında ortaya çıkan sonuç, akademiye çalışan, alana çıkan, anne, eş, evlat olan pek çok kadının aynı zorluklarla yüz yüze geldiği ve bu zorlukları aşmak için benzer çözümler ürettiğiydi.

En önemlisi, bu hikâyeler üzerine konuşmaya başlandığında kadınların yeni deneyimleri aktardığı ve birbirlerine yardım etmeye hazır olduklarının ortaya çıkmasıydı. Ortaya çıkan bu sonuçlar dijital hikâye anlatımının feminist çalışmalarda bir yöntem olarak kullanılmasının kilit noktasıydı. Dijital hikâye anlatımı atölye pratiği içinde, ya kişisel bir dert üstünden ya da başkalarının duymasını önemsedikleri bir hikâye üstünden ilişkilenen atölye kolaylaştırıcıları, kendi anlatma süreçleri ile başlayan dijital hikâye anlatımı atölye yürütme deneyimlerine, yürüttükleri atölyedeki katılımcıların dertlerini anlatabilmelerini sağlamak için dinlemek ve devamında duymaya dair bir izlek geliştirirerek devam ederler. Böylece dijital hikâye anlatımı, feminist deneyim paylaşım pratikleri ve politika üretme dinamikleri ile dirsek temasına elverişli bir zemin oluşturur.

Dijital hikâye anlatımı atölyelerinin, "farklı feminizimlerin karşılaşmasına ortam yaratan ve aslında ikinci dalga feminist harekete ivme kazandırmış olan "bilinç yükseltme" toplantılarına benzer bir ortamın, daha kısa zamanda tekrarlanmasını olanaklı kılan bir yapısı" olduğunu ifade eden Şimşek (2013: 297) diğer taraftan da bu atölyelerin kadınların yaşamlarında alışık oldukları birlikte üretme pratiklerini, kendi anlatılarını dijital bir formla dolaşıma sokma sürecinde de işlediğini ifade eder. Bilinç yükseltme toplantılarının en temel işlevi hooks'un da değindiği üzere, kadınların "mahrem yaralarının derinliklerini açığa çıkardıkları ve bunu açıkça itiraf ettikleri yer olmasıydı. Bu da bir terapi ritüeli, atmosferi yaratıyordu" (hooks, 2002:8). Zaman içinde bilinç yükseltme toplantıları Türkiye'de de sönümlenmiş ve farklı etkinlikler, atölye çalışmaları yukarıda hooks'a atıfla anılan terapi işlevini üstlenmiştir.

Kadın hareketleri içindeki parçalılık ve çok katmanlılık kadar kendini bu hareketler dışında tutan kadınların görünmezliği meselesi de dikkat etmeye değerdir. Kadın deneyimlerinden bahsederken Bora'nın ifadesini akılda tutarak ilerlemek, aslında tekil bir kategori içindeki çoğullukları da görünür kılmak ve hatırdan tutmayı olanaklı kılar. Bora, "Tabii ki kadınların deneyimleri farklıdır ama sadece erkeklerden değil, birbirlerinden de farklıdır" (2011:120) diyerek bir bakıma deneyimleri görünür kılma meselesinin de ne kadar karmaşık ve çok katmanlı olduğunu düşünmemize de yol açar. Hande Birkalan-Gedik'in 2009 tarihli *Türkiye'de Feminizm ve Antropolojiyi Yeniden Düşünmek* isimli yazısı Türkiye'de kadın hareketlerinin parçalılığına dair derli toplu bir döküm sunmaktadır. Bu makalesinden Birkalan-Gedik, 1980 sonrasında Türkiye'de feminizmin, ülkedeki

politik ve toplumsal değişimlerle, kadınların alternatif yayınları, sivil toplum örgütlerinin sayıca artması ile kurumsallaşmaya başladığına işaret eder. 1990'larla akademide kadın çalışması bölümlerinin varlık bulması ile diğer önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır (Birkalan-Gedik, 2009:303- 305). Ecevit kadın çalışmalarını "kadınlar hakkında (kadın bilgisi üretmeye yönelik) kadınlar için (her çalışma politiktir) ve kadınlarla birlikte yapılan, kurumsal ve görgül çalışmalar olarak nitelendirmektedir." (aktaran Birkalan-Gedik, 2009: 305).

Feminist akademisyenlerin, bilgi üretimi ve akademi içinde mevcut güç dengeleri ile başedebilme süreçlerinde, duyguları dışarıda bırakan bir konumlanmaya karşı direnişleri dikkat çekicidir. Bu bakımdan da akademi içindeki kadınların, akademik yazının dışında bırakmaya zorlandıkları duygularını ve konularını tartışabilecekleri ve görünür kılacakları alternatif formlara, söz üretme biçimlerine ve süreçlerine ihtiyaçları olduğu da açıktır. Kadınların gündelik hayat deneyimlerinin, kendi anlatıları ile dolaşıma girmesine olanak tanıyan dijital hikâyeler ve atölyeleri tam da bu alternatif söz söyleme ihtiyacını karşılayan yeni bir formdur. Kadın hareketlerinin sürdürdüğü farklı izleklere ek bir izlek olarak kendilerini o ya da bu sebeple feminist örgütlenmeler dışında tutan ama yaşamlarındaki ataerkil düzene karşı kendi direniş mekânizmalarını da oluşturmaya çalışan kadınların yalnız olmadıklarını hissetmeye de ihtiyaç duydukları üçüncü dalga feminizm ortamında dijital hikâyeler ve bu hikâyelerin ortaya çıkmasını sağlayan atölye süreçleri kadınlar arasında bir dayanışma ortamı sağlayabilmektedir. Bu dayanışma Şimşek için dijital hikâye anlatımını feminist bir örgüte taşıyarak (Amargi Kadın Akademisi) hem kendi hikâyesini anlatmak hem de diğer kadınların gündelik hayat pratiklerinin hikâyelerini anlatmalarını sağlamaya denk gelirken, İnce için özellikle medyada kadın temsilleri üstüne birlikte çalıştığı bir iş arkadaşına bu yolda destek vermek için onunla birlikte "yeni" bir bilinmezliğe yol almaya denk gelen bir ilişkisellik içerir.

Türkiye'de kurumsal bir yapı içinde dijital hikâye anlatımı hareketinin konumlanması, 2009 yılında Hacettepe Üniversitesi (H.Ü) İletişim Fakültesi bünyesinde Dijital Hikâye Anlatımı (DHA) Atölyesi'nin kurulmasıyla olmuştur. Bu tarihte Amargili Kadınlardan Dijital Hikâyeler başlığıyla yapılan ve İstanbul ve Antakya'da gerçekleştirilen üç atölyeyi içeren projeye birlikte H.Ü. İletişim Fakültesi DHA Atölyesi'nin temel çalışma alanlarından biri, ekip üyelerinin çalışma alanlarının çeşitliliğiyle bağlantılı olarak farklı kadınlık hallerini görünür kılmak olmuştur. Amargili Kadınlardan Dijital Hikâyeler, projesinde yer alan üç dijital hikâye anlatımı atölyesinin "kadınların gündelik hayat pratikleri" ana temasının altında belirginleşen temel meselelerden biri hane içi emektir. Katılımcılar, özellikle mutfak üzerine kurulu dijital hikâyeler, rutin ve yeniden üretim faaliyetlerinin mekânı olarak mutfaka, burada kurulan ve sürdürülen ilişkilerle kurulan anlamlara dair anlatıları dolaşıma sokmuşlardır. Bu hikâyelerden en çarpıcı ve o çalışmadan sonra farklı atölyelere ve

Şimşek'in üzerinde çalıştığı *Mutfakta Dijital Hikâyeler*⁴ kitabına ilham veren *Mutfağın Sesi*⁵ adlı dijital hikâyedir. Çalgıcı takma adıyla hikâyesini anlatan kadın, dinleyenleri annesinin mutfağına buyur ederken aynı zamanda onlara hem annesinin sesini hem de annesinin mutfağından yükselen mutfak araç-gereçlerinin sesini dinletir. Çalgıcı'nın hikâyesinde mutfak annesinin mekânıdır. Bir kadının yaşamının yemek ve mutfak işleri üstünden zaman dilimlerine bölünmesine şahitlik eden dinleyiciler, Çalgıcı'nın annesinin mekânı olan mutfakta geçirdiği "mesai"yi- "fazla mesai"yi yani rutini izlerler. Çalgıcı, bu rutinin içinde annenin kendi sesiyle ve mutfak araç-gerecinin sesiyle yarattığı bir direnişi de gösterir. Mutfak bütün bu rutinin içinde aynı zamanda annesinin direnişinin de mekânıdır: Direniş sesinde şarkılarındadır.

Farklı kadınlık hallerini görünür kılmak için projeler üretmek dijital hikâye anlatımı kolaylaştırıcı ekibinde yer alan kadınların akademik seyirleriyle de doğrudan bağlantılıdır - ki bu noktada üstünde durulan doktora tez çalışmaları ve yüksek lisans tez çalışmaları olarak belirginleşmektedir- H.Ü. İletişim Fakültesi DHA Atölye kolaylaştırıcıları sadece çalışma alanlarıyla dijital hikâye anlatımı arasında bağ kurarak değil içinde buldukları sürecin ve geçtikleri aşamaların barındırdığı sorunları görünür kılmaya dair atölyeler de yürütmeye başlayarak farklı kadınlık hallerini görünür kılmaya çalışırlar. Örneğin, *Ben Alandayken* Dijital Hikâye Anlatımı atölyesi, sosyal bilimler içinden gelen kadın akademisyenlerin alan çalışması deneyimlerini görünür kılmaya odaklanmış bir atölye olması bakımında ilgi toplamıştır. Amargili Kadınlardan Dijital Hikâyeler projesi ile başlayan feminist metodoloji ve dijital hikâye anlatımı arasında diyalog kurma çabası ve takip eden diğer tüm atölye çalışmaları dijital hikâye anlatımı atölye çalışmalarının nitel araştırma metodolojisine eklenmesi şeklinde ilerlemeye devam etmektedir.

Diğer taraftan kadın hareketleri içindeki çoklu ve parçalı yapıları görünür kılmak ve bir nebze de olsa bu parçalılıkların birbirini dinlemesine zemin hazırlamak için yürütülen diğer atölyelerden biri de gerek kadın hareketleri gerekse LGBT hareketleri içinde daha az görünür ve duyulur olan lezbiyen ve biseksüel kadınlarla yürütülmektedir. Kaos GL ile işbirliğiyle gerçekleştirilen "*Böyleyken Böyle*" Dijital Hikâye Anlatımı⁶ atölyesinden çıkan dijital hikâyeler 2013'te gösterdikleri Feminist Forum'da dijital hikâyelerin üretildikleri atölyenin ötesinde başka hikâyelerin paylaşılması için ortam sağlamıştır.

Dijital Hikâyelerin Mutfağı: Atölye

Dijital hikâyeciler filmlerini aile fotoğraf albümünden mutfak masasında hazırlarlar (Meadows, 2012: 190).

Kadınların mekânlarla ve zamanla kurdukları ilişki üstüne düşünceleri⁷ bir makalenin sınırlılıkları içinde özetleyebilmek pek de mümkün değildir. Bu yazının sınırlılığı da tam bu noktadadır. Öncelikle kadın hareketinin hatlarını belirginleştiren “Kişisel olan politiktir” şiarının ortaya çıkışındaki en temel belirleyenlerden birinin kadınların hane içindeki görünmez emeği olduğunu söylemek hiç de yersiz değildir.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınlar, yeniden üretim faaliyetleri için zamanlarının çok büyük bir bölümünü mutfakta geçirmektedir. Değersiz görülen ev işlerinin bir parçası olarak beslenme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mutfak, batıda çok uzun bir süre konutların görülmeyen ve karanlık bölgelerinde kendine yer bulmuş bu nedenle evin “arka bölge”si olmuştur. Mutfağın arka bölge olarak nitelendirilmesinin kaynağında da cinsler arası hiyerarşik yapılanmanın etkisi vardır. Alkan Korkmaz ve Allmer üstün koordinatlar olarak üst, sağ ve ön koordinatlarının eril unsurlarla, ikincil koordinatlar olarak ayrılan alt, sol ve arka koordinatlarının ise dişil unsurlarla eşleştirildiğini ifade ederler (Wiesman’dan aktaran Alkan Korkmaz & Allmer, 2013: 112). Bu bağlamda mutfaklar, evin hiyerarşik olarak konumu aşağı olan bölgesidir ve kullanıcısı da ikincilleştirilmiş kadınlardır. Anadolu coğrafyasındaysa bir norm olarak evlerde ayrı bir mekân olarak mutfağı görmek için ayrı ve mutfaktan bahsetmek içinse 19. hatta 20. yüzyıla kadar beklemek gerekmektedir. Isınma işlevi gören ocağın bulunduğu mekânın aynı zamanda uyumak, oturmak ve yemek pişirmek için kullanıldığı Anadolu evlerinde, eğer bahçe varsa bir köşesinin üstünün kapatılması ve ocağın yapılmasıyla burası mutfak olarak kullanılmıştır. Bu mekânların kullanım hakkı elbette kadınlardadır ve bu nedenle de mahrem olarak görülmektedir. Anadolu’nun çok işlevli mekânlarından Cumhuriyet dönemindeki mimari dönüşümle sadece yemek pişirmek için kullanılan laboratuvar mutfaklara geçilmiş. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra değişen ekonomik ve toplumsal yapının etkisi ve rasyonelleştirilmiş modern gündelik yaşamın ev hayatında mimari ve mekânsal örgütlenmelerde gerçekleştirdiği dönüşümlerle özellikle orta sınıflardan başlayarak çok işlevli, esnek ve vitrin mutfaklar ön plana çıkmıştır. Ev içinde hem hane halkının biraraya geldiği hem de misafirlerin ağırlandığı bir sosyalleşme mekânı olarak mutfaklar, bu evlerde merkezi bir konuma yükselmiştir. Ancak mutfak bütün bu değişikliklere rağmen gündelik hayatın sıradan, olağan, rutin ve tekrara dayalı pratiklerin gerçekleştiği bir mekân olarak görülmekte ve önemsizleştirilmektedir. Oysa Lucia Giard, mutfakta gerçekleştirilen ve anlamsız olarak nitelendirilen sıradan pratiklerin, “ilgiye, analize ve kayda almaya layık olduğunu, çoğu zaman kişinin mümkün olan yegane yaratıcılık alanı” olduğunu

belirtir (2009:188). Çünkü burada gerçekleştirilen aktiviteler, özellikle yemek yapmak, geleneğin ve yeniliğin yan yana bulunduğu, yeni yollar bulmaya ve keşifler yapmaya olanak veren, bu nedenle içinde zekanın, hayal gücünün ve belleğin bulunduğu bir pratiktir.

Mutfak, içinde sevgi, zevk, heyecan, endişe, korku, başarı, başarısızlık gibi pek çok duygunun, değer, geçmişin, şimdinin ve geleceğin bulunduğu bir mekândır. Mutfak, içinde yapılan işler, bu işlerin yapıldığı araç-gereç ve diğer tüm malzemenin çeşitliliği aracılığıyla sağladıkları bağlamında kadınlara gündelik hayatta karşılaştıkları ve başatmak zorunda kaldıkları şeylere karşı çeşitli taktikler geliştirmeye olanak veren yaratıcı bir mekândır. Mutfakların içinde bulunduğumuz döneme kadar geçirdiği dönüşüm, bu mekânı sadece yemek pişirilen bir mekân⁸ olmaktan çıkartmış, her tür sosyalleşmenin ve ev içi aktivitelerin yapıldığı, aile yemeklerinin yendiği, çocuklarla ödevlerin yapıldığı, sohbetlerin edildiği, misafirlerin ağırlandığı, hem üretim hem de yeniden üretimin yapıldığı bir mekân haline getirmiştir. Dijital hikâye anlatımı atölyeleri ile mutfak arasındaki ilişki tam da mutfağın dönüştüğü bu yeni halle bağlantılıdır.

DHA atölyelerine mutfak üstünden bakma sürecinin kökeninde hem Meadows'un dijital hikâyeleri mutfak masasında hazırlayacak formlar olarak düşünmesi hem de bizim bu atölyeyi kurmamızı sağlayan ilk projemiz Amargili Kadınlardan Dijital Hikâyeler var. Projenin İstanbul ayağındaki atölyeleri, Amargi Feminist Kitabevinin arka kısmına denk gelen ve bir ucu mutfığa bağlanan koridor ve burada yer alan toplantı masasında yaptık. Ses kayıtlarının yapılabileceği tek yer ise iki metreye iki metre alanıyla, tuvalet dışında kapısı olan tek mekân olarak mutfaktı. Bu küçük mekân, atölye seyri boyunca çalışmanın kalbi oldu. Atölye mekânı, Eigner'in (2013: 51) bir konutun, odanın ya da herhangi bir alanın *eylem* ile kurulduğu, alana anlamını verenin içinde gerçekleştirilen *eylem* olduğu argümanı ile örtülecek şekilde sürekli dönüştü ve yeniden kuruldu. Ses kaydının yapıldığı mutfakla atölye çalışmasının devam ettiği koridoru birbirine bağlayan servis penceresi, kimi zaman açıldı pişen yemeklerin kokuları atölyeye yayıldı, kimi zaman kapandı mahremiyet yarattı ve mutfağı kadınların özel konuşmalarına ev sahipliği yapan bir mekâna dönüştürdü.

Rigotti, mutfağın "düzenli bir biçimde, bazı özel ritüellere göre ayırdığını ve tekrar biraraya getir"diğini çünkü mutfağın" hepsi birlikte kaynasın diye herşeyin bir kazanın içine atıldığı düzensiz bir evren" olmadığını ifade eder (2011: 50). Dijital hikâye anlatımı atölyeleri de belirlenmiş bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmesi gereken atölye için hem mekânın hem de zamanın parçalara ayrıldığı ve düzenlendiği bir pratiktir. Bu pratikte aşamalar, katılımcıların aşamaları kaydetme hızına göre yeniden düzenlenir ve tamamlanır. Mekân zamanla birleştirilir ve katılımcılar için dönüştürülür, atölye kimi zaman fotoğraf çekilen bir stüdyo kimi

zaman yazı yazılan, kimi zaman sohbet edilen bir masa, kimi zaman uyuyan bebeğe, oyun oynayan çocuğa bir oda kimi zaman da köşesine konumlandırılan çaydanlığı, bardakları ve tabaklarıyla bir mutfak olur. Atölyenin işleyiş sürecinden, evin mutfağına geri dönüp baktığımızda mutfağın hem mekân olarak, hem maddi kültürüyle hem de içinde gerçekleştirilen pratiklerle kadınlara bitimsiz bir anlatı yaratma ve anlatma imkanı sunduğunu söyleyebiliriz.

Atölyeden çıkan her hikâyeye, mutfaktan çıkan leziz bir yemek gibidir. Mutfakta bir yemeği pişirmek için biraraya gelen aşçılar, önlerindeki malzemeyi çeşitli teknikler kullanarak biraraya getirir. Bu süreçte herbiri diğeriyle konuşur, neyi nasıl yaptığını gösterir, önerileri alır ve değişiklikler yapar. Sonunda ortaya her biri birbirine özünde benzemekle beraber ayrı lezzetleri-hikâyeleri çıkarır. Lezzetlerin herbiri bireysel olduğu kadar ortak üretimin sonucudur. Atölyede hikâyelerin ortaya çıkması Rigotti'nin pişirme eylemi ile simya arasında kurduğu ilişkiyle aynıdır:

Mutfak, büyü ve simyanın evladıdır. Davlumbazın üzerinde yoğunlaşan buhar sarmalları, alevler ve buğular, dünyanın maddesinin kaynayıp, yoğunlaşıp, serbest kaldığı ve dünyanın şeklini değiştirdiği karanlık mağaralarla olan bağımızın bir işaretidir. Öyleyse mutfağın da yemeklerin fokurdadığı, içeceklerin mayalandıktan sonra damıtıldığı ve bir simyacı olan aşçının eliyle kasenin dibinden alınıp çıkarıldığı mağara olduğunu söyleyebiliriz. Kısaca pişirme eyleminin, malzemelerin en değerli hale, felsefe taşı olarak da adlandırılan o en kıymetli cevhere, altına, yani o leziz yemeğe dönüşmesi olduğu çıkarımını yapabiliriz (2011: 49-50).

Hikâye İçinde Hikâye: *Kahve Fanus'tan Bir Kupa Çay'a*

Yüksek lisans ve doktora tezini yazmakta olan sekiz kadının biraraya geldiği *Ocakta Yemeğim Var* Dijital Hikâye Anlatımı atölyesiyle, akademisyen kadınların zamanlarını ve içinde buldukları mekânı tıpkı zihinleri gibi pek çok şeyi birarada yapmak için kullanmaları ve bu durumun onlarda yarattığı duygu durumlarını paylaşmayı amaçladık. Tıpkı mutfak gibi çok işlevli, kadın bedeni ve zihnininin tek bir iş yaparken bile aslında tek bir iş yapmadığını, zihninin ve duygularının karmaşıklığını ve gelgitlerini ortaya koyan hikâyeler çıktı bu atölyede.

Bu hikâyelerin çıkış süresinin standart atölye süresinden kısa olması nedeniyle mutfakta her gün, her an kullandığımız çeşitli gündelik nesnelere, hikâyelerin çıkış noktası yaptık. Nesnelere yardıma çağırmaktaki itici güç, nesnelere gücüne "Nesneler en güçlü duyguları uyandırır" diyerek dikkat çeken Eigner (2013: 91) oldu. Hem anlam aktaran hem de anlam yaratan araçlar olarak kullanıcılarının yükledikleri anlamlarla bireyselleşen ve değer kazanan nesnelere, kişisel ifadeyle yükledikleri için duyguyla yüklenmeye de eğilimlidirler. Lupton bu özelliğe sahip olan nesnelere, giydiğimiz (evimiz veya arabamız gibi) bizi çevreleyen (mobilya gibi)

kavanozu üstünden anlattıkları hikâyelerinde, hikâye çemberi aşamasından itibaren birbiriyle ilişkili bağımsız hikâyeler yaratmışlardır. İnce hikâyesine “Bir Çaya Beş Dakika Ara”, Şimşek ise “Kahve Fanus” adını vermiştir. Hikâyelerin ses deşifrelerinin dökümlerinde de görüleceği üzere İnce’nin hikâyesinde zaman üstünden bir ilişkisellik kuruluyken, Şimşek’in hikâyesinde mekân üstünden kurulan bir ilişkisellik söz konusudur. Bu iki hikâyenin okuması bu yazının sunduğu zaman-mekân ilişkisi üstünden bir mekâna ve ilişki benliklere bakmanın dijital hikâyeler üstünden olanaklarını da sunması bakımından seçilmiştir.

Bir Çaya Beş Dakika Ara¹⁰

İnce, hikâyesine kendisini zaman ve mekân içinde ilişkiselliklerle konumlandırarak başlıyor: Bir eş olmak, anne olmak ve tamamlanması belli bir tarihe kadar gerekli olan bir doktora tezi üstüne çalışıyor olmak. Bir kupa çayın bu konumlandırmak için dinleyenlerle paylaşır sonra da. Bir kupa çay ile “tezli yaşamı”nın içinde kendince verdiği araları sıralar. Günün saatlerinin İnce için örgütlenme şeklini serimliyor bu anlatı. Rutin içinde tekrarlanan ve bir günü diğerinden ayırmayı silikleştiren bir rutin anlatısı kurulur. Çünkü, “tezli bir yaşam” aslında içinde “başlama sancısı” olan ve gündelikliği devam ettirmeye yardımcı olan diğer bileşenleri de içeren bir süreç olarak akar hikâyede. Görevler ve bu görevlerin yerine getirildiği bir zaman çizelgesine denk gelen bir hikâyeye kulak vermeye davet edilir dinleyici. Çocuklarının ağlaması ile uyanmaya işaret eden bir kalkış saati, “sancılı” tez yazma sürecinde verilen mecburi aralar. Bedensel ihtiyaçların zamanıyla belirlenen yemeğe ayrılmış bir ara. Yemeği takiben aslında makalenin diğer yazarı Şimşek ile ortaklığın kurulduğu, çalışma mekânında bir fincan kahve ile “iki satır” konuşmak için verilen diğer bir ara. Teze dönüş. İnce aslında gündelik rutin içindeki döngünün kıstırıcı bulantıcılığına dikkat çeker. Bir diğer arayış ise saat dörtte bir kupa çay ile imler. Bu döngü içinde özel alan ödev ve görevlerinin getirdiği tezdən uzak geçirilmesi gerek, çocuklara ayrılmış bir zaman diliminin konumlanması ve tekrarı ile teze ulaşamamak arasında kurulan ilişkisellik de dikkat çekicidir. İnce, hikâyesini bir soru ile bitirir: “Hayat nereye kadar böyle?” Bu sorunun muhatabı izleyendir kuşkusuz. Bir bakıma hikâyenin devamını dinleyen izleyen kendince doldurmasına olanak sağlayan ve kendi hikâyesi ile bağlandığı yer de böyle bir sorudur.

İnce’nin hikâyesi tam da Copley’nin insanın yaşamını günler, aylar, yıllar ya da daha küçük birimlere bölerek ilerlediğine örnektir. Ancak bu örnek, bir tek İnce’ye has değildir. Atölyeye katılan tüm kadınların hikâyelerinde benzeri görevler ve ödevlerle belirlenmiş akışlar, ortaklığı sağlamaktadır. Ancak bu yazı sınırlılıkları

içinde diğer bir hikâye ile ilişkiselliğin nasıl kurulduğuna odaklanmaya yoğunlaşmaktadır.

İnce'nin hikâyesinde bir diğer dikkat çekici unsur, anlatıda doktora tezinin bir nesneden daha ziyade bir mekâna dönüştürülmüş olmasında gizlidir. Fiziksel olarak ev ve ofis arasında kurulmuş olan mekânsal döngünün sanal bir mekânı da içinde tüm diğer mekânlarda varolurken ve bir rutin devam ettirirken düşünsel bağlamda devinilmeye devam edilen bir diğer mekân ise doktora tezidir. Kuşkusuz tezi bir mekân olarak tanımlayınca, onunla girilen zamansallık ilişkisinin de diğer rutinlerde konulan sınırlamalar ötesine geçen bir sanallığa erişmiş olmasıdır.

Görsel 2: İnce'nin Dijital Hikâyesinde Kullandığı Görseller Sırasıyla.

Kahve Fanus¹¹

Kahve Fanus, iki kişilik bir hikâye. Bu hikâyeyi dinleyince-izleyince iki kişinin hem ayrı ayrı hem de birbiri içine geçmiş hikâyesine ortak olunur. Yıllar geçtikçe tanık olunan bir dostun hayatında değişen zamanın, hem hikâye anlatıcısının hem de hikâyedeki diğer kahramanın hayatına eklenen ve çıkan pratikleri anlatır. *Kahve Fanus*, yıllarca belli bir rutinde devam eden hayatta, rutinin kırılmasıyla, belki hayatın yeni bir yan yola sapmasıyla, nasıl birden fazla kişinin hayatında ciddi değişiklikler olduğunu açıklar. Ancak bir taraftan da, İnce'nin yaşadığı doktora tez sürecinde kısırlanmış olma hissine bir reçete sunar kurduğu ilişkisellik ile. O aşamalardan geçmiş ve süreci tamamlamış olup, başka bir rutin kurmuş olma halini hatırlatıyor dinleyenine.

Şimşek'in hayatında kahvenin ne kadar önemli olduğunu, binlerce yılla ifade edilen hatırla anlıyoruz. Sadece başka insanlarla kurulan ilişkilerin ve dostlukların başlangıcı olduğu için önemli değil kahve Şimşek için, kahveyi bir ödül, bir ara, bir başlangıç aşaması olarak gördüğü ve hayatında bunların hep önemli olması nedeniyle de ayrıcalıklı.

Kahve fanus, bir fincan kahve ile gerçekleştirilen ritüelin insanların birbirleriyle ilişki kurmalarının, yakınlaşmalarının, aynı işi yaparken zamanla kurdukları dayanışmanın hikâyesi. 10-15 dakikalık bir zaman için bir kahve fincanı ve içindeki telenin ortaya çıkarttığı şekiller, insanları hem zamansal hem de mekânsal olarak biraraya getirir. Bir fincan kahve, ritüele katılanların ilişkiler ağı ile hem mekânı hem de zamanı dönüştürür. Fal, bilinmez geleceği yakınlaştırmak anlaşılabilir bir çerçeveye kapatmaya denk gelir. Temenniler ve beklentilerin fal anlatıları içinden, karşdakine aktarılıyor olması aslında yaşamda belirsizlik içinde devinen insana bilinmezlik içinde güvenli bir mekân tanımlar. Bir taraftan da telenin bıraktığı izlere yapılan vurgu asırlardır kadınlar arasında örtülü bir birbirini anlama çabasına, kahve fincanı içinden hikâyelerini geçirme pratiğini hatırlatır.

Zamansal olarak baskı altında bulunmak bir taraftan insanları daha fazla çalışmaya diğer taraftan bu baskıdan kurtulmak için normal zamanlarda olduğundan daha fazla etkileşim kurmaya itebiliyor ve bu durum çevreyle olan ilişkileri değiştirir. Kahve fincanının içindeki telve, fala bakana çağrışımlarla konuşmaya izin verirken falına bakılan da aktif katılıma davet edilir. Fal bakma ritüeli, fala bakan kişiye özel soruları sormaya ya da falına bakılanın hayatına dair ayrıntılar vermesine müsade eder.

Görsel 3: Şimşek'in Dijital Hikâyesinde Kullandığı Görseller Sırasıyla.

Bir fincan kahve “halden anlamının” ve içinde bulunulan “hali anlatmanın” uygun zamanını ve mekânını yaratır. Bir fincan kahve eşliğinde yapılan sohbetler, diğer zamanlarda masa başında yapılan sohbetlerden farklıdır. Bu zaman ve mekânda halden anlayanlar ortaklaşır, paylaşır ve güçlenirler. Kahve sohbeti, temennilerin iletilmesine, sıkıntıların dillendirilmesine ve bunlarla baş etmek için kullanılabilecek her konuşma türüne ve hikâye anlatıcısının deneyimlerini paylaşılmasına izin veren bir ortam yaratır. Bir fincan kahve, geçmişi, şimdiyi ve geleceği üretmeye olanak verir ve bütün bunlar ilişkileri başlatır, yakınlıkları arttırır. Bu bağlamda bir fincan kahvenin hikâye anlatıcısının kendi hikâyesindeki yeri, diğer insanlarla ilişkilenebilmesinde önemli bir rol oynar. Hikâye anlatıcısının hikâyesinde bir fincan kahvenin öneminin farkında olmak ve bir kahve davetinde bulunmak bir arada bulunulan zamanları arttırdığı gibi mekânsal olarak da insanları birbirine yakınlaştırır, bir fincan kahve ve etrafında örülü ritüeller iki kişinin yakınlaşması için en önemli başlangıçtır.

Sonuç Yerine

Mutfak, kadınlar için ilişkiyel bir mekândır. Dijital hikâye anlatımı atölyeleri de kadınlar için mutfaklarından farkıdır. Mutfak, kadınların zamanı pişirdikleri yemeklerle durdukları, hem geçmişle bağlarını korudukları hem de geleceği ördükleri bir yerdir. Mutfakta başka kadınlarla iş yaparken onların anlatılarıyla ilişkilendirirler, onların anlatıları üstünden kendilerini kurabilirler. Dijital hikâye anlatımı atölyeleri ise aslında ilişkiyel kimliklere mekân sağlarlar ve bir bakıma onları belli bir zamanda sabitlerler. Ortaya çıkan dijital hikâyeler ise diğer bir bakımdan da anlatıları ait oldukları zamandan koparılır. Farklı zaman ve mekânlarda dolaşıma girebilecekleri sanal bir mekân üstünden farklı ilişkiyelliklere eklenirler.

Daniel Meadows’un ifade ettiği üzere, “herhangi biri dijital hikâye yapabilir çünkü herkesin anlatacak bir hikâyesi vardır” (2012: 190). Kadınlar için bu ifadenin dokunduğu nokta, gündelik yaşam akışı içinde hikâyelerini birbirlerine anlatırken güçlenmelerine, yalnız olmadıklarını hissetmelerine ve farklılıklarla da farklı direniş mekânizmaları kurabilme potansiyeline işaret eder. Akademide varılmaya çalışan dijital hikâye anlatıcısı kolaylaştırıcı kadınlar olarak bizlerin de hikâyelerimizi anlatmaya ve diğer kadınların hikâyelerini dinlemeye farklılıklarla ataerkil zaman ve mekân örüntülerine karşı alternatif mekânlar ve mekânizmalar kurarak geliştirmeye ihtiyacımız var.

Notlar

¹ *Ocakta Yemeğim Var* Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesi, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenen *Bir İletişim Mekânı Olarak Mutfak* adlı araştırma projesi kapsamında

- gerçekleştirilmiştir. *Ocakta Yemeğim Var* Dijital Hikâyeleri'nin tamamına erişim için: <https://vimeo.com/album/2816367>.
- ² Haiku, üç dizeden ve onyedil heceden oluşan geleneksel bir Japon şiiridir. Genellikle doğa sahnelerini anlatan haiku, sadeliği, çarpıcılığı ve doğrudan ifadeyi vurgular. <http://www.poets.org/poetsorg/text/poetic-form-haiku>.
- ³ Şimşek (2013; 284) içinde, dijital hikâye anlatımı atölye çalışmalarının akışına dair şematik bir açıklama bulunabilir.
- ⁴ *Muffakta Dijital Hikâyeler* kitabı 2015 yılı içinde yayımlanacaktır.
- ⁵ *Muffağın Sesi* dijital hikâyesine erişim için: <https://vimeo.com/album/2818086/video/91397759>
- ⁶ *Böyleken Böyle* Dijital Hikâyelerine erişim için: <https://vimeo.com/album/2818098>
- ⁷ Bu konuda Türkiye'de yapılmış önemli çalışmalardan biri için Ayten Alkan (2009) *Cins Cins Mekân* adlı çalışma incelenebilir.
- ⁸ Yemek pişirmenin, kadınlar tarafından ve kadınlar arasında bir iktidar kurmak üzere kullanılan çok önemli bir pratik ve Giard'ın yemek pişirmenin nasıl önemli ve yaratıcı bir faaliyet olduğunun farkında olmamıza rağmen gündelik hayatta genel olarak önemsiz görülmesinden hareketle böyle bir ifade kullanıyoruz.
- ⁹ Dijital hikâye anlatımı atölye çalışmalarında atölye süresinin, katılımcıların katılım durumlarına bağlı olarak bir gün ile kısıtlı kalmak zorunda olduğu durumlarda, dijital hikâyelerin eşlikçisi olan görsellerin üretilmesi katılımcılar açısından en gerginlik yaratan aşamadır. Kolaylaştırıcılar açısından da yukarıda bahsedilen atölye aşamalarının zamanında tamamlanabilmesi için bu aşamanın önceden planlanması ve belli bir çerçeve sunulması katılımcıların kaygı düzeylerini bir hayli düşürmektedir. Bu noktada da *Ocakta Yemeğim Var* DHA Atölyesi'nde bir kutu içine yerleştirilmiş ve numaralandırılmış olan nesnelere kura usulü katılımcıların seçmesi sağlanmıştır. Aynı sürece Şimşek ve İnce de dahil olmuşlar ve çay kupası İnce'nin, kahve kavanozu da Şimşek'in dijital hikâyesinin görsellerini oluşturacak nesne olarak kurada çıkmıştır.
- ¹⁰ *1 Kupa çayla 5 dakika ara-* <https://vimeo.com/album/2816367/video/91283931>. Dokuz yıldır kocam, 20 aydır iki oğlum, 2010 haziranından beri yazmaya çalıştığım bir doktora tezim var. Hayatımın ne kadar renkli ve zor olduğunu söylesem abartır mıyım? Oğullarımın doğumuyla verdiğim büyük aradan sonra sadece bir kupa çayı içebilecek kadar araların olduğu tezi bir yaşamım var benim. Sabah altı civarı oğullarımdan en azından birinin ağlamasıyla uyanıyorum. Onlardan kaçarak arkama bakmadan evden çıkıp ofise geliyorum. Ofis çalışabildiğim tek yer. Sadece ofiste çalışarak, bitirebilir miyim bu tezi? Bir kupa çayla bir kahvaltı... Hem enerji toplamalıyım hem magazin haberlerini okumalıyım. Başlama sancısı anlayacağınız. Saat on gibi ancak çalışmaya başlayabiliyorum. 12.30 yemek. Can dostumla iki satır konuşabilmek için ikizler doğuncaya kadar içmediğim bir fincan kahveyi yudumlamak...Teze ara yani. Sonra teze dönüş. Saat dört. Bir kupa çayla azıcık sosyalleşme ve teze ara. Sonra bir saat çalışma. Sonra ikizlerle evi köşe bucak dolaşmak, boğuşmak, yıldızları seyretmek, ay dedeye el sallamak, sonra onları uyutmak için ertesi sabaha kadar teze tekrar ara.Hayat nereye kadar böyle (Süre: 1:28).
- ¹¹ *Kahve fanus-* <https://vimeo.com/album/2816367/video/91286225>. Bir fincan kahvenin bin yıllık hatırı vardır. Benim hayatımda kaç bin yıllık hatırı var. Bir fincan kahve aşkına yazdım hem yüksek lisans hem de doktora tezimi. Bir fincan kahve çalışmaya başlamak demek, ödül demek aslında. Şu kadar sayfa yazdım aferin bana, şu kadar sayfa okudum bir okkalı şekersiz kahve. Aslında bu yolda yalnız olmadığını bilmek demek. Yıllarca kahve içmeyen can dostum dostluk yıllandıkça elinde iki fincan kahve ile odaya girmesi demek. Tez yazan kadınlar hele bir de anne iseler onlar hep uykusuzdur ben de öyleydim yıllarca. Şimdi tezinin son üç ayında olan can dostum kısıtlanmış hissini üstünden. Benim yaptığım kahve ile gelsin istiyorum. Sonra fallar kapatılsın hayırlı haberler, güler yüzlü tez jürileri, davullar, şenlikler. Hele bir de o günleri gördük mü değmeyin keyfimize (Süre: 1:38).

Kaynakça

- Alkan-Korkmaz S. & Allmer A. (2013). Mekanın DNA'sı: Toplumsal Cinsiyetin Mekansal Kalıplarının Sorgulanması. *Kadın/Woman 2000*, 14(1): 107-134.
- Birkalan-Gedik H. (2009). Türkiye'de Feminizm ve Antropolojiyi Yeniden Düşünmek. *Cogito*, 58: 285-338.
- Bora A. (2011). *Feminizm Kendi Arasında*. Ankara: Ayızı.
- Cobley P. (2014). *Narrative*. New York: Routledge.
- De Certau M., Giard L. & Mayol P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II Konut, Mutfak İşleri*. (Çev: Çağrı Eroğlu & Erkan Ataçay). Ankara: Dost.
- Eiguer A. (2013). *Evin Bilinçdışı*. (Çev: Perge Akgün). İstanbul: Bağlam.
- Giard L. (2009). *Mutfak İşleri*. İçinde De Certau M., Giard L. & Mayol P. (Ed.), *Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri* (Çev: Çağrı Eroğlu & Erkan Ataçay). Ankara: Dost: 183-292.
- Hartley J. & McWilliam K. (2009). Computational Power Meets Human Contact. İçinde, Hartley J. & McWilliam K. (Eds.), *Story Circle: Digital Storytelling Around the World*. Oxford: Blackwell: 3-15.
- Ludby K. (2008). *Digital Storytelling, Mediatized Stories-Self Representations in New Media*. New York : Lang.
- İnce Ş. (2014). Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfacı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lambert J. (2006). *Digital Storytelling*. California: Digital Diner Press.
- Lambert J. (2013). *Seven Stages: Story and the Human Experience*. Berkely: Digital Diner Press.
- Lupton D. (1998). *Duygusal Yaşantı Sosyo-Kültürel Bir İnceleme* (Çev: Mustafa Cemal). İstanbul: Ayrıntı.
- Meadows D. (2012). Digital Storytelling: Research-Based Practice in New Media. *Visual Communication*, 2(2): 189-193.
- Plummer K. (2001). *Documents of Life 2*. Sage: London. İnternet adresi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781849208888.n9>. Erişim: 2.11.2014.

- Randall W.L. (1999). *Bizi 'Biz' Yapan Hikâyeler*. İstanbul: Ayrıntı.
- Rigotti F. (2011). *Muffaktaki Felsefe Muffaktaki Usun Kısa Eleştirisi* (Çev: Cenk Çokuslu). İstanbul: Çiya Yayınları.
- Ricoeur P. (1991). Life in Quest of Narrative. İçinde Woods D. (Ed.), *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*. London: Routledge: 20-33.
- Şimşek B. (2012). Enhancing Women's Participation in Turkey through Digital Storytelling. *Journal of Cultural Science*, 5(2): 28-46.
- Şimşek B. (2013). Hikâye Anlattıran, Hikâyemi Anlatan, Kendi Hikâyesini Yaratan Çember: Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesinde Birbirine Karışan Sesler/im. İçinde, Ergül H. (Ed.). *Sahadan Sesler: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul: 279-308.
- Tamboukou M. (2010). Relational Narratives: Auto/Biography and the Portrait. *Women's Studies International Forum*, 33(3): 170-179.
- Woods D. (1991). *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*. Londra: Routledge.

Eğitim Yönetiminde Kadın: Cam Tavana Medya Etkisi: Sinop'ta Bir Uygulama

Gülay Ekren^{*}
Sinop Üniversitesi

Öz

Günümüzde kadınların üst yönetim seviyelerine terfi etmelerindeki güçlükler halen devam etmektedir. Cam tavan sendromu, somut hiçbir neden olmamasına rağmen kadınların liderlik veya üst yönetim pozisyonlarına yükselmelerindeki eksikliği ifade etmektedir. Bu çalışmada, görünür hiçbir engel olmamasına rağmen eğitim kurumlarının yönetimlerinde kadınların cam tavan sendromu yaşamalarında medyanın etkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla Medyada Kadına Yönelik Tutum adı altında bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek kullanılarak, araştırmaya katılan 150 öğretmenin görüşleri doğrultusunda ilk ve orta dereceli okulların yönetimlerinde kadınların erkeklere oranla daha az yer almasında medyada kadınların temsil edilme biçimlerinin etkisinin olup olmadığı, bu etkinin katılımcıların cinsiyetine, yaşına, medeni durumuna, eğitim düzeyine, yönetici olup olmamasına veya çalışılan kurumun düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: eğitim yönetimi, kadın, medya, cam tavan, Türkiye.

^{*} Öğr.Gör. Gülay Ekren, Sinop Üniversitesi, Ayançık Meslek Yüksekokulu, Sinop-Türkiye. E-posta: gekren@sinop.edu.tr.

Original research article

Article submission date: 15 June, 2014

Article acceptance date: 1 December, 2014

1302-9916©2014 emupress

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 15 Haziran, 2014

Makale kabul tarihi : 1 Aralık, 2014

Women in Educational Management: Media Effect to Glass Ceiling (An Application in Sinop)

Gülay Ekren
Sinop University

Abstract

Nowadays, women still face a lot of difficulties regarding promotion to senior management positions. Glass ceiling syndrome refers to the unseen barriers that keeps women from rising to the upper ranks of the corporate ladder, regardless of their qualifications or achievements. This study focuses on the impact of media in regards to women suffering from glass ceiling syndrome especially in education sector. For this purpose, a scale called "Attitudes towards Women in Media" has been developed. By using this scale, data has been collected from 150 teachers, with a particular focus on the limited involvement of women in the management of primary and secondary schools and whether the representation of women in the media has an impact on this. The impact has also been investigated in regards to the participants' gender, age, marital status, education, position of responsibility and work context.

Keywords: *educational management, women, media, glass ceiling, Turkey.*

Giriş

Eğitim yönetiminde ve siyasal faaliyetlerde ne kadar çok kadın olursa eğitimin ve demokrasinin o derecede kaliteli olacağı bilinmektedir (Abiodun, 2008). Abiodun, toplumda cinsiyete dayalı bakış açısını azaltmak için aşağıdaki önerileri sunmaktadır:

- Yasal düzenlemelerle kadının bölgesel, ekonomik, siyasal ve eğitimsel temsiline yönelik kontenjanları teminat altına almak,
- Seçim yasalarına ve eğitim politikalarına yönelik reformlarda kadınlara daha çok yer vermek,
- Kadının varlığını/konumunu güçlendirmeye yönelik sürdürülebilir uzun dönemli iletişim ağları geliştirmek,
- Kadınların platformlara ve ortamlara katılımına yönelik çalışmalarda şiddet, zorla alıkonma gibi olumsuz konulardan çok insanlara yönelik olumlu konulara odaklanmak.

Meslekte yükselme veya atama ile ilgili yasal bir engel olmamasına rağmen, Türkiye’de eğitim yönetiminde kadınlar erkeklerle aynı oranda üst kademelerde yer alamamaktadır (Çelikten, 2004). Kıdemli yöneticiliğin erkek işi olarak görülmesi, erkeklerin bu pozisyonlarda daha çok yer alması, var olan birkaç olumlu örneğin yeterli görülmemesi gibi sorunlar nedeniyle eğitim yönetimi alanında da kadınları engelleyen bir takım durumların olduğu görülmektedir (Özan & Akpınar, 2002). Bu engellerden biri de cam tavadır (Tan, 2002; Örucü ve ark., 2007).

Cam Tavan

Cam tavan, çalışma hayatındaki kadınların üst basamaklara terfi etmelerinde veya örgüt içinde yükselirken karşılaştıkları görünmez engeller olarak tanımlanmaktadır (Chaffins & Forbes, 1995; Örucü & ark., 2007; Tükeltürk & Perçin, 2008). Günümüzde kadınların çalışma hayatına etkileri çalışan kadın sayısı ile doğru orantılı olarak artarken üst düzey yönetici ve liderler arasında kadınların sayısı halen azdır (Bingöl, Aydoğan, Şenel & Erden, 2011; Erdoğan, 2011). Bunun yanı sıra insanların kadınların liderlik için daha yetersiz olduklarına dair klişeleşmiş düşünceleri kadınların performansını azaltabilmektedir. Bu düşüncelerin etkisi ile kadınlar, erkeklere karşı tercih edilme durumlarında ayrımcı hedef veya ayrımcı kontenjanlara karşı direnç göstermektedir. Buna karşılık kadınların daha az yeterli olduklarına dair somut bir kanıt bulunmamaktadır (Whelan, 2013: 62). Chaffins ve Forbes (1995), kadınları bazı pozisyonların dışında tutmak yerine onlara sadece prestij ve güç görüntüsü olarak sembolik pozisyonlar verildiğini belirterek toplumda kadına yönelik oluşan önyargılardan bazılarını şu şekilde belirtmektedir; erkekler

kadınlara göre daha zeki ve yetenekli olduklarını düşünerek kadınların yönetici olarak iyi performans sergilemeyeceklerini düşünmeleri, kadınların toplumsal olarak erkeklere yönelik pozisyonlara uygun olmadıklarına inandırılmaları, kadınların doğurgan olması, doğum izni veya çocuk büyütme için işten ayrılmaları nedeniyle iş sürecinde oluşabilecek geçici veya devamlı boşluklar, 'kadının yeri evidir' düşüncesi, bir işin kadın tarafından da yapılabilir olması o işin değerinin düştüğü algısına yol açması. Bunların dışında Örucü ve diğerleri (2007), kadınların yönetici pozisyonuna yükselmelerinde karşılaştıkları engelleri; erkek yöneticiler tarafından konulan engeller, kadın yöneticiler tarafından konulan engeller ve kişinin kendi kendine koyduğu engeller olarak üç boyutta incelemektedir. Yapılan araştırmada erkek yöneticilerle ilgili kadınların üst düzey işleri yapamayacaklarına yönelik önyargılı yaklaşımları, kadınlarla iletişim kurmada zorluk çekmeleri ve gücü elde tutma istekleri gibi engellerden, kadın yöneticilerle ilgili kendilerini referans gösterme yanılgıları diğer bir ifadeyle 'ben buraya nasıl geldiysem sen de aynı şekilde gel' düşüncesiyle yaklaşımları ve 'kraliçe arı sendromu' olarak da adlandırılan (Örucü & diğ., 2007; Tükeltürk ve Perçin, 2008) kadınların birbirini çekememeleri gibi engellerden, kişinin kendisi ile ilgili fazla sorumluluk üslenmesinden kaynaklanan rol çatışması yaşamaları, toplumsal değerleri sorgulamadan kabul etmeleri, özgüven eksikliği, sisteme duydukları güvensizlik, zorluklarla baş etmeyi göze alamama gibi engellerden söz edilmektedir. Tükeltürk ve Perçin (2008) kadınların karşılaştığı ailevi sorumluluklar ve anneliğe özgü duvarlar, göstermelik ödün verme, gelişim fırsatlarının azlığı, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler, örgüt iklimi, iş yükünün fazla olması, esnek çalışma saatlerinin olmaması, eğitimde eşitsizlikler, toplumsal ve ailevi beklentiler, çocuk bakımına yönelik düzenlemelerin yetersizliği, 'kadının yeri evidir' önyargısı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi engelleri belirtmektedir. Gündüz (2010) ise çalışma yaşamında kadınların karşılaştığı engelleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmaktadır:

- Ailevi nedenler: ev işlerinin büyük bölümünün kadına bırakılması, toplumdaki ataerkil yapının baskın rolü, kadının anne olmasının öncelikli toplumsal rol olarak görülmesi,
- Toplumsal yapı: kadından iyi bir eş ve anne olma beklentisi, kadın aleyhinde cinsiyet ayrımcılığı,
- Çalışma ortamı: erkeklerin kadınlarla çalışırken kendilerini rahat hissetmemeleri,
- Ekonomik nedenler: kariyer yaparken harcanan paranın dönüşünün yetersiz olması, harcamaların bütçeyi zorlaması, bunun için kadın-erkek karşılıklı rıza gösterilmesi gerekliliği,
- Diğer nedenler: kadınların ev işlerini aksatmayacak işlerde çalışmalarının yeterli görülmesi, çalışan kadına tutum, ev ve aile yaşamını dengelemeye çalışan kadının yoğun iş yükü, özellikle anne olan kadınların çalışma saatleri konusunda

yetersiz düzenlemeler, kadınların “kariyer yapma yaşını geçtim” düşüncesine kapılmaları gibi.

Kadınların alt düzey yönetici pozisyonlarına yerleştirilirken daha az sorun yaşamakta, üst düzey yönetici pozisyonlarına yerleştirilirken engellerle karşılaşmaktadır (Bingöl & ark., 2011). Örneğin Avusturalya, Çin, Fransa, Güney Afrika, İngiltere ve Amerika gibi birçok ülkede yapılan çalışmalarda kadınların liderlik pozisyonlarında alt düzey temsilinin nedenlerine yönelik güçlü kanıtlar bulunamamıştır (Bombuwela & Chamaru, 2013). Ancak Sri Lanka’da yapılan bir araştırmaya göre 2010 yılında nüfusun yarısını temsil eden kadınlar iş gücüne erkeklerin yarısı kadar katılım sağlamaktadır. Kadınların kariyer gelişimini etkilediği varsayılan cam tavanın, veya cam tavan sendromunun, bu orana etkisi %27,4 olarak bulunmuştur. Araştırmada cam tavan sendromuna neden olan faktörler araştırılmış, cam tavanı en çok etkileyen faktörün kendine güven eksikliği, aşırı duygusallık gibi bireysel faktörlerin yanı sıra iş ve aile yaşamını dengelemekte zorlanarak sorumluluklarını yerine getirecek yeterli zaman bulamama, toplumun ailevi sorumlulukların çoğunluğunu kadına yüklemesi, erkek çalışanların kadın liderlerin karşısında kendilerini rahat hissetmemeleri ve cinsiyet rolü gibi nedenler belirtilmektedir. Yine aynı araştırmaya göre kadınların evi kuran dışı kuş olarak görülmesi, erkekler gibi çalışamayacağı algısı gibi geleneksel inanışlar da cam tavan sendromunu tetiklemektedir (Bombuwela & Chamaru, 2013).

Bazı kadınlar eğitim ve sağlık için temel hak ve özgürlükler için çabalarırken bazıları daha iyi ücretler almak için çabalamaktadır. Bazı kadınlar üniversitelerde okuma, yasal hak ve koruma elde etme, kız çocukları için iyi bir gelecek oluşturma gibi olanaklardan faydalanabilirken, bazı kadınlar için olanaklar bu kadar geniş olmamakla birlikte aile içi şiddet, cinsel taciz, bekâretin bozulması gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar (BBC, 2013). Dünya Ekonomik Forumunun 2013 yılında yaptığı ve *Küresel Cinsiyet Ayrımı Raporu* (The Global Gender Gap Report) adını verdiği araştırmaya göre cinsiyet ayrımcılığının en az görüldüğü ülkeler sırasıyla İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç’tir. Türkiye bu sıralamada 120. sırada yer almaktadır. Bu araştırmada özellikle İskandinav ülkelerinde cinsiyet ayrımcılığının en az olmasının insanların ekonomiye katılımı ile paralel geliştiği, özellikle kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olması, kadın ve erkekler arasındaki maaş farklarının en aza indirgenmesinin ve varlığı kabul edilmemesine rağmen kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmelerine yönelik yeterli fırsatlar tanınmamasının büyük rolü olduğu belirtilmektedir. Aynı araştırmada ‘Ülkenizde işletmeler liderlik pozisyonuna yükselmede kadınlara erkeklerle hangi oranda eşit fırsat sağlıyor?’ soruna verilen ve 1 (Hiç-kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmede hiç olanağı yok) ve 7 (Geniş çaplı-kadınlar liderlikte eşit olanaklara sahip) arasında derecelendirilen cevaba göre, Türkiye’nin aldığı derece 4’tür. Bu

sorunun istatistiklerinden yola çıkarak cam tavanın en az yaşandığı (aldıkları derece 6) ülkeler: Barbados, İzlanda, Malezya, Yeni Zelanda, Norveç, Filipinler, Singapur ve Uganda'dır.

Kitle İletişim Araçlarında ve Medyada Kadın

Belirli bir kaynaktan hedef kitleye mesajların tek yönlü olarak gönderilmesi olarak tanımlanan kitle iletişiminin haber ve bilgi sağlamanın yanı sıra toplumsallaştırma (bireyi yaşadığı toplumun bir parçası haline getiren), güdüleme (belirli amaçlar için çabalamalarını sağlama), tartışma ortamı hazırlama (toplumsal değerlere açıklık kazandırma), eğitim, kültürel gelişime katkı, eğlendirme ve bütünleştirme (gruplar arası ilişkiler geliştirme, birbirlerini tanıma ve anlama) gibi işlevleri vardır (Ecevit, 2007). Düzenli olarak yayımlanan basılı materyaller (dergi, gazete, bülten vs.), radyo, televizyon, sinema, video, kablolu televizyon gibi teknolojiler kitle iletişim araçları kapsamında değerlendirilebilir (Mora, 2008).

Kitle iletişim araçları bilgiyi hızlı yayması ve pek çok seyirciye aynı anda eğlenme imkânı sunması nedeniyle dünya çapında önemli rol oynamaktadır. İnternet günümüzün en hızlı gelişen ortamlarından biri olsa da televizyon da insanlar üzerinde büyük çaplı etkiler oluşturmaktadır. Bu tip medya ortamları ile insanların düşünce ve davranışları ustalıklı yönetilebilmektedir (Wolska, 2011). Dolayısı ile medya, kadınlara ve erkeklere bakışı etkileyen en güçlü araçlardan biri olarak kabul edilebilir. Medyada cinsiyetin temsil edilme biçimini tanımlayan örnekler şu şekilde özetlenebilir: 1. Erkek, kültürel standartlarda ifade edilirken kadın önemsizmiş gibi yanlış temsil edilmekte, 2. Kadın ve erkek sosyal olarak kabul görmüş görüntüleriyle ve sıradan yollarla resmedilmekte, 3. Kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin tasviri geleneksel rolleri vurgulamakta ve kadına yönelik şiddeti normalleştirmektedir (Wood, 1994).

Kitle iletişim araçlarını, toplumun geleneksel değer yargılarında ve özellikle kadına yönelik şiddetin artmasında etkili olabileceği düşüncesi ile sorgulanmaktadır. Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde başlık parası, berdel, zorla kaçırma, beşik kertmesi, töre cinayetleri, erkek çocuk doğuramayan kadına yönelik tutum gibi geleneksel anlayışların kitle iletişim araçları, televizyon dizileri, reklamlar, haberler ve gazete sayfaları vasıtasıyla sorgulanmadan yeniden üretildiği, yeni kuşakları etkilediği ve toplumsal kabul gördüğü bilinmektedir (Mora, 2005). Medyada ilgi ile izlenen dizi filmlerin, kadın sorunları ile ilgili programların eğitsel nitelikli olması gerektiği düşünülmektedir (Ereş, 2006).

Diğer yandan medyada kadının temsil edilmesi, kadın gazetecilerin sayısının artırılması veya tanıtım filmlerinde cinsellikte aşırıya kaçmadan kurtulmakla geliştirilmeyeceği bilinmektedir. Bu durum hem toplumda hem de medyada kadın

haklarının doğru bir şekilde anlatıldığı, yansıtıldığı ve uygulandığı geniş çaplı sosyal ve politik dönüşümler gerektirmektedir (Gallagher, 2001). Örneğin Türkiye’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında yayımlanan eylem planında kadınların karar alma süreçlerine katılımlarının sağlanmasına ve medya sektöründe kadın istihdamının artırılmasına yönelik kararlar alınmıştır. Ayrıca medyada kadının görmezden gelinmesi, eksik temsil edilmesi veya belirli rollerde tanımlanması küresel bir sorun olarak tanımlanmıştır (ASPB, 2008).

Medya, var olduğu zamandan bu yana iktidarı veya gücü elinde bulunduranlar tarafından kontrol edilen, topluma çeşitli mesajlar ileten bir sistemdir (Mora, 2008). Medyada kadının temsil biçimleri üzerine son yıllarda Türkiye’de çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Örneğin Sümer (2009), 2008 yılının son üç ayı ve 2009 yılının ilk üç ayını kapsayan üç farklı derginin (İktibas, Karakalem, Milli Çözüm) yayınlarını inceleyerek, bu dergilerin toplumda oluşturmaya çalıştıkları kadın tipini ortaya koymaktadır. Kadın erkek eşitliği, ailede kadın, kamusal alanda kadın, kadın ve örtünme başlıkları altında kadının toplumdaki yeri değerlendirmiştir. Bu dergiler açısından kadına biçilen rolün baskın olarak annelik, iyi eş ve iyi ev hanımı olduğu saptanmış, kadın bu rollere ne kadar yakınsa o kadar ideal olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir çalışmada Oral (2009), incelediği iki gazetenin (Hürriyet, Zaman) belirli bir dönemde (8 Mart Dünya Kadınlar gününü de kapsayan, 5-15 Mart 2009 tarihleri arası) yayımlanan dokuz haber başlığını inceleyerek, medyanın, topluma, cinsiyet ayrımcılığı kavramını kendi haber diliyle yerleştirdiğini belirtmektedir. Benzer amaçla Köse (2011), kadınların sosyal haklar açısından gazetelerde nasıl temsil edildikleri, gazetelerdeki haberlerde ne şekilde yer aldıkları, haber konusu olduklarında kullanılan dil ve temsil edilme biçimi gibi konularda hak ihlaline uğrayıp uğramadıkları üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu amaçla 2010 yılı içinde yayımlanan altı gazetenin (Cumhuriyet, Hürriyet, Posta, Radikal, Yeni Şafak, Zaman) ilk sayfaları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Köse’ye göre kadınlar medya içeriklerinde altı farklı biçimde temsil edilmektedir: 1. Doğal - eşit varlık, 2. Eş, anne, fedakâr kadın, 3. Üçüncü sayfa - magazin nesnesi, 4. Cinsel nesne - haz nesnesi, 5. Örgüt - eylem nesnesi, 6. Araçsal varlık - konu mankeni. Yapılan analiz sonucunda kadınları konu alan haberlerin daha çok cinayet (%31), kaza-ölüm (%20), şiddet (%13), intihar-tecavüz-taciz (%6) ile ilişkili olduğu kadınların başarılarını (%30) konu alan haberlerin ise daha az bir paya sahip olduğu bulunmuştur. Araştırmada ayrıca kadının medyadaki temsil biçimi ve sunuluş şekline bakıldığında, medyanın cinsiyet ayrımcılığını pekiştirici ifadeleri, yorumları (iki çocuk büyüten genç profesör, iyi eş, fedakâr anne, becerikli ev kadını, şahane aşçı, aldatan eş, canı kadın, kadın bakan vs.) ve görüntüleri ile insan haklarına, eşitliğe ve sosyal haklara aykırı davrandığı gözlemlenmiştir.

Günümüzde kadın ve erkek rolleri arasındaki farklılıklar azalırken kitle iletişim araçları geleneksel cinsiyet rollerini temsil etmeyi sürdürmektedir. İnsanların davranışlarında etki oluşturmaları nedeniyle belirli sosyal grupları olumsuz ve gerçekçi olmayan bir tarzda resmetmektedirler. Kitle iletişim araçlarında belirli sosyal grupların adil olmayan temsil biçimlerinin farkına varılsa da toplum tarafından bu etkiye duyarsız kalınmamaktadır (Besler & Oruç, 2010; Wolska, 2011). Kadınlar çalıştıkları kurumlarda/işletmelerde önyargılı davranışlarla karşılaşmakta, mesleki ayrımlara tabi tutulmakta, erkeklerin kendi aralarında oluşturdukları gayri resmi iletişim ağına girememekte, örgüt kültürünün ve uygulanan politikaların etkisi ile üst basamaklara geçememektedir. Bununla birlikte iş ve aile yaşamlarındaki sorumlulukların fazlalığı ve isteksizlik, güvensizlik gibi duyguların etkisi ile kişisel tercih yapmak zorunda bırakılmaktadır (Bingöl & diğ., 2011). Diğer yandan örgütsel ve kültürel konularda kadınların üst pozisyonlara yükselmeleri konusunda tanımlanması gereken durumların varlığı kabul edilmektedir (Meyerson & Fletcher, 2000).

Türkiye’de Eğitim Sektöründe Kadın Yöneticiler

Türkiye’de kamu kurumlarında çalışan kadınların en çok yer aldığı sektörler; sağlık ve eğitim sektörleridir (Besler & Oruç, 2010). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2013-2014 Eğitim - Öğretim yılı verilerine göre Türkiye’de okulöncesi eğitimde görev yapan 63327 öğretmenin %94.6’sı, ilkökul düzeyinde görev yapan 288444 öğretmenin %58.16’sı, ortaokul düzeyinde görev yapan 280804 öğretmenin %53.16’sı ve ortaöğretimde görev yapan 278641 öğretmenin %45.58’i kadınlardan oluşmaktadır (ASPB, 2014).

Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması (ISCO), çalışan hane halkı fertlerinin yaptıkları işle ilgili meslek gruplarının kodlanması için kullanılmaktadır. Bu meslek gruplarından biri de yöneticilerdir. Türkiye’de 2014 yılı itibariyle istihdam edilen kadınların % 2.6’sı yöneticidir (TUİK, 2014).

Tablo 1. İstihdam Edilenlerin Cinsiyet ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

	Toplam	Meslek grubu (ISCO 08)	
		Yöneticiler	Diğer
Kadın	7282	189	7093
Erkek	17717	1171	16546

Kaynak: TUİK, 2014.

2014 yılı Türkiye İstatistik Enstitüsü (TUİK) verilerine göre (Tablo 1.) Türkiye’de kadın yöneticilerin sayısı erkeklere oranla azdır. Sağlam ve Bostancı (2012) bunun sebebi olarak kadına yüklenen ailedeki görev ve sorumlulukların (günlük ev işleri, çocuk bakımı vs.) fazlalığı, kadına toplumsal bakış açısı ve erkek egemen toplum yapısının

kadının yönetim görevini almasını engellemesini göstermektedir. Çözüm olarak ise yönetimde kadınlar için belirli kontenjanlar ayırmak yerine ilköğretimden başlayarak tüm eğitim kademelerinde cinsiyet eşitliği bilinciyle oluşturulacak eğitim programları ile kadına yönelik geleneksel bakışın yıkılabileceğini önermektedir.

Diğer yandan Türkiye’de eğitim yöneticisi konumunda kadınların oranı da oldukça düşüktür. Eğitim yönetiminde kadın sayısının artması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından önemli görülmektedir. Bu amaçla 2008-2012 yılları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet konularında topluma farkındalık kazandırmak amacıyla 198 yerel medya çalışanı ve 288 iletişim fakültesi öğrencisi ile atölye çalışmaları yürütülmüştür (ASPB, 2012). Bu kapsamda ayrıca MEB tarafından yürütülen *Eğitimde Cinsiyet Eşitliğinin Desteklenmesi Projesi* ile cinsiyete dayalı önyargıların ortadan kaldırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, ilköğretim çağından itibaren çocuklarda cinsiyet eşitliğini geliştirmek ve bu konudaki toplumsal bilinç oluşturarak, bu bilincin eğitim sisteminin bütününe yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Proje kapsamında düzenlenen medya etkinlikleri ve bölgesel kampanyalarla Türkiye genelinde 100 bin kişiye ulaşılması hedeflenmiştir (ASPB, 2014). MEB Strateji Geliştirme Başkanlığının Şubat 2014 tarihli verilerine göre MEB bünyesinde merkez ve taşra teşkilatındaki eğitim kurumlarında kadrolu ve görevlendirme yoluyla çalışan 103004 yöneticinin %15,51’i (15.970) kadındır. 81 İl Millî Eğitim Müdürünün 2’si (%2,5), 859 İlçe Millî Eğitim Müdürünün 5’i (%0,6) kadındır. Türkiye genelinde okul yöneticilerine bakıldığında; erkek okul yöneticilerinin sayısı, kadın okul yöneticilerinin sayısına göre belirgin bir biçimde fazladır. Okullarda görev yapan 37.369 okul müdürünün 5436’sı (%14,6), 50641 müdür yardımcısının 7749’u (%15,3) kadındır (ASPB, 2014). Sağlam ve Bostancı’ya (2012) göre kadınların eğitim yönetimi pozisyonlarında yer almamalarının nedenlerinin araştırılması kadınlarının eğitim lideri olarak alanda yer almaları açısından önemli görülmektedir.

Bu araştırma kapsamında eğitim yönetiminde kadınların yükselmelerini engelleyen faktörlerden biri olarak görülen medyada kadının temsil edilme biçimi ile ilgili, öğretmenlerin görüşleri alınmış, bu görüşler doğrultusunda medya etkisinin cinsiyete, yaşa, medeni duruma, eğitim düzeyine, yönetici olup olmamaya veya çalışılan kurumun düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem, Evren ve Örneklem

Araştırma tarama modelinde nicel bir çalışma olup var olan durum yansıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini 2013-2014 Eğitim - Öğretim yılında Sinop ili Ayancık ilçesinde ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan öğretmenler (n=250) oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine basit rasgele örnekleme yöntemi

ile bu evrenden seçilen 150 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde aşağıdaki istatistikî bilgiler dikkate alınmıştır.

1. 2013 yılı Eylül Ayı itibarı ile Ayançık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilk ve orta dereceli okullarda yönetici statüsünde açılan norm kadrolar ve mevcut doluluk durumu. Ayançık'taki ilk ve orta dereceli okullarda, yöneticiler için açılan norm kadroların %77'si (37) doludur (Tablo 2).
2. 2014 yılı Mart ayı itibarı ile Ayançık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan yöneticilerin görevleri ve cinsiyetlerine göre dağılımı (Tablo 3). Ayançık'ta istihdam edilen eğitim yöneticilerinin (görevlendirmeler de dahil) %21'i (8) kadın, %79'u (30) erkektir.
3. 2014 yılı Mart ayı itibarı ile Ayançık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı ilk ve orta dereceli okullarda görev yapan öğretmen sayıları ve bu öğretmenler arasından yönetici statüsünde çalışan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı. Ayançık'ta istihdam edilen kadın öğretmenlerin %8.1'i, erkek öğretmenlerin %20'si yöneticidir (Tablo 4).

Tablo 2. Yöneticiler İçin Açılan Norm Kadrolar ve Doluluk Durumu

Okulun/ Kurumun Adı	Müdür		Müdür Baş Yard.		Müdür Yard.	
	Norm	Mevcut	Norm	Mevcut	Norm	Mevcut
Ayançık Çok Programlı Lisesi	1	1	-	-	1	1
Atatürk Anadolu Lisesi	1	0	-	-	1	1
Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	1	1	1	1	5	5
Kız Teknik ve Meslek Lisesi	1	0	1	1	3	1
Ticaret Meslek Lisesi	1	1	-	-	2	3
Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	1	1	-	-	1	1
İmam Hatip Lisesi	1	1	1	1	3	2
Av. H. Hüsnü Kılıç İlkokulu	1	1	-	-	1	0
Av. H. Hüsnü Kılıç Ortaokulu	1	0	-	-	1	1
Cumhuriyet İlkokulu	1	1	-	-	1	0
Fatih İlkokulu	1	1	-	-	1	1
İnönü Ortaokulu	1	1	-	-	1	1
M. Akif Ersoy Ortaokulu	1	0	-	-	1	1
Yenikonak İlkokulu	0	0	-	-	0	0
Yenikonak Yatılı Bölge Okulu	1	0	1	1	2	2
Zübeyde Hanım Anaokulu	1	0	-	-	0	0
Toplam	15	9	4	4	24	20

Kaynak: Ayançık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014-Mart.

Tablo 3. Yöneticilerin Görevleri ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Görevi	Erkek	Kadın	Toplam
Milli Eğitim Müdürü	1	-	1
Milli Eğitim Şube Müdürü	2	-	2
Okul Müdürü	8	-	8
Okul Müdür Vekili	5	2	7
Müdür Baş Yardımcısı	2	-	2
Müdür Yardımcısı	12	5	17
Müdür Yardımcısı (Görevlendirme)	-	1	1
Toplam	30	8	38

Kaynak: Ayancık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014-Mart.

Tablo 4. Öğretmenlerin ve Yöneticilerin cinsiyetlerine göre dağılımı

	Öğretmen	Yönetici	Toplam
Kadın	91	8	99
Erkek	121	30	151
Toplam	212	38	250

Kaynak: Ayancık İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2014-Mart.

Veri Toplama Aracı

İlgili literatür (Erdoğan, 2011; Köse, 2011; Sümer, 2009; Gündüz, 2010) taranarak "Medyada Kadına Yönelik Tutum Anketi" adı verilen bir anket geliştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak bu anket kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde kişisel bilgiler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalıştığı kurumun düzeyi, kurumdaki konum, mesleki tecrübe vs.), ikinci bölümünde medyada kadının temsil edilme biçimine yönelik 35 madde bulunmaktadır. Katılımcılardan bu maddeleri 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeği (Tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) kullanarak derecelendirmeleri istenmiştir. Araştırma kapsamında dağıtılan 150 anketten 145'i geri dönmüş, 138'i geçerli kabul edilerek analiz işlemlerine başlanmıştır. Analiz işlemleri için SPSS 21 programı kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinde ilk önce ölçeğin geçerlik ve güvenirliği test edilmiştir. Ölçeği oluşturan 35 madde (değişken) üzerinde faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi değişken grupları veya değişken kümeleri tanımlamak ve veri setini daha kontrol edilebilir bir boyuta indirgemek için kullanılan bir tekniktir (Field, 2009). Faktör analizi sonucu 12 madde ölçekten çıkartılarak geride kalan 23 madde, *Toplumsal Duyarlılık, Örgütsel Davranış, Ayrımcı Hedef, Cinsiyet Eşitliği, Cinsellik Algısı,*

Mesleki Ayrım, Çoklu Rol Üstlenme olmak üzere 7 faktörle (alt boyut) açıklanmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans % 67,8'dir. 23 maddelik ölçeğin tamamının Cronbach Alpha katsayısı 0,889 bulunmuştur. Bu da ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterir. Ölçeğin alt boyutlarından *Toplumsal Duyarlılık* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,806 ve yüksek derecede güvenilir, *Örgütsel Davranış* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,770 ve güvenilir, *Ayrımcı Hedef* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,735 ve güvenilir, *Cinsiyet Ayrımcılığı* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,722 ve güvenilir, *Cinsellik Algısı* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,780 ve güvenilir, *Mesleki Ayrım* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,696 ve güvenilir, *Çoklu Rol Üstlenme* alt boyutu için Cronbach Alpha katsayısı 0,427 ve güvenilirliği düşük bulunmuştur.

Katılımcıların görüşleri ile yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim düzeyleri, çalıştıkları kurumun düzeyi, kurumdaki konumları ve mesleki deneyimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla iki veya daha fazla bağımsız grupların ortalamalarını karşılaştırmak için kullanılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Bu amaçla ilk önce grup varyanslarının homojenliğine bakılmış, homojenliğin karşılandığı durumlarda Tukey testi, karşılanmadığı durumlarda Tamhane's T2 testi yapılarak farkın hangi gruplara arasında olduğu belirlenmiştir. Gerekliğinde betimsel istatistiklere bakılarak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde bulgular yorumlanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların 65'i (%47) kadın, 73'ü (%53) erkektir. 103'ü evli (%75), 35'i (%25) bekârdır. 14'ü (%10) yüksekokul, 109'u (%79) lisans, 15'i (%11) yüksek lisans mezunudur.

12'si (%8,6) 21-25 yaş arasında, 29'u (%21) 26-30 yaş arasında, 36'sı (%26) 31-35 yaş arasında, 13'ü (%9,4) 36-40 yaş arasında, 20'si (%15) 41-45 yaş arasında, 28'i (%20) 45 yaşın üstündedir. 37'si (%27) 0-5 yıl arası, 23'ü (%17) 6-10 yıl arası, 26'sı (%19) 11-15 yıl arası, 18'i (%13) 16-20 yıl arası, 15'i (%11) 21-25 yıl arası, 19'u (%14) 25 yıl ve üstü mesleki deneyime sahiptir.

31'i (%23) ilkokullarda, 40'ı (%29) ortaokullarda, 67'si (%49) liselerde görev yapmaktadır. 21'i (%15) yönetici, 117'si (%85) öğretmen statüsünde çalışmaktadır. Yönetici statüsünde çalışanların 3'ü kadın, 18'i erkektir. Öğretmen statüsünde çalışanların 62'si kadın, 55'i erkektir. Yönetici kadınların 1'i müdür, 2'si müdür yardımcısı görevini yürütmektedir.

Toplumsal Duyarlılık ile İlgili Görüşler

Katılımcıların medyada kadınların temsiline yönelik *toplumsal duyarlılık* faktörüne ilişkin görüşlere katıldıkları ($\bar{x}=4,18$) görülmüştür (Bkz. Tablo 5.). Katılımcılar

medyada kadınların cinsel yönleri ön planda tutularak reklam malzemesi yapıldıklarına ($\bar{x}=4,46$), kadınların medyanın zararlı etkilerinden korunmak için ($\bar{x}=4,36$) ve medyayı kendilerine yararlı bir biçimde kullanmaları için ($\bar{x}=4,36$) eğitilmeleri gerektiğine dair düşüncelere tamamen katılmaktadır. Ayrıca katılımcılar, medyada zayıf ve güzel kadının toplumsal bir ideal olarak sunulduğunu ($\bar{x}=3,69$) ve medyada erkeklerin yaptığı bir işi kadın yaptığında başarı olarak gösterildiğini ($\bar{x}=4,12$) kabul etmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Toplumsal Duyarlılık Faktörüne İlişkin Görüşleri

Maddeler		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	\bar{x}	ss
Medyayı kendilerine yararlı bir şekilde kullanmaları için kadınlar eğitilmelidir.	f	3	7	3	49	76		
	%	2,2	5,1	2,2	35,5	55,1	4,36	,920
Medyanın zararlı etkilerinden korunmak için kadınlar eğitilmelidir.	f	2	4	5	59	68		
	%	1,4	2,9	3,6	42,8	49,3	4,36	,809
Medyada zayıf ve güzel kadın toplumsal bir ideal olarak sunulmaktadır.	f	1	19	15	52	51		
	%	0,7	13,8	10,9	37,7	37,0	3,69	1,049
Medya, erkeklerin yaptığı bir işi kadın yaptığında başarı olarak göstermektedir.	f	1	10	6	75	46		
	%	0,7	7,2	4,3	54,3	33,3	4,12	,850
Medyada kadın, cinsel yönü ön planda tutularak, reklam malzemesi yapılmaktadır.	f	0	6	3	50	79		
	%	0,0	4,3	2,2	36,2	57,2	4,46	7,46
Medya kadınları kurban, fedakâr anne ya da canı, iyi aile kızı ya da kötü kadın gibi kalıplara sokmaktadır.	f	2	8	15	63	50		
	%	1,4	5,8	10,9	45,7	36,2	4,09	,911
Ortalama							4,18	

Örgütsel Davranış ile İlgili Görüşler

Katılımcılar, medyada kadınların temsiline yönelik *örgütsel davranış* faktörüne ilişkin görüşlere yönelik kararsız ($\bar{x}=3,37$) kalmışlardır (Bkz. Tablo 6.). Katılımcılar medyada kadın sorunlarının yok sayıldığı ($\bar{x}=3,15$), kadın haklarının önemini anlatan reklam, afiş ve programları sadece kadınların izlediğine ($\bar{x}=3,25$) dair

düşüncelerde kararsız olduklarını belirtirken, medyada ataerkil toplumun gereksinimlerine hizmet edildiği ($\bar{x}=3,52$) ve kadına yönelik şiddetin gazetelerin ikinci sayfasında yer almasının söz konusu şiddetin önemsenmediğini gösterdiğine dair görüşlere ($\bar{x}=3,56$) katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Katılımcıların Örgütsel Davranış Faktörüne İlişkin Görüşleri

Maddeler		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	\bar{x}	ss
Kadına yönelik şiddetin gazetelerin ikinci sayfasında yer alması söz konusu şiddetin önemsenmediğini göstermektedir.	f	3	33	14	60	28		
	%	2,2	23,9	10,1	43,5	20,3	3,56	1,127
Medya ataerkil toplumun gereksinimlerine hizmet etmektedir.	f	5	23	32	51	27		
	%	3,6	16,7	23,2	37,0	19,6	3,52	1,096
Medyada kadın sorunları yok sayılmaktadır.	f	11	47	16	38	26		
	%	8,0	34,1	11,6	27,5	18,8	3,15	1,295
Medyada kadın haklarının önemini anlatan reklam, afiş ve programları sadece kadınlar izlemektedir.	f	6	38	26	51	17		
	%	4,3	27,5	18,8	37,0	12,3	3,25	1,121
Ortalama							3,37	

Ayrımcı Hedef ile İlgili Görüşler

Katılımcılar medyada kadınların temsiline yönelik "ayrımcı hedef" faktörüne ilişkin görüşlere ($\bar{x}=3,5$) katılmaktadır (Bkz. Tablo 7.). Katılımcılar medyada kadına yönelik şiddetin özendirildiğine dair kararsız olduklarını ($\bar{x}=3,17$) ancak medyada eğitilmiş olmayan kadın için şiddetin günlük yaşamın olağan bir uzantısı olarak gösterildiğine ($\bar{x}=3,62$) ve televizyonda kadına yönelik programlarda genellikle kadına yönelik şiddetin konu edildiğine katıldıklarını ($\bar{x}=3,78$) belirtmişlerdir.

Cinsellik Algısı ile İlgili Görüşler

Katılımcılar medyada kadınların temsiline yönelik *cinsellik algısı* faktörüne ilişkin görüşlere ($\bar{x}=4,47$) tamamen katılmaktadır (Bkz. Tablo 9.). Katılımcılar medyada kadınları cinsel obje olarak kalıplaştıran çizgi filmler, video oyunları, televizyon programlarının rahatsız edici olduğuna ($\bar{x}=4,5$), bazı gazetelerin arka sayfalarında kadınları arka sayfa güzeli olarak gösterilmesinden vazgeçilmesi gerektiğine tamamen katıldıklarını ($\bar{x}=4,43$) belirtmişlerdir.

Tablo 9. Katılımcıların Cinsellik Algısı Faktörüne İlişkin Görüşleri

Maddeler		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	\bar{x}	ss
Medyada kadınları cinsel obje olarak kalıplaştıran çizgi filmler, video oyunları, televizyon programları rahatsızlık vericidir.	f	1	4	5	43	85	4,5	,767
	%	0,7	2,9	3,6	31,2	61,6		
Bazı gazeteler, arka sayfalarında, kadınları "arka sayfa güzeli" olarak göstermekten vazgeçmelidir.	f	3	4	5	44	82	4,43	,871
	%	2,2	2,9	3,6	31,9	59,4		
Ortalama							4,47	

Mesleki Ayırım ile İlgili Görüşler

Katılımcılar medyada kadınların temsiline yönelik "mesleki ayırım" faktörüne ilişkin görüşlere ($\bar{x}=4,15$) katılmaktadır (Bkz. Tablo 10.). Katılımcılar medyada kadınların bir takım mesleklerde cinsiyetlerine vurgu yapılarak (kadın bakan, kadın vekil, kadın işçi vs.) temsil edildiğine ($\bar{x}=4,12$) ve televizyonlarda kadınların genellikle ev, evlilik, aile, çocuk gibi konularla ilişkilendirildiklerine katıldıklarını ($\bar{x}=3,96$), filmlerde sekreterlik, hemşirelik gibi bazı mesleklerin kadın meslekleriymiş gibi tanıtıldığına ise tamamen katıldıklarını ($\bar{x}=4,36$) belirtmişlerdir.

Kişisel Özelliklerle Medyada Kadının Temsiline Yönelik Faktörlerin Karşılaştırılması

Yaşa, cinsiyete, medeni duruma, eğitim düzeyine, yönetici veya öğretmen olma durumuna, mesleki deneyime, kurumun düzeyine göre grup değişkenlerinin ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Katılımcıların oluşturduğu kadın ve erkek gruplarının ortalamaları arasında *Örgütsel davranış* ($p=0,00$), *Ayrımcı hedef* ($p=0,003$), *Cinsellik Algısı* ($p=0,022$), *Çoklu rol üstlenme* ($p=0,019$) faktörleri açısından anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur (Bkz. Tablo 12.). Bu faktörlere ait görüşlerin derecelendirilmesinde kadınların ortalaması erkeklerden fazladır, kadınların bu faktörlerdeki görüşlere erkeklere göre daha duyarlı oldukları söylenebilir.

Tablo 12. Cinsiyete Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Örgütsel davranış	Gruplar arası	13,806	1	13,806	15,241	,000*
	Grup içi	123,194	136	,906		
Ayrımcı hedef	Gruplar arası	8,783	1	8,783	9,316	,003*
	Grup içi	128,217	136	,943		
Cinsellik algısı	Gruplar arası	5,220	1	5,220	5,388	,022*
	Grup içi	131,780	136	,969		
Çoklu rol üstlenme	Gruplar arası	5,438	1	5,438	5,621	,019*
	Grup içi	131,562	136	,967		

* $p<0,05$

Katılımcıların oluşturduğu 21-25, 26-30, 31-35, 36-40, 41-45, 45 ve üstü yaş gruplarının ortalamaları arasında *Örgütsel davranış* ve *Mesleki ayırım* faktörleri açısından anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur (Bkz. Tablo 13). *Örgütsel davranış* faktöründe 21-25 yaş ile 31-35 yaş, 31-35 yaş ile 45 yaş ve üstü gruplarının ortalamaları, *Mesleki Ayırım* faktöründe ise 31-35 yaş ile 41-45 yaş gruplarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. *Örgütsel davranış* faktörüne ait görüşlerin derecelendirilmesinde en yüksek ortalama 21-25 yaş grubuna aittir, bu grubun kadınların medyada temsiline yönelik örgütsel davranışlara daha duyarlı oldukları söylenebilir. *Mesleki ayırım* faktörüne ait görüşlerin derecelendirilmesinde en yüksek ortalama 41-45 yaş grubuna aittir, bu grubun kadınların medyada temsiline yönelik mesleki ayırımına karşı daha duyarlı oldukları söylenebilir.

Tablo 13. Yaş Grubuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler		Kareler	df	Ortalama	F	p
		Toplamı		Kare		
Örgütsel davranış	Gruplar arası	19,310	5	3,862	4,332	,001*
	Grup içi	117,690	132	,892		
Mesleki ayırım	Gruplar arası	11,570	5	2,314	2,435	,038*
	Grup içi	125,430	132	,950		

*p<0,05

Katılımcıların oluşturduğu yüksekokul, lisans ve yüksek lisans mezunu grupların ortalamaları arasında *Çoklu rol üstlenme* faktörü açısından anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur (Bkz. Tablo 14.). Bu faktörde yüksekokul mezunu ve lisans mezunu gruplar arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmaktadır.

Tablo 14. Eğitim Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler		Kareler	df	Ortalama	F	p
		Toplamı		Kare		
Çoklu rol üstlenme	Gruplar arası	6,379	2	3,189	3,296	,040*
	Grup içi	130,621	135	,968		

*p<0,05 anlamlılık düzeyinde

Katılımcıların oluşturduğu yönetici ve öğretmen gruplarının ortalamaları arasında *Örgütsel davranış* faktörü açısından anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur (Tablo 15).

Tablo 15. Yönetici veya Öğretmen Olma Durumuna Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler		Kareler	df	Ortalama	F	p
		Toplamı		Kare		
Örgütsel davranış	Gruplar arası	11,119	1	11,119	12,012	,001*
	Grup içi	125,881	136	,926		

*p<0,05 anlamlılık düzeyinde

Katılımcıların oluşturduğu 0-5, 6-10, 11-15, 16-20, 21-25, 25 ve üstü yıl mesleki deneyime sahip grupların ortalamaları arasında *Örgütsel davranış* faktörü açısından anlamlı bir farklılık ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) bulunmuştur (Bkz. Tablo 16.). 0-5 yıl ile 11-15 yıl, 11-15 yıl ile 21-25 yıl, 11-15 yıl ile 25 yıl ve üstü mesleki deneyime sahip katılımcıların grup ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. *Örgütsel davranış* faktörüne ait görüşlerin derecelendirilmesinde en yüksek ortalama 11-15 yıl mesleki deneyime sahip katılımcılara aittir, bu grubun kadınların medyada temsiline yönelik örgütsel davranışlara diğer gruplara göre daha duyarlı oldukları söylenebilir.

Tablo 16. Mesleki Deneyime Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Faktörler		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	p
Örgütsel davranış	Gruplar arası	17,406	5	3,481	3,842	,003*
	Grup içi	119,594	132	,906		

*p<0,05 anlamlılık düzeyinde

Katılımcıların medeni durumu, çalıştıkları kurumun düzeyi gibi özellikleri ile medyada kadınların temsiline yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye’de yasal olarak hiçbir engel olmamasına rağmen sosyal, kültürel veya ekonomik sebeplerden dolayı kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla daha düşüktür (Çelikten, 2004). Hatta Türkiye’de bu oranın gelişmiş bölgelerden az gelişmiş bölgelere ve ilkokullardan liselere gidildikçe daha da azaldığı gözlemlenmektedir (Gerni, 2001:41). Diğer yandan çalışan insanlarda genel olarak kariyer yapma ve meslekte yükselme eğilimi vardır. Ancak kadınlar için kariyer sürecinin önünde bir takım engeller oluşmaktadır. Bu engellerden biri de literatürde “cam tavan” olarak adlandırılan ve kadınların çalışma yaşamında bir üst basamağa yükselmelerinde görünmez engeller olarak tanımlanan engellerdir. İstatistiklere göre çalışma yaşamında kariyerinde en üst noktalara yaklaşan kadınların çoğu ya o makamı terk etmekte, ya aynı enerji ile yoluna devam edememekte ya da hayal kırıklıklarına uğramaktadır. Günümüzde bu sorunun çözümü için geçmişte kadınlara yönelik devrimsel nitelikte çalışmalar yapılmış olsa da kadınların önündeki engeller halen devam etmektedir (Meyerson ve Fletcher, 1999). Cam tavana neden olan engellerden biri olarak görülen medya ve medyada kadının temsilinde varsayılan hatalar bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Diğer birçok alanda olduğu gibi (Sertkaya ve ark., 2013; Clevenger & Singh, 2013; Tükeltürk & Perçin, 2008) eğitim yönetiminde de (Moreau ve ark., 2007) kadınların cam tavan sendromu yaşamalarında medya etkili bir faktördür. Kadınlar kendilerine yönelik pozitif ayrımcılığı yani kendi yararlarına olan davranışları kabul etmemektedir (Tükeltürk & Perçin, 2008), bunun yerine kadınlara erkeklerle eşit durumsal tanımlamalar yapılması, eşit fırsatlar sunulması, bu fırsatların yasalar ve politikalarla desteklenmesi gerekmektedir (Turan & Ebiçlioğlu, 2002).

Türk eğitim sisteminde okul yöneticileri öğretmenler arasından atanmaktadır. Okul yöneticisi olmak için yasalara göre cinsiyete yönelik herhangi bir ayrımcılık görülmemektedir (Altınışık, 1995; ASPB, 2014). Altınışık’a göre okul müdürlüğü için erkekler yeğlenmekte, kadınlar ise müdür yardımcılığı gibi ikinci derece

yöneticiliklere uygun görölmektedirler. Aradan 19 sene geçmesine rağmen bu görüş Sinop ili Ayancık ilçesi için aynı şekilde gözlemlenmiştir (Tablo 4).

Bu araştırmada Sinop ili Ayancık ilçesinde eğitim yönetiminde üst pozisyonlarda veya karar alma mekanizmalarında az görölen (Bkz. Tablo 4.) kadın öğretmenlerin yaşadığı düşünölen cam tavan sendromunda medyada kadınların temsili'nin etkisinin olup olmadığına ilişkin öğretmen görüşleri incelenmiştir. Araştırmada ayrıca öğretmenlerin bu algısının cinsiyetlerine, yaşa, mesleki deneyimi, çalıştıkları kurumun düzeyine, eğitim düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin medyada kadınların temsiline yönelik toplumsal duyarlılık gösterdiği görölmüştür. Katılımcılar medyanın kadınların cinsel yönlerini ön planda tutarak onları reklam malzemesi yapması ve gazetelerin arka sayfalarında arka sayfa güzeli olarak göstermesinden vazgeçilmesi, kadınların medyanın zararlı etkilerinden korunmak için veya medyayı kendilerine yararlı bir biçimde kullanmaları için eğitilmeleri, medyada kadınların varlığını ve gücünü arttırmaya yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Ayrıca medyada ataerkil toplumun gereksinimlerine hizmet edildiği ve kadına yönelik şiddetin gazetelerin ikinci sayfasında yer almasının söz konusu şiddetin önemsenmediğini gösterdiğini belirtmişlerdir. Medyada eğitimli olmayan kadın için şiddetin günlük yaşamın olağan bir uzantısı olarak gösterildiğini ve televizyonda kadına yönelik programlarda genellikle kadına yönelik şiddetin konu edildiğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak kadınların genellikle ev, evlilik, aile, çocuk gibi konularla ilişkilendirildikleri, bazı mesleklerin sadece kadın meslekleriymiş gibi tanıtıldığı düşünölmektedirler.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırma Konuları

Bu araştırma 2013-2014 Eğitim-Öğretim yılında Sinop ili Ayancık İlçesinde görev yapan 150 öğretmenin görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar bu öğretmenlerin görüşleri ile sınırlıdır. Diğer illerde ve hatta Türkiye genelinde eğitim yönetiminde kadınların erkeklere oranla daha az yer almasında medya veya medyada kadının temsiline etkisinin araştırılması önerilir. Ayrıca kadınların cam tavan sendromu yaşamalarına neden olan diğer etkenler incelenerek bu etkenlerin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri geliştirilebilir.

Bu araştırmada veri toplama amacıyla ilk ve orta dereceli sınırlı sayıda okulda görev yapan sınırlı sayıda öğretmenin görüşleri incelenmiştir, araştırma genişletilerek bu tür okullarda görev yapan yönetici ve öğretmenlerin yanı sıra öğrenim gören öğrencilerin görüşleri de yapılabilecek araştırmalar kapsamında değerlendirilebilir.

Kaynakça

- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2008). *Politika Dökümanı: Kadın ve Medya*. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. İnternet adresi: www.kadininstatusu.gov.tr. Erişim: 10.04.2014.
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2012). *Türkiye’de Kadının Durumu*. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. İnternet adresi: <http://www.kadininstatusu.gov.tr>. Erişim: 02.04.2014.
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2014). *Türkiye’de Kadın*. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. İnternet adresi: <http://www.kadininstatusu.gov.tr>. Erişim: 26.11.2014.
- Abiodun F.O. (2008). Distance Learning and Women Marginalization: The Gender Oriented Perspective (G.O.P.). *The Fifth Pan-Commonwealth Forum on Open and Distance Learning*. University of London UK 13-17 July 2008.
- Altınışik S. (1995). Kadın Öğretmenlerin Okul Müdürü Olmasının Engelleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 1(3): 333-334.
- BBC (British Broadcasting Corporation) (2013). Yüz Kadın. İnternet adresi: <http://www.bbc.com/news/world-23888283>. Erişim: 10.04.2014.
- Besler S. & Oruç İ. (2010). Türkiye’de ve Yazılı Basında Kadın Yöneticiler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1):17-38.
- Bingöl D.; Aydoğan E.; Şenel G. & Erden P. (2011). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Hiyerarşik Yükselmelerindeki Engeller: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Ankara Merkez Teşkilatı Örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(1):115-132.
- Bombuwela P.M. & Chamaru A.A. (2013). Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations-case of Sri Lanka. *Journal of Competitiveness*, 5(2):3-19.
- Clevenger L. & Singh N. (2013). Exploring Barriers That Lead to the Glass Ceiling Effect for Women in the US Hospitality Industry, *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 12 (4): 376-399.
- Çelikten M. (2004). Okul Müdürü Koltuğundaki Kadınlar: Kayseri İli Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2): 91-118.
- Durrah T.M. (2009). A Study of Gender Based School Leadership and Its Perceived Influence on the School Climate. Doktora Tezi, *Union University*.

- Erdoğan M. (2011). *Medyada Cinsiyete Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Medya İzleme Grupları*, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ereş F. (2006). Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19: 40-52.
- Field A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage publications.
- Gallagher M. (2001). *Gender setting: New Agendas for Media Monitoring and Advocacy*. UK: Zed Books.
- Gemi M. (2001). *Yönetimde Kadınlar*. İstanbul: Beta Basım.
- Gündüz Y. (2010). Öğretmen Algılarına Göre Kadın Öğretmenlerin Kariyer Engellerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10 (1): 133-149
- Köse A. (2011). Türk Basınında Kadın: 2010 Türkiye’inde Sosyal Haklar Açısından Kadınların Temsili. İçinde *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III: Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Petrol-İş Yayını No.116: 401-418.
- Meyerson D.E. & Fletcher J.K. (2000). A Modest Manifesto for Shattering the Glass Ceiling. *Harvard Business Review*, 78 (1):126-136.
- Mora N. (2005). Kitle İletişim Araçlarında Yeniden Üretilen Cinsiyetçilik ve Toplumda Yansıması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(1): 1-7.
- Mora N. (2008). Media, Society and the Symbolic Elites as the Source of News, *International Journal of Human Sciences*, 5(1): 1-25.
- Moreau M.P.; Osgood J. & Halsall A. (2007). Making Sense of the Glass Ceiling in Schools: An Exploration of Women Teachers’ Discourses. *Gender and Education*, 19(2): 237-253.
- Örücü E.; Kılıç R. & Kılıç T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2): 117-135.
- Özan M.B. & Akpınar B. (2002). Okul Yönetiminde Kadın Yöneticilerin Başarısı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 219-234.
- Sağlam A.Ç. & Bostancı, A.B. (2012). Milli Eğitim Bakanlığı Merkez ve Taşra Örgütleri Yönetim Pozisyonlarında Kadınların Temsil Edilme Düzeyine Yönelik Yönetici Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(2): 140-155.

- Sertkaya O.; Onay M. & Ekmekçi R. (2013). Spor Örgütlerinde Kadın Yöneticilere Yönelik Tutumların Belirlenmesi. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(4): 1-13.
- Sümer N. (2009). İslamcı Dergilerin İdeal Kadın Tipolojisine Yönelik Bir İçerik Analizi. İçinde Yağbasan M. (Ed.), *Medya ve Etik Sempozyumu: Bildiriler*. Elazığ: Karınca Yayınları: 395-412.
- Tan M. (2002). Eğitim Yönetiminde Kadınlara Yer/Gerek Var Mı? İçinde Elma C. & Çinkır Ş. (Haz.), *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No. 21: 37-46.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı 2014-2018 (2014). İnternet adresi: <http://www.kadininstatusu.gov.tr>. Erişim: 08.04.2014.
- Turan S. & Ebiçlioğlu N. (2002). Okul Müdürlerinin Liderlik Özelliklerinin Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 8(3): 444-458.
- Tükeltürk Ş.A. & Perçin N.Ş. (2008). Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2): 113-128.
- Wolska M. (2011). Gender Stereotypes in Mass Media. Case Study: Analysis of the Gender Stereotyping Phenomenon in TV Commercials. İnternet adresi: Krytyka.org. Erişim: 09.04.2014.
- Wood J.T. (1994). Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender. İçinde Wood J.T. (Ed.), *Gendered Lives: Communication, Gender, and Culture*. Belmont, California:Wadsworth Publishing: 231-244.

The Quest for Identity in French Women Borderland Literature

Barbara Dell'Abate Çelebi^{*}
Beykent University

Abstract

The aim of this article, rooted within both the post-colonial and the feminist discourse, is to connect Western women's search for new forms of identities to the experiences and perspectives of immigrant/migrant women and with a particular focus in on a specific group of writers: Algerian women writers living in France. These women, living between two worlds, in a cultural and national borderland have employed different strategies of resistance; sometimes has been victims of ambivalence conflicts or have sometimes enjoyed the multiple identities. In my interpretation borderland is a metaphor for (un)belonging, of being a nomad within cultures in perpetual exile from a homeland that is not anymore felt as one's own, but living in the boundaries, in the "interstices of culture", as affirmed by Homi K. Bhabha. This borderland begins at the frontier of both national and sexual identities and develops through on-going negotiations and manifold strategies of resistance. Far from searching for a homogeneous migrant discourse or for a generalized answer to the search for identity, this paper intends to show the response of single individualities to issues of subordination, strangeness, exile, loneliness. Despite individual differences, one element connects all the women analyzed here: their need to write, to tell their stories, to construct or re-construct their past and to affirm, through their novels, their existence. Storytelling becomes such a window that allows us to enter in their worlds and that moreover offers, through fresh eyes, a new perspective on the society in which we live.

Keywords: *post-colonialism, feminism, borderland literature, migrant minority literature, border theory, border studies.*

^{*} Assist. Prof. Dr. Barbara Dell'Abate Çelebi, Department of Translation and Interpreting (English), Faculty of Science and Letters, Beykent University, İstanbul-Turkey. E-mail: barbaracelebi@beykent.edu.tr.

Original research article

Article submission date: 9 December, 2014

Article acceptance date: 10 February, 2015

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 9 Aralık, 2014

Makale kabul tarihi : 10 Şubat, 2015

Fransız Kadın “Sınır” Edebiyatında Kimlik Arayışı

Barbara Dell`Abate Çelebi
Beykent Üniversitesi

Öz

Feminist ve sömürgecilik sonrası söyleme dayanılarak yazılmış bu makalede Batılı kadının yeni kimlik formları bulma arayışının göçmen kadının deneyimleri ve bakış açısı arasında bağlantı kurması amaçlanmış, özellikle Fransa’da yaşayan Cezayirli kadın yazarlar konu olarak baz alınmıştır. Kültürel ve ulusal sınırlarda, iki dünya arasında yaşayan bu yazarlar, kimi zaman çelişik duygu çatışmaları arasında bir kurban ya da tam tersi sahip olduğu çoklu kimliği zevk alarak yasabilen insanlar olarak değişik direniş stratejileri geliştirmişlerdir. Makalede kullandığım ‘sınır’ terimi bir yere ait olamama; kültürler arasında, artık kendisini ait hissetmediği bir vatandan uzak ebedi sürgünde bir göçebelik durumunu, Homi K. Bhabha’nın deyişle kültürler arasındaki çatlaklarda yaşama durumunu yansıtmaktadır. Bu ‘sınır’ ulusal ve cinsel kimliklerin hudutlarında başlar, çeşitli direniş stratejileri ve devam eden uzlaşmalarla gelişir. Bu makale homojen bir göçmen söylem arayışı ya da kimlik arayışına genel bir cevap sağlamaktan öte, tekil bireyselliğin ikincil olma, yabancılık, sürgün ve yalnızlık konularına bir cevap vermesini amaç edinmektedir. Bireysel farklılıklarına rağmen, burada incelenen kadınları tek bir unsur birbirine bağlar: duydukları yazma, hikayelerini anlatma gereksinimi, geçmişlerini yapılandırma ya da tekrar yapılandırma ve romanlarıyla varoluşlarını ispatlayabilme çabası. Böylelikle hikaye anlatımı dünyalarına girmemizi sağlayan bir penceredir ve bu pencere yaşadığımız toplumu değerlendirmemizde de yeni bir bakış açısı sunar.

Anahtar Kelimeler: sömürgecilik sonrası, feminizm, sınır edebiyatı, göçmen yazarlar.

Introduction

Two words ruffle me, 'nationality' and 'roots'. My grandmother told me: 'only the palm trees have roots. We are nomads; we have a memory and two legs.' And she was right. And if I cannot achieve what I want here, I will go elsewhere (Malika Mokeddem)

Feminism within post-colonial studies, in the last years, has opened up critical inquiries on the crystallization of women as a monolithic white, heterosexual, western category and the voices and perspective of women writers from around the world have started to be heard. The element that unites these writers is the sense of (un)belonging, of being nomads within cultures in perpetual exile from a homeland that is not anymore felt as one's own, but living in the boundaries, in the "interstices of cultures", as affirmed by Homi K. Bhabha. According to this post-colonial critic "this interstitial passage between fixed identifications opens up the possibility of cultural hybridity that entertains difference without an assumed or imposed hierarchy" (1994:4). So, writing, in these cases, denounces the inadequacies of fixed hegemonic forms of cultural identities and reinforces the awareness that it is in the "interstices - the overlap and displacement of domain of difference" (1994:2) that are formed new hybrid identities.

The aim of this article, rooted within both the post-colonial and the feminist discourse, is to connect western women's search for new forms of identities to the experiences and perspectives of (im)migrant women originating from Algeria. Three writers in particular will be discussed in this study: Leyla Sebbar, Malika Mokeddem and Nina Bouraoui. These women, living between two worlds, have employed different strategies of resistance, victims in some cases of ambivalence conflicts or enjoying, in others, multiple identities. Leyla Sebbar, who calls herself "une croisée" (a person at the crossroads), utilizes writing to transform her feeling of exile into a sense of belonging. Malika Mokeddem, doctor and writer, refuses any collocation and affirms the positivity of living 'in between' cultures and languages through the development of a "nomadic consciousness". Nina Bouraoui highlights in her works the feeling of loss and despair of women living at the border of two cultures and adds to the cultural and language *metisage* the motif of homosexuality and the quest of sexual identity. Far from searching for a homogeneous migrant discourse or for a generalized answer to the search for identity, this paper intends to show the response of single individualities to issues of subordination, strangeness, exile, loneliness. Despite individual differences, one element connects all the women here analyzed: their need to write, to tell their stories, to (re)construct their past and to affirm, through their novels, their existence. Storytelling thus becomes a window that

allows us to enter in their worlds and that moreover offers, through fresh eyes, a new perspective on the society in which we live.

'Borderland' Literature

The study of the relation between literature and migration, known as 'world literature', 'emergent literature' or 'literature from the Third World' and included within the wider field of post-colonial studies, is a vibrant discipline in literary studies today and encompasses a great variety of writers from all around the world. The novels here analyzed cannot be easily classified in a pre-constructed category. The term 'migrant literature', often used in their respect, is, in my opinion, restrictive for writers that often belong to the second or third generation of immigration and in some cases do not even speak the language of their parents's country of origin. Moreover their novels do not always deal plainly with thematic related to immigration and are not always of an autobiographic nature. Also 'Third World literature' has to be rejected for the same reasons and also because it seems to bring back a colonial vision of the world that relegates the authors to an inferior position in respect to their western equivalents.

All the themes encountered in the narratives of these women – exile, racism, marginality, memory, history – undercover the main discourse, the concept always present of a quest for identity. Both as women and as (im)migrants they feel and express their double estrangement towards their host country but also towards their culture of origin that envisages women strictly within a patriarchal structure. They so become strangers to themselves (Kristeva, 1998), inhabitants of a cultural and national borderland with no definite models of identification. For Gloria Anzaldúa, the precursor of borderlands identity, the borderland – that she renames "entremundos" or "nepantla" (the in-between space) – is made of apparently fixed categories that by intersecting with each others "begin to erode creating shifts in consciousness and opportunities for change" (Keating, 2005:1). The mixture of races, the "racial, ideological, cultural and biological cross pollinization" gives way to "a new *mestizia* consciousness, *una conciencia de mujer*" (Anzaldúa, 1987: 77). This new Borderlands consciousness is characterized by a "movement away from set patterns and goals and towards a more whole perspective, one that includes rather than excludes" (1987: 79). The ones living in the thresholds, called by Anzaldúa the "nepantleras", are the mediators, the "in betweeners", "those who facilitate passages between worlds". By being a mediator herself, Anzaldúa is aware of running the risks of rejection, misunderstanding, alienation. However she refuses to deny her many identities and she locates herself simultaneously in multiple worlds (Keating, 2005: 3). Following Gloria Anzaldúa's steps, a new generation of critics associated

to academic disciplines such as feminism, Chicana(o) studies or queer theory have argued for a feminist revisioning of border studies. One of the most interesting figures uniting theory with social and personal experience is Sonia Saldívar-Hull, a "chicanoist" (Saldívar-Hull 2000: viii), interested in the exploration of different sides of Chicana feminism as *mestizía*, intersectionality and collective identity. In *Feminism on the Border: Chicana Gender Politics and Literature* (2000) she interposes literary analyses of works by Gloria Anzaldúa, Sandra Cisneros and Helena Maria Viramontes with the recollection of her own life events, mapping her development as a Chicano feminist writer and positioning herself within the same borderline identity (Chicano/American, Spanish/English, Third World Feminism/Euro-US White Feminism) of the writers she discusses. Moreover, in the first part of her book, by providing detailed information of the works of other Chicano-feminist writers, Saldívar-Hull intends clearly to lay down the foundation of a Chicana-Latina Feminist Genealogy, or "political familia," extending across the Americas (2000: 127) through the "articulation of political solidarity" (2000: 54) which, according to the author, lies at the very heart of feminism on the border.

Besides the numerous Chicano/feminist texts¹ drawing on Anzaldúa's Borderlands, other studies have exported her theory and analysis outside the feminist, queer or Chicano traditions. Walter Mignolo and Madina Tlostanova, in *Theorizing from the Borders* (2006) extend the notion of border from geographic, political and cultural to the epistemic level: "Feeling that modern epistemology is totalitarian (that negates all other alternatives to the zero point), is the first step to border thinking" (2006: 214). According to these two post-colonial critics border thinking is a way to move towards the de-colonial shift. The de-colonial shift consists in "delinking of theo- and ego-logical epistemic tyranny of the modern world and its epistemic and cultural (e.g. formation of subjectivities) consequences: the coloniality of knowledge and of being" (2006: 218). This de-colonial epistemic shift, grounded in border thinking is a "way toward the idea that 'another world is possible', a world in which many worlds will co-exist (...). This new world, made up of many worlds, cannot be based on 'the good abstract universal valid for all' but instead on pluriversality as a universal project" (219). This need for an epistemic shift is shared also by José David Saldívar that in *Unsettling Race, Coloniality, and Caste* (2007) attempts "to link *pensamiento fronterizo* (border thinking) in Chicano/a Studies and realist interpellations of the subject and the politics of unsettling the coloniality of power on a planetary scale" (Saldívar, 2007: 339). Saldívar's analysis of three late twentieth-century postcolonial narratives (Gloria Anzaldúa's *Borderlands/La Frontera: The New Mestizía*, Victor Martínez's *Parrot in the Oven: Mi Vida* and Arundhati Roy's *The God of Small Things*) is intended as a "comparative epistemic project" (341) following the theory of postpositivist realism formulated by Mohanty,

Moya, Hames-Garcia, and Martin Alcoff in their collective project *Reclaiming Identity* (2000). In Saldívar's words, these critics "against purely skeptical (postmodern and poststructuralist) attitudes towards identity, ethnic studies and experience, (...) argue for a strong defense of critical multiculturalism and minority studies based on what they call 'realist' views" (2000: 341). This 'postpositivist realism', (Mohanty, 1997) by attempting to "transcend the limits of postmodernism /poststructuralism and essentialism" affirms that "(1997: 1) identities are real and (1997: 2) that experiences are epistemically crucial"(Saldívar, 2007: 342). To have an identity means that "we have a location in social space" and the social space is rooted within the history of the modern (colonial) world-system within which "coloniality created a structure of hierarchy and drew new boundaries" (2007: 344). Within this perspective Saldívar proposes that the three texts he analyses belong to "a 'diversalist' cross-genealogical field" that he terms "the coloniality of border and diaspora power. Coloniality, because of the many structural and ethno-racial similarities about identity formations binding them to a colonizing past" (2007: 346).

The proliferation of studies within the academic fields of Border Theory (the relation between personal and group identity), Border Studies (the geopolitical study of border states) and Border Politics (the struggles that challenge, transcend or reinforce territorial borders) is certainly representative of a new sensibility to the preservation of minority ethnic identities that, starting from the USA, quickly spreaded within Europe. As confirmed by these studies, one of the basic issue related to borderland identity is ethnicity. In the definition given by Karen Goertz "borderland" is "the vague and undetermined space inhabited by those who cannot be defined within the ethnically restrictive markers of national belonging" (1997:68). The concept of borderland and ethnicity are here strongly intertwined and are related to the notion of (un)belonging, both nationally and culturally. If we transfer these concepts within the context of migrant women, the new issue of gender-related subordination adds up. The borderland, for migrant women, begins its presencing at the frontier of national, ethnic and sexual identities and develops through on-going negotiations and manifold strategies of resistance. The women writers here analyzed show through their novels the need to lay claim to the multiple belongings that have forged their identities both as individuals and as citizens of a specific country. The on-going, internal research of identity by women is here entangled with the issues of exile and of mixed culture. These particular circumstances lead to the research of a space of one's own where the sense of (un)belonging becomes synonymous of a newly discovered freedom. To understand these borderland women it is also important to be aware of the general context in which they live and write and this can be done only by retracing briefly the history behind their migration.

Women Borderland Literature in France

Starting from the 1980s France has increased its interest for the literature written by its minorities, mainly second and third generation immigrants. Immigration in France has been closely linked to the French colonial power in Northern Africa and mainly with Algeria. In 1947, to increase the binding between France and its colony, a new statute gave to Algerians the right to move closely in and out of France so starting the first flow of large-scale immigration. Moreover, in 1962, at the end of the Algerian war of independence, a French law stated that the children born to Algerian immigrant living in France had automatically the right to French nationality (Hargreaves, 1997:10-23). This has created new generations of Algerians that are born in France and are recognized, by law, as French citizens. However racism, intolerance, exclusion plays a strong role in the creation of their cultural identity. The children of Algerian immigrants feel to belong to two different cultures (French vs. Algerian) and this does not allow them to feel fully integrated in any of them. Permanent immigration has replaced the temporary one and most of the so called 'immigrant writers' are born in their host country and use French as their first language. To these indigenous immigrants we need to add also the ones that have chosen intentionally to leave their country of origin to complete their education, for political or personal reasons or simply to find a new life. It is so very important when talking of (im)migrant minority literature to avoid a homogeneous discourse and to underline the individual experiences, motives and perspectives characterizing the single writers.

To avoid the danger of generalization, I have chosen to focus on a particular group of women writers, within the wider group of women immigrants of Algerian origin. This group is unified by the fact of having centered their literature around the issues of identity quest and (un)belonging within the context of multi-cultural crossings so constituting, in my opinion, an important representative sample of that borderland literature described above. These writers belong to different generations, backgrounds and education levels but all share a need of re-constructing a space of their own by giving a new sense to difference that so becomes the bridge between multiple and fragmented identities. As affirmed by Michel Laronde in his study of Beur (i.e. second generation Maghrebian immigrants) culture:

Slipping into the cultural and political "in-between" (between France and Algeria) is successful by a double dropout (neither one nor the other) an operation of detachment and discovery of the hidden identity by restoring full meaning to the difference that becomes the bridge between two identities. Awareness of the difference is the recognition of the gap where society holds the Foreigner (1993:148-149)².

The recognition of being different triggers, on one side, the full realization of being an outsider to the society at large but, on the other side, this difference can be transformed in a privileged place from where the migrant can see her/himself and the others from a bivalent or polyvalent position while the others remain enclosed within the limit of monovalence (Kristeva, 1998: 16). This is the starting point of the journey towards identity quest undertaken by our writers and that leads inexorably to different but complementary solutions. The writers here considered were not forced to emigrate for economic reasons and their choice of living in Europe has been driven mainly by the will of enhancing their professional careers. Therefore they constitute a particular niche of women migrants whose social status and education do not include them within the generally conceived category of 'discriminated' immigrants. As writers with a foot in two lands, they demonstrate the capacity to offer readers a perspectives of living a life 'in between'.

Algerian/French Writers: Leïla Sebbar, Malika Mokeddem, Nina Bouraoui

Our journey in this borderland literature begins with an Algerian/French writer that occupies a recognized unique position within the francophone magrebine literature (Mortimer, 2003: 69) and that has made of the themes of exile and cross identity the core of her rich literary production: Leïla Sebbar. Born in Algeria in 1941 from an Algerian father and French mother she has moved to France at seventeen to attend university and she has, since then, settled in Paris, becoming a university scholar and popular writer. Her first works date back to 1980s and since then she has published almost every year, passing from novels to essays, from collections of short novels to theatre pieces, from biography to historical reconstructions. Her thirty-years literary production, though impressive in its size, witnesses the long internal development of the author both as writer and as women at the crossroad of cultures and gender roles. Her first works – *Fatima ou les Algériennes au square* (1981), *Parle mon fils, parle à ta mère* (1984), and her trilogy of Sherazade: *Sherazade, 17 ans, brune, frisée, les yeux verts* (1982), *Les Carnets de Sherazade* (1985), *Le Fou de Sherazade* (1991) – can be inserted within the so called, 'Beur' Literature, as they describe the lives of the second generations of Algerian immigrants living in the French poor suburbs built around the big cities, the infamous banlieues. As underlined by Michel Laronde, in this first phase the writer is still anonymous, hidden behind the fictitious characters that populate her stories (1993: 26). With the publication of *Lettres Parisiennes. Autopsie de l'exil* in 1986 a new phase starts and the person behind the author is revealed. From this moment the process of writing becomes openly a process of construction of an identity that is "croisée" [cut across]. Multiple crossings,

memory and exile become the main themes of her writing which, in turn, prompting a work of internal analysis, urges her research for an identity "between two rivers": And then, for me, fiction is the suture that masks the injury, the gap between the two sides. I'm there, at the cross, finally calm in my place, in short, since I am a cross looking for a descent and who writes in a line, always the same, connected to history, to memory, to identity, to tradition and to transmission, I mean looking for ancestry and descendants, for a place in the history of a family, of a community, of a people in relation to the History and to the universe. It's in the fiction that I feel a free subject (from father, from mother, from a clan, from a dogma ...) and strong under the high burden of exile. It's there and only there that I gather myself, body and soul, and I become the bridge between the two banks, upstream and downstream (Sebbar, 1986:138).

The metaphor of the bridge between two rivers becomes in 1993 the title of her eighth novel *Le silence des rives*, where the issue of exile is explored through internal monologues and free indirect discourse, traveling within time and space with the only help of memory. All the protagonists of this novel are anonymously transforming the story in a "parabole sur l'exil et l'errance" [parable about exile and wandering] (Mortimer, 2003: 75) that becomes metaphor for the individual search for a place that each of us could call home. The novel narrates the last day in France of an Algerian immigrant. Having left his land as a young man, he has lived all his life in France, married a French woman without creating a real home, and now, as an old man, feeling death approaching, he dreams of going back to his land where he could die accompanied by Muslim prayers. The story follows the man during this last day and his encounters with other Maghrebian immigrants in the café "nomades des villes comme lui" [urban nomads like him] (Sebbar, 1993:112) whose faces and names remain unknown and that by being together try to re-create on the French soil an other space within the dominant culture. In this space the man is free of using his creativity by writing poems that he then reads to the other immigrants. Writing allows him to enter in a third space, which as in the case of the author, gives him the freedom to travel within his mind, reconstructing his memories and finding a consolation from a life whose meaning he has lost. Memory takes him back to his house in Algeria, to his three sisters and to the mother to whom he had promised to come back, as many other immigrant children and husbands, and that, like many other women, had been waiting in vain. He also remembers his unhappy marriage with a French woman and her refusal to go back to Algeria with him. Moreover she has never recognized his creativity. Significant is the episode in which she burns the pages of a story that he was writing and that he is not anymore able to re-write. Erasing his memory, she forces him to silence in the same way that the dominant culture tries to make the immigrant invisible, denying him a voice. The novel ends

with the death of the man, in the presence of an other immigrant murmuring for him in Arabic Muslim prayers. Just before dying the man had thrown his poems in the river with the hope that they could reach the other side, in Algeria. The Mediterranean sea that had divided the two lands becomes in the last pages the only link by transporting the pages to the shores of Algeria where, in a scene of magical realism, the sister finds them and takes them back to the house of the mother. The communication, interrupted for many years by a broken promise, is re-established after the death of the man by his poems. Writing becomes, in the end, the only hope of keeping memory alive and to reconnect what has been for so long divided. In this novel silence and invisibility are the consequences of exile and only writing can avoid the oblivion to which immigrants seem to be destined.

With this novel the theme of exile, both as a geographical and as an internal feeling of alienation becomes central to the works of Seddar. Her production in the 1990s is in fact characterized mainly by short novels analyzing the dialectic of exile in its multiple expressions. So, in *La négresse à l'enfant* (1990), *La jeune fille au balcon* (1996), *Le baiser* (1997), *Soldats* (1999) the protagonists belongs to different cultures and countries but are all characterized by a sense of being at the cross road of languages, histories, places, cultures. This "croisement" is strongly interconnected with exile. The exile of Vietnamese, Armenian, Yugoslav, Arabs, etc. for economical reasons (*Le baiser*); the exile of women imprisoned in their own land (*La jeune fille au balcon*) or the exile in war zones like Algeria, Bosnia, Cambodge, Afghanistan (*Soldats*). The individual histories intercross with the official History of Algeria and of its difficult, colonial relation with France. Memory becomes not only a way to reconstruct an individual identity but to reflect and re-construct episodes from a perspective different to that of the oppressor. The author does not aim to narrate her truth from a single perspective but, breaking the silence surrounding the event, intends to start a process of reconstruction of a part of History doomed to oblivion. Once again writing is conceived as a bridge between the past and the present as it makes public what is hidden or kept silent and allows a collective and personal re-elaboration of events. In the last years this work of memory has continued and Seddar has edited many collective texts written by immigrant writers recalling their country of origin, their family, their childhood. Among these texts, the most significant are: *Ma mère* (2008), *Mon père* (2004), *Une enfance d'outre-mer* (2001), *Une enfance d'ailleurs* (2002), *Une enfance algérienne*, (1997). Also on a personal level she has deepened her journey towards the reconstruction of her fragmented identity –cultural, linguistic, genealogical– investigating in a more autobiographical manner her past, her relation with Algeria and with Arabic, the language that the father never taught her. In *Voyage en Algérie autour de ma chambre* (2008), *Journal de mes Algéries en France* (2008), *L'arabe comme un*

chant secret (2007), *Je ne parle pas la langue de mon père* (2003) as in many other articles published in the last ten years, the person behind the author has taken the centre stage and has started a private and public reconstruction of her polyvalent identity at the crossroad between memory and History, exile and belonging.

These same thematics can be retraced in the novels of other Algerian writers, belonging to the same generation of Sebbar and that defines herself a "femme des frontières" (Chaulet-Achour, 1995:123): Malika Mokeddem. She was born in Algeria in 1949, in a small mining town at the edge of the desert and grew up in a ksar, a traditional village built of earth. The first of thirteen children, she belonged to a family of illiterate nomads that had become only recently sedentary. An important figure in her life was her Bedouin grandmother, Zohra, who insisted on her attending school and who used to tell her stories. She was the only girl in her family and in her village to attend High School and continued her education in the medical school in Oran, moving then to Montpellier in France, where she became a doctor, specialized in nephrology. In 1985 she left her profession and dedicated herself to full time writing. She has published in 1990 her first novel *Les Hommes qui marchent*, followed by *Le Siècle des Sauterelles* (1992) and *L'Interdite* (1993) that have received many international literary prizes. Her career has continued to prosper with *Des rêves et des assassins* (1995), *N'zid* (2001), *La Transe des insoumis* (2003), *Mes hommes* (2005), *Je dois tout à ton oubli* (2008). The novels of Mokeddem, as for Sebbar, are characterized by a strong use of autobiographical elements. *Les Hommes qui marchent* and *La transe des insoumis* recall the events of her childhood and adolescence in the Algerian desert; *Mes hommes* deals with the difficult relation of the writer with her father; *L'Interdite* is the story of Sultana, an Algerian woman doctor who, after years spent living in France, returns to her native village in order to attend the funeral of a former lover, so combining insight into both political and personal matters. In respect to Seddar, Mokeddem shows in her novels a constant interest in the condition of women within Algerian society. Her heroines are characterized by rebellion and resistance towards a society marked by patriarchalism and religious fundamentalism. Exile, for them, as for the author is a choice of independence, of freedom. At the end of her journey in Algeria, after the traumatic experience of being confronted again with the difficulty of being a woman in her country, Sultana, the protagonist of *L'interdite*, arrives to the conclusion that her survival is only in the exile "ma survivance n'est que dans le déplacement, dans la migration" (1993: 234). Also Kenza, the protagonist of *Des rêves et des assassins*, sickened by the torments and insults of her Islamist father and brothers, leaves for France where she tries to recreate a new life. Exile is for her the only possible response even if it implies an emotional mutilation. Exile for these women is intended as a space that gives them the possibility to live without having to deny

themselves and to escape the confinement within oppressive traditions and religious extremism. As affirmed by Mokeddem: "Exile was for me, a deliverance even if I had a hard time: I made myself, and I have imposed myself softly, softly by not being bullied up to the bones as in Algeria. I had sufferings but not total impossibilities" (Chaulet-Achour, 1995: 123).

The women in her novels live in a continual transition, evolving towards a new self and determined to survive. They are strong women with split identities who like Sultana are torn between two rivers and continue to ask questions about their state: "A woman of excess? The feeling of nothingness is it excessive? I am rather in-between, on a fault line in all fractures. [...] In an in-between that seeks its junctions between South and North, its bearings between two cultures" (Mokeddem, 1993: 8). To be between two cultures opens new fields and possibilities and allows the borderland woman to re-create new forms of subjectivities that are not given a priori but need to be invented by the single woman. The female characters described in the novels of Mokeddem are women that are not only migrants but furthermore develop, in the course of their lives and of their experiences, a nomadic consciousness. As affirmed by Braidotti "to be nomad is not to be without a home but to be able to recreate your home anywhere" (2002: 34). Moreover this nomadic consciousness is not developed by all migrants. Mokeddem, herself a daughter of a nomadic family, has been certainly conditioned by her origins, by the memories of her ancestors and by the stories told to her by her Bedouin grandmother. She does not live her condition of exile with nostalgia for the past but as one of the many ways of living, without being anchored to a single place but re-creating her home wherever she feels that she can realize herself (Chaulet-Achour, 1995:124).

Unbelonging assumes in her case new, positive connotations. Only by denying the belonging to a single culture but living 'in between' cultures and languages is she able to affirm her identity. As stated by the writer "Je ne suis bien qu'à cheval entre ces deux langues, entre ces deux mondes". [I feel well only in between these two languages, these two worlds] (Chaulet-Achour, 1995:123). Living 'entre-deux' is not a passive acceptance of her migrant state but a choice of life that, as an individual, is translated in the will to turn over the conventional assumptions of stability and fixed identity and, as a writer, is transposed into the refusal of a single cultural or geographical literary collocation. Mokeddem has in fact always refused to be collocated within a particular group, either Algerian /Beur / French or feminist.

A similar position can be found in an other Algerian writer who, though belonging to a younger generation, shares with Mokeddem and Sebbar, the same literary sensibility and borderland positioning: Nina Bouraoui. She was born in France in 1967 from an Algerian father and French mother and lived in Algeria until fourteen. She has then moved with the family to Switzerland, United Emirates and

then Paris where she has completed her university studies. Her first novel, *La Voyeuse Interdite*, published when she was just twenty-four won the Inter Book Prize in 1991 and has been followed by *Le Bal des Murènes* (1996), *L'âge Blessé* (1998), *Le Jour du Séisme* (1999), *Garçon Manqué* (2000), *La Vie Heureuse* (2002), *Mes Mauvaises Pensées* (2005), *Avant les Hommes* (2007). Like Mokeddem and Sebbar, Bouraoui cannot be considered a Beur writer as she has no problems of integration. She was not the daughter of poor immigrants but her father was an economist working as government officer. Her being 'entre-deux' derives from her cultural, familiar and sexual identities but is not lived as a state of social and economic marginalization. Moreover she was born after the Algerian war of independence and is less involved, respect to the previous two writers, to a reconstruction of the colonial relations between France and Algeria, even if the colonial past strongly influences her identity and her work. Her novels belong to a new wave of French literature interested in formal experimentation and deals with 'difference' in wider terms. Gender roles, homosexuality, solitude, trauma, madness, social 'normality' are the main themes of her novels that explore nuances of identity in relation to cultural, sexual and gendered subjectivity. The protagonists of her novels are characterized by a sense of solitude that is imposed by rules given by the society in which they live. In her first novel *La Voyeuse interdite* this suffering derives by the status of women in islamic integrist societies. The protagonist, Fikria, is in fact a young girl, living in Algeria and, like many other girls of her age, is forced by her family to live secluded in a room, allowed to look at the street only through a windowpane. Through this novel the writer takes us in a world where women are segregated just because of their gender, forced to hide their bodies from the male gaze. Also in *Mes mauvaises pensées*, a more autobiographical work, she recalls her life in Algeria and her feelings of segregation and difference because of both her Franco-Algerian culture and her gender. *Garçon manqué* is also a semi-autobiographical novel that recalls her youth in Algeria. The problem of identity is here felt strongly and is based on two complementary binary oppositions, national and sexual: "Tous le matins, je vérifie mon identité. J'ai quatre problèmes. Française? Algérienne? Fille ? Garçon ? "[Every morning, I check my identity. I have four problems. French? Algerian? Girl? Boy?] (Bouraoui, 2000: 163). The question of national identity is here clearly intertwined with the question of sexual identity. Concerning the first issue, the main character, Nina, lives in Algeria but misses her place of birth in France. However when she is sent back to Rennes, in France, she still feels a sense of alienation: "Je reste une étrangère. Je ne connais personne ici.(...) Dans cet inconfort. Qui suis-je ?" [I remain a stranger. I do not know anyone here. (...) In this discomfort. Who am I?] (Bouraoui, 2000:142). Both France and Algeria seem to reject her and she does not feel she has a place in either country.

The colonial past has left scars in both France and Algeria: "Parce que la guerre en Algérie ne s'est jamais arrêtée. Elle s'est transformée. Elle s'est déplacé. Et elle continue" [Because the war in Algeria has never stopped. It has transformed. It has moved. And it continues] (Bouraoui, 2000:101). She feels like a stranger in both places and she realizes moreover that an ideal national identity does not exist as both countries have their faults. The issue of sexual identity is also predominant in this novel. The protagonist Nina is a girl with a female masculinity while her closest friend, Amin, shows instead an effeminate virility. Through these two characters Bouraoui re-defines sexual roles and starts her quest for sexual identity that will continue in the following book, *La Vie heureuse*, where the motifs of homosexuality and of lesbian desire are confirmed as autobiographical elements belonging to the author's sexual identity. The novels of Bouraoui are characterized by an enigmatic and nervous style where the first and third person alternates and whose characters show incomplete, broken or multiple identities. Being at the borders of two cultures is lived by Bouraoui as a scary condition. Her novels are violent and sometimes harsh to read. Suffering and death are constant in her work as is the mortification of the body of women that cannot be shown and that, like sexuality, is felt by all characters as a taboo. The search for a new space is seen as inevitable but not easy solution given by the author. Writing is in itself a cure and has the function of diagnosing and treating the feelings of loss and despair that characterize her female characters. At the same time it is an act of revenge, a physical response to rejection and hatred and against the institutionalized construction of gender and national identities. The writer's mixed nationality and ambiguous gender identification provide a context for the larger community's lack of acceptance of difference and serve to emphasize the feeling of not belonging.

Conclusion

This survey of works written by women writers living in the linguistic, cultural, social or sexual borderlands intended to highlight the strong relation existing between the concepts of (un)belonging, identity quest and storytelling and cast light on how the literature produced by minority writers can contribute in sustaining the concept of a multi-cultural and multi-ethnic Europe. The three writers considered in this paper share the same split sense of cultural and national belonging. However, while geographically the Mediterranean sea is the common factor dividing their countries of origin and their adopted home countries, other, more subjective and deeper elements create a split in their fragmented identities.

In the case of Sebbar and Bouraoui the family-history plays an important role. Having a French mother and Algerian/Arab father position them by birth at the

crossroad between two cultures and two languages. Sebbar feels deeply this condition of 'croisée' and her work is a continuous search for her roots through a reconstruction of the histories of women and men living in exile for different reasons: economic, political, sexual. Also Bouraoui transfers in her autobiographical novels her feeling of 'métissage' that is due to a familial, cultural but also sexual duality. Her characters are mostly young, oppressed by social rules and overwhelmed by the feeling of their differences. Exile, in her novels, is not lived as a point of departure for self discovery, as for Sebbar, but as a coercion, a difficult condition forced on her characters. This situation is inverted in the case of Mokeddem. Her novels celebrate exile as a choice, as a space of freedom where her characters can reconstruct their home. This conception of exile is interpreted, from her perspective, as a form of nomadism that empowers her characters and makes them overturn set conventions. The fact of descending from a Bedouin family has certainly played an important role in the author's personal adaptation to a life 'in between' and in her positive attitude regarding displacement. (Un)belonging is for her female characters a strength that allows them to go where the others cannot and permits them to re-create, over and over again, the life they wish. Although emigrating by choice in a country that has offered them new possibilities, the strong link to their original culture has created in them the consciousness of being split by a double belonging which the passing of time has translated into the feeling of being outsiders in both countries.

The analysis of the works and of the personal developments of these three borderland women writers has highlighted the heterogeneity that characterizes migrant literature. Though sharing similar backgrounds and experiences each writer offers a different answer to similar issues in relation to her personality and her specific context. Despite differences, however, they all show in their works a clear connection between the sense of (un)belonging and the construction of their characters' identities. This construction follows a common path that involves two main steps: an appeal to memory, both individual and historical, and the use of writing as a tool to break the silence that characterizes minorities. Storytelling is thus intended as a way of giving a voice to the migrants, women and men, living 'in-between', who through literature can express what it is like to be a migrant. At the same time, literature written by minority groups triggers a process of identification and empathy that can act as a bridge between cultures and can play an important function towards the construction of a multi-cultural society. As a matter of fact, we read these stories not only as women or men but also as members of a presumed multi-cultural and multi-ethnic Europe increasingly composed of fragmented realities. The very concept of homogeneous national culture is, in fact, in a profound process of redefinition and the representation of reality from the perspective of ethnic minorities offers new insights on this process. The dominant, national forms of cultural identities

become, in fact, inadequate when dealing with the resurgence of regional differences within national states. Individuals are increasingly encouraged to view themselves as members of groups, not national citizens exclusively, and the identity issues now concerning migrants are becoming more and more central within the construction of a sense of belonging to a multi-cultural Europe.

Moreover, if literary accounts can offer meaningful insights on the various and changing nature of migrations on the other side the migrant writers play an important role in the development of national literatures that need to modify their concept of 'purity' and recognize the contribution of migrant writers in the formation of national cultures and literatures. Hence, storytelling, multi-culturalism and immigration need to be considered as interconnected elements, equally participating in the profound process of redefinition of new forms of identities concerning the migrants but, at the same time, inexorably transforming, from within, society itself.

Notes

¹ See for instance Aigner-Varoz, *Metaphors of a Mestiza Consciousness* (2000), Cantu, *Living on the Border* (1993), Keating, *Interviews/Entrevistas* (2000), Keating *Entre Mundos/Among Worlds* (2005), Perez, *Gloria Anzaldúa: La Gran Nueva Mestiza* (2005), Alarcon, Alvarez, Bachetta, Barcelo, Cantu, Castillo, Cisneros, Cuevas, Joysmith, (2007) *Borderlands*, 3rd. edition.

² All translations from French to English are by authors.

References

- Aigner-Varoz E. (2000). *Metaphors of a Mestiza Consciousness* Anzaldúa's *Borderlands/La Frontera*, *MELUS*, 25 (2): 47-62.
- Anzaldúa G. (1987). *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute.
- Anzaldúa G. (2007). *Borderlands/ La Frontera: The New Mestiza* (3rd ed.). San Francisco CA.: Aunt Lute books.
- Anzaldúa G. & Keating A. (2000). *Interviews/Entrevistas*. New York: Routledge.
- Bhabha H.K. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bouraoui N. (1991). *La Voyeuse Interdite*. Paris: Gallimard.
- Bouraoui N. (1996). *Le Bal des Murènes*. Paris: Fayard.
- Bouraoui N. (1998). *L'âge Blessé*. Paris: Fayard.
- Bouraoui N. (2000). *Garçon Manqué*. Paris: Stock.

- Bouraoui N. (2002). *La Vie Heureuse*. Paris: Stock.
- Bouraoui N. (2005). *Mes Mauvaises Pensées*. Paris: Stock.
- Bouraoui N. (2007). *Avant les Hommes*. Paris: Stock.
- Braidotti R. (2002). *Nuovi soggetti nomadi*. Roma: Luca Sassella Editore.
- Cantu' N. Elia. (1993). *Living on the Border: A Wound that will not Heal. Borderlands Festival Program, Booklet*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Center for Folklife Programs & Cultural Studies.
- Chaulet-Achour C. (1995). *Place d'une Littérature Migrante en France. Matériaux pour une Recherche*. In Bonn C. (Ed.), *Littératures des Immigrations 2 : Exils croisés* Paris : L'Harmattan: 115-124.
- Donadey A. (2003). *Retour sur Mémoire. La Seine était rouge*. In M. Laronde (Ed.), *Leïla Sebbar*. Paris: L'Harmattan: 187-198.
- Goertz K. (1997). *Borderless and Brazen: Ethnicity Redefined by Afro-German and Turkish German Poets*. *The Comparatist*, 21: 68-91.
- Hargreaves A.G. (1997). *Immigration and Identity in Beur Fiction* (2nd ed.). Oxford: Berg.
- hook b. (1996). *Feminism: A Movement to End Sexist Oppression*. In Kemp S. & Squires J. (Eds.), *Feminisms*. Oxford: Oxford University Press: 22-27.
- hook b. (1984) *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston:South End Press.
- Horsman M. & Marshall A. (1994). *After the Nation-State: Citizens, Tribalism and the New World Disorder*. London: HarperCollins.
- Kristeva J. (1988). *Étrangers à Nous Même*. Paris: Fayard.
- Laronde M. (1993). *Autour du Roman Beur. Immigration et Identité*. Paris: L'Harmattan.
- Martinez V. (1996). *Parrot in the Oven: Mi Vida*. New York: Harper Collins.
- Mignolo W. & Tlostanova M. (2006). *Theorizing from the Border. Shifting to the Geo- and Body-Politics of Knowledge*. *European Journal of Social Theory*, 9(2): 205-221.
- Mohanty S. (1997) *Literary Theory and the Claims of History*. Ithaca: Cornell.

- Mokeddem M. (1992). *Siècle des Sauterelles*. Paris: Ramsay.
- Mokeddem M. (1993). *L'interdite*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (1995). *Des rêves et des Assassins*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (1997). *Les hommes qui Marchent*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (2001). *N'zid*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (2003). *La Transe des Insoumis*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (2005). *Mes hommes*. Paris: Grasset.
- Mokeddem M. (2008). *Je Dois Tout à Ton Oubli*. Paris: Grasset.
- Mortimer M. (2003). L'Exil et la Mémoire dans Le Silence des Rives. In M. Laronde (Ed.), *Leïla Sebbar*. Paris: L'Harmattan: 69-86.
- Moya P.M.L. & Hames-Garcia M.R. (2000). *Reclaiming Identity: Realist Theory and the Predicament of Postmodernism*. University of California Press.
- Perez E. (2005). Gloria Anzaldua: La Gran Nueva Mestiza Theorist, Writer, Activist-Scholar. *NWSA Journal* 17(2): 1-10.
- Roy A. (1997) *The God of Small Things*. London: Flamingo.
- Rothe A. (1999). Littérature et Migration. Les Maghrébins en France, les Turcs en Allemagne. In Ruhe E. (Ed.), *Die Kinder der Immigration. Les Enfants de l'immigration* (pp. 27-52). Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Saldívar J.D. (2007). Unsettling Race, Coloniality, and Caste. *Cultural Studies*, 21(2-3): 339-367.
- Saldívar-Hull S. (2000). *Feminism on the Border: Chicana Gender Politics and Literature*. Berkeley: The University of California Press
- Sebbar L. (1981). *Fatima ou les Algériennes au Square*. Paris: Stock.
- Sebbar L. (1982). *Sherazade, 17 Ans, Brune, Frisée, Les Yeux Verts*. Paris: Stock.
- Sebbar L. (1984). *Parle mon Fils, Parle à ta Mère*. Paris: Stock.
- Sebbar L. (1985). *Les Carnets de Sherazade*. Paris: Stock.

- Sebbar L. (1990). *La Nègresse à L'enfant*. Paris: Syros-Alternatives.
- Sebbar L. (1991). *Le Fou de Sherazade*. Paris: Stock.
- Sebbar L. (1993). *Le Silence des Rives*. Paris: Stock
- Sebbar L. (1996). *La Jeune Fille au Balcon*. Paris: Seuil.
- Sebbar L. (1997). *Le Baiser*. Paris: Hachette.
- Sebbar L. (1997). *Une Enfance Algérienne*. Paris: Gallimard.
- Sebbar L. (1999). *Soldats*. Paris: Seuil.
- Sebbar L. (2001). *Une Enfance d'outre-mer*. Paris: Seuil.
- Sebbar L. (2003). *Je ne Parle Pas la Langue de Mon Père*. Paris: Julliard.
- Sebbar L. (2005). *Parle Mon Fils, Parle à ta Mère*. Paris: Thierry Magnier.
- Sebbar L. (2007a). *Mon Père*. Paris: Editions Chèvre feuille étoilée
- Sebbar L. (2007b). *L'arabe Comme un Chant Secret*. Paris: Bleu autour.
- Sebbar L. (2008a). *Voyage en Algérie Autour de ma Chambre*. Paris: Bleu autour.
- Sebbar L. (2008b). *Ma Mère*. Paris: Editions Chèvre Feuille étoilée.
- Sebbar L. & Huston N.(1986). *Lettres Parisiennes. Autopsie de l'exile*. Paris: Bernard Barrault.
- Sebbar L. (2002). *Une Enfance d'ailleurs*. Paris: J'ai lu
- Warren K. (1996). The Power and Promise of Ecological Feminism. In Warren K. (Ed.) *Ecological Feminist Philosophies*. Bloomington: Indiana UP: 19-41.
- Keating A.L. (2005). *EntreMundos/AmongWorlds. New Perspectives on Gloria E. Anzaldúa*. New York: Palgrave.

1980 Sonrası Türkiye Sinemasında Seks İşçisi Kadınların Görünümü

Gözde Gayde*

Ankara Üniversitesi

Öz

1980'lere kadar Türkiye sinemasında fuhuş yapan kadınlar genellikle cinsiyetçi/muhafazakâr bir anlatımla, gerçeklikten uzak biçimde gösteriliyordu. Özellikle pavyon sahnelerindeki abartılı mimiklerle ve histerik kahkahalarla özdeşleşen bu kadınlar, kötü yola düşmüş/düşürülmüş olarak anlatılıyordu. Söz konusu döneme kadar Türkiye sinemasında fuhuşun toplum tarafından algılanış biçimindeki sorunlar ve ataerkil sistemin beden politikalarına dair açmazlar ise sorgulanmıyordu. 1980 sonrası dönemde bilhassa-kadın filmlerinin ortaya çıkışıyla birlikte- seks işçisi kadınlar da Türkiye sinemasında kısmi de olsa toplumsal cinsiyet meselelerinin sorgulandığı bir bakışla ele alınmaya başlamıştır. Bu çalışma Türkiye sinemasında seks işçisi kadınların 80 sonrası dönemde nasıl anlatıldıklarına odaklanıp bir önceki dönemle olan benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırmada Türkiye sinemasında seks işçisi kadınların âşık olma, anne olma ve Türkiye'de yabancı seks işçisi olma durumlarını 'bağımlılık' kavramı çerçevesinde ele alan ve buna karşı az da olsa özgürlük nosyonunu sorunlaştıran filmlere yer verilmektedir. Öte yandan makalede seks ticaretinin aktörleri olan tarafların (devlet, satıcı, 'müşteri') nasıl ele alındıkları da sorgulanmaktadır. Söz konusu çalışma 1980-2008 yıllarını kapsayıp dönemsel bir değerlendirme sunma arayışındadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Sineması, seks işçiliği, kadın filmleri, toplumsal cinsiyet, annelik.

* Arş.Gör. Gözde Gayde, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İletişim Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara-Türkiye. E-posta: Gozde.Gayde@ankara.edu.tr.

Original research article

Submission date: 13 December, 2014

Acceptance date: 10 February, 2015

1302-9916©2014 emupress

Özgün araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 13 Aralık, 2014

Kabul tarihi : 10 Şubat, 2015

Female Sex Workers Appearance in the Turkish Cinema After 1980

Gözde Gayde
Ankara University

Abstract

In Turkish cinema the prostitutes had generally been screened as “backsliders” until the 1980’s. The narratives of these films were also sexist and conservative. Especially these women, who were mostly shown at night clubs, had artificial and exaggerated gestures and laughs. But the problems of how prostitution was perceived by the community and the dilemmas concerning the body politics of the patriarchal system were not questioned. In the period that we call the post-1980, especially with the appearance of women’s films, female sex workers have been portrayed through a gender perspective in the Turkish cinema. This study focuses on how prostitutes in the Turkish cinema are represented in the post-80 period and aims to demonstrate its similarities and differences with the previous period. This article focuses on some of the films in which enslavement of female sex workers are depicted as lovers, mothers, or foreigners, but yet scrutinised the notion of freedom, even at the slightest. On the other hand, the representations of the parties who are the agents of the sex trade (the state, the dealer, the exploiter of the woman body) are questioned in the article. This study is in the search of presenting a periodic assessment including the years of 1980-2008.

Keywords: Turkish cinema, sex worker, woman film, gender, motherhood.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde durgunlaşmaya başlayan ekonomik büyüme ve 70'li yıllarda yaşanan krizler, kapitalizmin sosyal devlet anlayışının neo-liberal politikalarla ikame edilerek yeniden yapılandırılmasıyla çözülmüştür. Kısaca devletin ekonomik alanı sermayeye devrettiği yapısal bir düzenleme olan neo-liberalizm, ticari alanın serbestleştirilmesini, kamuya ait kurumların özelleştirilmesini ve piyasanın kurlsızlaştırılmasını kapsamaktadır. 'Serbestleştirme', 'özelleştirme', 'kurlsızlaştırma' politikaları sermaye içi rekabeti sağlarken emek sömürsünün de daha açık hale gelerek artmasına neden olmaktadır. 80'li yıllarda İngiltere'de Thatcher, ABD'de ise Regan hükümetlerinin uygulamaya koyduğu bu politikalara karşı emekçilerin büyük protestolar düzenlediği ve hükümetlerin sert müdahaleleriyle karşılaştıkları bir dönem yaşanmıştır. SSCB'nin ve Doğu Avrupa komünizminin çöküşü neo-liberal politikaların hızlıca uygulamaya konulmasını kolaylaştırmış etmenlerden biridir. Emekçilerin güvencesizleştirildiği, emek sömürsüne açık bir ortamın olduğu bu dönemde yoksulluk artmış, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki uçurum derinleşmiş ve yoksul kesimler – özellikle kadınlar-göç etmek zorunda kalmıştır. Tam da bu koşullar içinde kadın ticareti küresel çapta büyümüş, birçok kadın seks endüstrisine dâhil olmuştur.

Seks işçiliği¹ yüzyıllardan beridir var olsa da özellikle neo-liberal politikaların uygulamaya koyduğu dönemde uluslararası alanda büyüyen bir endüstri haline gelmiştir. 90'lı yıllarda Türkiye'de de fuhuş bir sektör olarak büyümeye başlamıştır. Bu dönemde Doğu Avrupa ülkelerinden birçok genç kadın fuhuş için Türkiye'ye gelmiş/getirilmiştir. Seks İşçiliği Mevzuatı Çalışma Grubu'nun 2011 yılında yayınlanan Seks İşçileri ve Yasalar: Türkiye'de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler isimli *raporu*'nda yerli ve yabancı olmak üzere yaklaşık olarak yüz bin seks çalışanı olduğuna yer veriliyor. Bununla birlikte raporda fuhuşun suç sayılmasa da genelevler dışında çalışılmasının suç teşkil ettiği aktarılmaktadır. Ancak rapora göre genelevlerde çalışanların yüzdesinin enformel biçimlerde çalışanlara göre oldukça az olduğu üzerinde durulmaktadır. Söz konusu raporda (2011), "kadın seks işçilerinden genelevler dışında çalışanların tümü yasadışı konumdadır ve muhtemelen Türkiye'deki en büyük seks işçisi nüfusunu oluşturmalarına karşın görünürlükleri en az olan grup olarak değerlendirilebilir", denmektedir (2011: 18). İlk olarak Ankara Ticaret Odası'nın Hayatsız Kadınlar Raporu'nda ortaya çıkan bu bilgilere göre resmi kayıtların belirttiğinden çok daha fazla kişi seks işçiliği yapmaktadır. 2004 yılında yayınlanan raporla ilgili Ankara Ticaret odasının yaptığı basın açıklamasında Raporun bu konudaki bulguları aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

Türkiye’de faaliyet gösteren 56 genelevde kayıtlı yaklaşık 3 bin hayat kadını çalışıyor. Türkiye’de tescilli hayat kadını sayısı da 15 bini geçiyor. Genelevlerde, hukuki sorun yaratmasın diye vesikasız çok sayıda kadının çalıştığı, çalışacak genelev bulamadığı için birçoğunun da gizli fuhuş yaptığı belirtiliyor (ATO, 18.07.2004).

Türkiye’de gündelik yaşam içinde de seks işçisi kadın görmek oldukça zordur. Kadınlar gündelik yaşamdan ya uzak tutulmakta ya da baskılar, ayrımcılıklar yüzünden kimliklerini gizlemek zorunda bırakılmaktadır. Türkiye’de yasal olarak kadınlara seks işçiliği yapma hakkı tanınmış olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve toplum içinde oluşturulan muhafazakâr ahlaki değerler silsilesi seks işçisi kadının kimliğini gizlemesine yol açmaktadır. Devletin seks işçisi kadınları sosyal hayattan uzak tutma yaklaşımını Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü’nde (1961) de görmek mümkündür:

Genel evler; genel kadınların muayene ve tedavi edildiği müesseseler müstesna olmak üzere, resmi daire ve müesseseler, ibadet ve eğitim yerleri, spor sahaları, genel toplanma, eğlence ve bayram yerleri yakınında ve bu yerlerden görülebilecek bir mesafede ve Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 178 inci maddesinde yazılı yerler dâhilinde veya yakınında olamaz (Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü, Madde 48).

Gündelik yaşamdan uzak tutulan seks işçisi kadınlarla ilgili habere, bilgiye daha çok üçüncü sayfa haberlerinden, romanlardan, filmlerden vb. ulaşılmaktadır². Türkiye sinemasında seks işçiliğini kısmi de olsa anlatan filmler yapıldığı bilinmektedir. 80’li yıllara kadar Yeşilçam melodramlarında bazı istisnai filmler³ dışında fuhuş yapan kadınların hayatları üstü örtük biçimde anlatılmaktaydı. Seks işçisi kadın karakterler çoğunlukla pavyonlardaki eğlencelerde yer alan, abartılı kahkahalara sahip kişiler olarak gösterilmekte idi. Bu filmlerde kadınların hayatlarını geçirdikleri mekânlar ve kurdukları sosyal ilişkiler doğal biçimde ele alınmamaktaydı. Seks işçisi kadınlar iyi bir karakteri temsil etse de ‘düşmüş’ ‘iffet’ine sahip çıkamamış kişiler olarak yansıtılmakta idi.

Genel olarak bakıldığında Yeşilçam melodramlarında kadın karakterlerin iyi ve kötü olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. İyi kadın karakterler, iffetli, namusuna düşkün, fedakâr iken kötü kadın karakterler iffetsiz, riyakâr, cinsel istekleri ön plana çıkmış kadınlar olarak gösterilmektedir. Nitekim Gönül Colin (2008) Yeşilçam sinemasında sadece düşmüş ve vamp kadınların öpülebilir, soyulabilir ve aşk yaşanabilir olduğunu vurgulamaktadır. Tümay Arslan ise, 1970’li yıllarda ortaya çıkan seks filmlerine karşı aile filmlerinde iyi ve kötü karakterler üzerinden yeni bir Türk kadını imgesi yaratılmaya çalışıldığını söylemektedir. Söz konusu filmlerde cinsellikleri ön plana çıkmış iffetsiz kadın karakterlere karşı, modern ulusu temsil eden iyi ve topluma namusuyla örnek

yaratan kadın karakterler inşa edilmeye çalışılmıştır. Nitekim aile filmlerinde erkek olmanın sınırlarının arzulanın kadının kim olacağına tarif edilmesiyle çizildiğini söyleyen Arslan, kadının modernleşmenin sınırını çizen, ulusal bütünlüğü sağlayan unsur olduğuna ve ulusun korunmasındaki temsilci olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir (Arslan, 2005: 27-56) .

Türkiye sinemasında 1980'lere kadar kadınların genellikle iyi ve kötü olarak, net çizgilerle karakterize edilmiş tipleri temsil ettikleri söylenebilir. Eylem Atakav da iyi karakterlerin; iyi bir eş, iyi bir anne, sadık bir kişi, acısını ve gözyaşını dışarıya karşı nasıl saklaması gerektiğini bilen biri, ailesinin mutluluğu önemseyen bir kadın olarak anlatıldığını, kötü karakterlerin ise; sadakatsiz, 'yuva bozan', *femme fatale* olarak gösterildiklerini aktarmaktadır (2013: 48). Kadın karakterlere dair bu yaklaşım biçiminden ancak 80'lerde uzaklaşmaya başlanmıştır. 1980 sonrasında yükselen kadın hareketinin etkileriyle de Türkiye sinemasında toplumsal cinsiyet meselesine dair sorunlar tartışılmaya başlanmış ve kadın karakterlerin yansıtılma biçimlerinde kırılmalar yaşanmıştır.

Genel olarak bu dönemde ortaya çıkan kadın filmlerinde muhafazakâr toplum yapısı içinde baskı ve şiddet gören kadınların halet-i ruhiyesi yansıtılmaya çalışılmaktaydı. Burçak Evren, "TV'lerin yaygınlaşması, feminist akımın etkinlik alanına kavuşması, sansür ve ahlak anlayışının hoşgörü sınırlarında dolaşması Türk sinemasındaki klasik kadın ve ona ilişkin sorunların işlenmesinde de radikal değişimlere yol açtığını" söylemektedir (2006: 293). Ona göre Türkiye sinemasındaki iyi kadın, kötü kadın ayrımı, bu dönemle birlikte kendini 'tek' bir kadın karaktere bıraktı. Yani kadın karakterler artık içinde iyiyi ve kötüyü barındıran, cinselliğini doğal yaşayabilen karakterlere büründü (Evren, 2006: 294). Asuman Suner de kadın filmlerinin, kadın kahramanlara odaklanan öyküler etrafında kurulduğunu ve çeşitli kesimlerden kadınların karşılaştıkları ayrımcılığa, güçlülere ve şiddete dikkat çektiğini söylemektedir (2005: 294). Öte yandan Dönmez ise kadın filmlerinde, kadın kimliğine hümanist bir bakış açısı kazandırıldığını ve bu yeni kadınların hikâyelerinde bakirelik ya da fahişelik sorunu olmadığını, aksine kadınların cinsel isteklerinin ön planda olduğunu vurgulamaktadır (Dönmez, 2008: 145).

Kadın filmlerinin Türkiye sinemasında yarattığı bu değişim 80 sonrası dönemdeki seks işçisi kadınları konu edinen filmlere de yansımıştır. 80 öncesi yapılan filmlerde seks çalışanları yüzeysel biçimde 'iyi ama aciz' veya 'kötü' kadınlar olarak gösterilirken, bu dönemle beraber biraz daha kadınların ruh hallerine, iç dünyalarına yaklaşılmış; bir önceki döneme göre cinsel yaşamları daha doğal gösterilir olmuştur. Keza 80 sonrası dönemde seks işçisi kadınlar hakkında yapılan filmler artmış, birçok farklı öykü etrafında kadınların hayatları anlatılmaya başlamıştır.

Bu araştırmada ise kadınların annelik rollerini, âşıklık hallerini, Türkiye’de yabancı/göçmen çalışan olma durumlarını ve özgürlük mücadelelerini bağımlılık, özgürlük ilişkisi çerçevesinde anlatan filmler incelenmektedir. Bu bağlam etrafında araştırılacak filmler tarih sırasına göre değil, belirlenen konulara göre ele alınmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, metin çözümlemesi yapılmaktadır. Başka bir deyişle araştırmada, toplumsal cinsiyet tartışmaları ışığında kadınların hayatlarının nasıl öyküleştirildiği, karakterlerin nasıl bir söylem inşa edilerek karakterize edildiği ve bundan hareketle filmlerde nasıl bir gerçeklik inşa edildiği sorgulanmaktadır.

Araştırmada konu edilen filmler 1980-2008 arası dönemi kapsamaktadır. Bu, seks işçiliği yapan kadınların hayatlarının sinemada nasıl yansıttığını dönemselsel olarak da anlama fırsatı sağlamaktadır. Öte yandan bu çalışma seks işçisi kadınların sinemada temsil ediliş biçimlerini incelerken, seks ticaretinde yer alan diğer kesimlerin –erkek/satıcı, müşteri- ele alınış şekillerini de bir bakıma ortaya koymayı hedeflemektedir.

Seks İşçisi Kadının Âşık Olma Halleri

1980 sonrası Türkiye sinemasında seks işçiliğini anlatan birçok filmde aşk teması işlenmektedir. Naif, kırılğan bir yapıda resmedilen bu kadınların aşk hayatları sorunlarla kaplıdır. Araştırmanın kapsadığı dönem aralığına da bakıldığında *Şeker Pare* (Atıf Yılmaz, 1983) ve *Eğreti Gelin* (Atıf Yılmaz, 2004) dışındaki filmlerde âşık olan bir kadının hayatı mutlu sürmez. Bu filmlerde seks işçiliği yapan kadının varlığı, benliği, istekleri önemli olmamakta, kadının âşıklık halleri ise farklı bir bağımlılığa işaret etmektedir. Seks işçisi kadın âşık olduğu zaman bile duygularıyla bağlantılı bir ‘özel’, ‘özerk’ alana sahip olamamaktadır. Kadın; erkeğine âşık, ona bağımlı bir karaktere bürünmektedir. Duygusal bağımlılık dışında kadının yaşam alanı da sınırlandırılmaktadır. Öyle ki genelevlere, otel odalarına, pavyonlara vb. yerlere kapatılan seks çalışanı kadın, âşık olduğu zaman da eve kapatılmaktadır.

Film örnekleri üzerinden gidilecek olunursa Ömer Kavur’un *Ah Güzel İstanbul* (1981) filminde Cevahir (Müjde Ar) bir genelevde seks işçisidir. Kamil (Kadir İnanır) ise Cevahir’den etkilenerek sürekli geneleve gidip gelmeye başlayan bir tır şofördür. Filmin başında Cevahir ve Kamil birbirlerinden hoşlanmaya başladığı gösterilir. Kamil bir süre sonra ev kiralayıp Cevahir’i yanına alır. Cevahir artık genelevde çalışmıyordur. Cevahir, bundan sonraki süreçte kendisini kadına biçilen klasik roller içerisinde ifade etmeye hapsedilir. Yani kadın artık genelevde erkeklere hizmet etmek yerine, kocası olacak adaya hizmet etmektedir. Evi tertiplemekte, yemek yapmaktadır. Ayrıca Kamil’le birlikte

yaşamaya başladıktan sonra Cevahir'in evden dışarı çıkmadığı da görülür. Kamil, Cevahir'i çevresindeki insanlardan, dostlarından saklamaktadır. Film, kadının seks işçisi olmasından dolayı erkeğin yaşadığı sıkıntıyı, utancı gösterir. Nitekim filmin konusu daha çok Kamil'in komşularıyla, arkadaşlarıyla olan ilişkileri etrafında döner. Filmde kadın acınacak noktaya itilir. Sanki tüm sorun kadının seks işçisi olmasındadır. Benzer bir bağıllık anlayışına Şerif Gören'in *Güneş Doğarken* (1984) filmindeki Nalan karakterinde de rastlanmaktadır. Mutsuz bir evliliği olan Davut'la birliktelik yaşamaya başlayan Nalan genelevden ayrılarak, Davut'un şehir dışındaki evine taşınır. Filmde ilişkilerinin ilk gününden itibaren kadının erkeğe kahvaltı hazırlayıp kahve yaparak hizmet etmeye başladığı gösterilir. *Ah Güzel İstanbul*'daki gibi bu filmde de erkek kadını sosyal çevresinden uzak tutmaya çalışır. Filmin başından itibaren kadının mutluluğa kavuşmasının imkânsız olduğu aktarılır. Davut'un evli olması bir yana çevresi de bu ilişkiye açıktan karşı durmaktadır.

Lezbiyen bir ilişkiyi göstermesi açısından dönemine göre cesur bir film sayılan Atif Yılmaz'ın *Düş Gezginleri* (1992) de küçük bir kasabada çalışmaya başlayan Doktor Nilgün (Meral Oğuz) ile seks işçisi Havva'nın (Lale Mansur) yaşadığı aşkı anlatır. Doktor Nilgün, genelevde çalışan kadınlara sağlık kontrolü yaptığı esnada çocukluk arkadaşı Havva'yla karşılaşır. Çocukluk dönemlerinde güzel arkadaşlıkları olan kadınlar karşılaştıkları andan sonra da görüşmeyi sürdürürler. İki kadın da mutluluk arayışı içerisinde; fakat kadınların sınıfsal konuları buna elverişli olmaz. Kasabanın baskısına dayanamayan kadınlar bir süre sonra İstanbul'a taşınırlar. Kadınların İstanbul'a yerleşmesiyle birlikte statülerindeki fark daha da açığa çıkar. Filmdeki iki karakter de ataerkil sistemin kadına ve erkeğe biçtiği roller içerisinde ilişkilerine devam eder. Nilgün çalışan, eve ekmek getirmek için uğraşan erkek karakter gibidir. Havva da yemek/temizlik yapan bir ev kadını gibidir. İstanbul'a taşınmalarından kısa bir süre sonra Nilgün Havva'yı sıkça küçümsemeye başlar. Nilgün, "bir orospudan hanımefendi" yapmaya çalıştığını düşünmektedir. Havva bir süre sonra Nilgün'ün onu aldatmasına ve sürekli küçümsemesine dayanamayıp evi terk eder.

Ağır Roman ise (Mustafa Altıoklar, 1997) çingene mahallesinin genç delikanlısı Salih'le (Okan Bayülgen) mahalleye yeni taşınan orta yaşlı seks işçisi Tina'nın (Müjde Ar) sevgisini anlatır. Filmde Salih, mahalledeki yeni yetme kabadayılardan kötülüklerine karşı gelen 'yiğit' bir delikanlıdır. Yiğitliğiyle ün salan Salih, sevdiği kadın Tina'dan seks işçiliğini bırakmasını ister. Tina da Salih'in isteklerine razı olan bir kadındır. *Masumiyet* (Zeki Demirkubuz, 1997) filminde de Uğur karakteri (Derya Alabora) güçlü ve ne istediğini bilen bir seks işçisi olsa da bağımlı bir âşıktır. Hapisteki sevgilisi Zagor'un sürekli farklı bir yere sürgüne gönderilmesi nedeniyle Uğur da sürekli şehir değiştirmeyi kabullenir.

Yukarıda filmlerle anlatılmaya çalışıldığı gibi seks işçisi kadınlar sevdikleri kişinin isteklerine razı olan ve mutluluğu toplumsal rolleri gerçekleştirmede ve de daha çok evlilikte bulacağına inanan karakterler olarak resmedilmektedir. Bu filmlerde aşk bir duygu biçimi olarak değil, kadının yaşadığı hayattan kurtuluşu olarak anlatılmaktadır. Öyle ki bu filmlerde sürekli kadınların hayalleri evlilik ve 'yuva' kurma üzerinedir. *14 Numara* (1985) filminde Zargan 'belalısı' Arap ile sahilde otururken önlerinden geçen bir aileye bakıp şöyle söyler: "Ne güzel Arap, çocuklara bak ne güzel! Ne farkı var ki o kadının benden? 30 yıl yaşasaydım ama çocuklarım olsaydı". Yine aynı filmde Yaprak'ın (Serpil Çakmaklı) evlenmeyi istediği gösterilir. Bu filmlerde seks işçisi kadın karakterlerin yaşadığı hayattan çıkış bileti, evlilikle ve aile kurmayla gerçekleşecek bir hayal olarak verilmektedir. Başrollerdeki karakterlerin de özellikle en yakın arkadaşlarıyla hemen hemen tek konuştukları konu budur. Örneğin *Ah Güzel İstanbul* filminde Cevahir'in kadın arkadaşları çay bahçesindeki bir muhabbetlerinde ona neden hala nikâh kıymadıklarını sormaktadır. Zaten filmde kadının mutluluğu evlenip evlenmeme meselesi üzerinden ilerlemektedir.

Öte yandan filmlerde seks işçisi kadın karakterlerin dertleştikleri bir arkadaşları genellikle var olsa da erkeklerinki gibi bir sosyal yaşamları yoktur. Seks işçisi kadın karakterler evleneceklerini umdukları erkeklerle aynı evde yaşamaya başladıktan sonra dışarıyla bağlantılarını koparmaktadırlar. Erkek karakterler ya da *Düş Gezginleri* filmindeki gibi erkek rolünü üstlenen kadın karakter sosyal ve iş hayatları canlı ve buldukları konumda başarıyı yakalamış kişiler olarak anlatılmaktadır. Burada bazı örnekler verilebilir; *Ah Güzel İstanbul*'da Kamil yaşadığı semtte sevilen iyi bir tır şoförü, *Kurtar Beni*'de Salih saygınlığı olan bir imam, *Aşkı Ben mi Yarattım*'da Orhan halk tarafından sevilen, yükselmekte olan bir ses sanatçısı, *Ağır Roman*'da Salih mahallenin 'yiğit' delikanlısı, *Güneş Doğarken*'de Davut Konya'nın tanınmış kişilerindendir. Yasal olmayan ilişkilere girmiş olsalar dahi erkek karakterler 'yiğitlik'leriyle ön planda olmaktadır. Christine Mohanna, "1971'e kadar, kadın ve erkek rolleri yüzyılın başında sinemanın başlamasından beri hemen hemen aynı, belli, kesin ve kırılmaz kalıplar içinde kalmıştır. Erkekler hala başarılarıyla, marifetleriyle, güç ve hareketleriyle, kadınlar ise erkeklerle olan ilişkileriyle tanımlanmaktadır", demektedir (2000: 21). Bu yaklaşımın Türkiye sinemasında, özellikle bu konu kapsamındaki filmlerde de devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Öte yandan çoğunlukla bahsi geçen filmlerde kadınların seks işçisi oluşları ekonomik sıkıntılara⁴ ve geçmişte başarılarından geçen olaylara bağlanmaktadır. Filmlerde kadınların seks işçisi oluşları 'alın yazısı' olarak yansıtılmakta ve özellikle kadınların saf ve iyi bireyler oldukları vurgulanmaktadır.⁵ Nitekim kadınların çoğu çocuk ruhlu kişiler olarak anlatılmaktadır. Söz konusu filmlerde kadınların

genelevde veyahut kendi evlerinde kuş besledikleri, bebek ve körebe gibi oyunlar oynamayı sevdikleri üzerinden bir 'safılık' algısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Özellikle bu filmlerde, iş dışındaki yaşamlarında farklı insan oldukları ve toplumun ahlaki değerlerine ve kadına biçtiği görevlere uygun bireyler olarak yaşadıkları konu edilmektedir. *Aşkı Ben mi Yarattım*'da Zeliha, "Benim Mehtaplığım eşikte biter, Zeliha başlar", demekte ve Orhan'ın Zeliha ne yapar bu evde sorusuna: "Hiç Ayşelerin Fatmaların yaptığı; çamaşır, bulaşık, ev işi. Zeliha'yı severim ama Mehtap olmaya mecburum", şeklinde yanıt vermektedir.

Seks işçisi kadın karakterlerin toplumun vicdanına uygun bir saflığa sahip oldukları ve daha çok ekonomik zorunluluklardan dolayı bu işi yaptıkları gösterilse de 'namussuz' bir iş yaptıkları filmlerde sürekli hatırlatılmaktadır. Bu yüzden de filmlerde vesikalı olmaktan kurtulamayacağına inanan kadın portreleri çizilmekte, kadının yazgısını değiştirmesine fırsat verilmemektedir. Böylece kadınlar kendi geleceklerinden vazgeçen, sevdikleri için her şeyi yapan fedakâr kişilere bürünmektedir. *Kurtar Beni*'de hafız olan Davut, abisinin katilini öldürmeye karar vermiştir; ancak filmin sonunda katili Ayten öldürür. Çünkü filmde kadının, hafız olan eşinin birini öldürerek 'elini kirletmesini' istemediği gösterilir. *Aşkı Ben mi Yarattım* filminde de vesikasından kurtulamayan Ayten'in sevdiği adamın önüne geçerek mafya tarafından öldürülmesini engellediği işlenir. *İpekçe* (Bilge Olgaç, 1987) filminde ise İpekçe'nin (Perihan Savaş) çalıştığı genelevdeki adamlar tarafından sevgilisinin öldürüldüğü ve bu olaydan sonra kadının genelevi bombalayarak ölmüş olduğu anlatılır. *Ağır Roman*'da ve *Masumiye*'te de başroldeki kadın karakterlerin sevdikleri kişi uğruna tehlikeyi göze alarak öldükleri görülür.

Özetle; bu çalışmada incelenen filmlerde seks işçilerinin aşkları, kadınlara biçilen toplumsal rollerle ilişkilendirilmektedir. Bu filmlerde kadınların hayalleri evlilik, çocuk sahibi olma gibi ataerkil düzenin sunduğu rol modeline kavuşma isteğiyle sınırlandırılmıştır. Kadınların bu hayaller etrafında geçen hayatları genellikle mutlu sürmemektedir. Onların toplumsal rollere hapsedilmiş aşkları, yaptıkları fedakârlıklarla sınanmaktadır. Bu filmlerde kadınların fedakâr karakterde oluşları 'düşmüş' ve 'ifet'ini kaybetmiş olarak anlatılmaya devam etmelerinden dolayıdır. Çünkü bu etiketlerden kurtulamayan kadın karakterler kendi arzularından vazgeçmekte ve mutsuz olmayı kabullenmektedir. Yani 80 sonrası dönemde âşık olan seks işçisi kadınlar iyi veya kötü olarak karakterize edilmese de 'düşmüş' olarak karakterize edilmektedir.

Seks İşçisi Kadının Annelik Roller

1980 sonrası Türkiye sinemasında seks işçisi kadınların anne oluşlarını irdeleyen filmler de yapılmıştır. Bu filmlerde ataerkil sistemin kadına dayattığı 'annelik'

algısı hâkim olmaktadır. Zillah Eisentein, bir politik yapı olarak ataerkinin kadınların cinselliklerini, çocuk doğurmalarını, annelik, aşk ve emekleri üzerinde seçim yapma olasılıklarını kısıtlamak için onları kontrol etmeye ve tahakküm altına almaya çalıştığını söylemektedir. Ona göre bir baskı sistemi olarak ataerki kadınların potansiyel erkeklerin ise gerçek gücünü dikkate alır (1994: 245). Denilebilir ki kadının potansiyel gücünün farkındalığıyla hareket eden ataerki sistem, kadının doğurganlık özelliğini kullanarak kendini yeniden üretebileceği bir alan yaratır. Kadının doğurganlığı biyolojik bir özellik iken anne oluşu toplumsal bir insanın ürünüdür. Elisabeth Badinter *Annelik Sevgisi* isimli çalışmasında anneliğin 18.yüzyılda uğradığı köklü değişimlere dikkat çekmektedir. Yazar 18.yüzyıl sonunda anneliğin içgüdüsel bir şey olduğu ve her annenin çocuğunu kendiliğinden sevmesi gerektiği tavsiyelerinin verildiğini söylemektedir. Kaldı ki Badinter, “sevgi ve annelik sözcüklerinin birbirine bağlanması da yeni bir olaydı ve sadece duygunun değil, aynı zamanda kadının da anne olarak yüceltilmesi söz konusuydu”, demektedir (Badinter, 1992: 115). 18. yüzyıl sonunda Kralın hedefinin kendine tabi uyruklar yetiştirmek olduğunu söyleyen Badinter, o dönemde ideologların kadınlara iyi anne oldukları zaman saygınlık kazanacağı ve vatandaşlık hakkı verileceği yönünde vaatlerde bulduklarını aktarmaktadır (Badinter,1992: 116). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında doğal ve yüce bir şey olduğu söylenen annelik, 18. yüzyılda inşa edilmiş bir rol modeldir. Bu yüzyıldan itibaren ataerki düzende sorumlulukları genişletilen annenin, doğallığında bir fedakârlığa sahip olduğu çokça vurgulanmaktadır.

1980-2008 yılları arasında seks işçisi kadınların annelik rollerine değinen filmlerde de çoğunlukla çocukları için her şeyi feda edebilecek karakterlere rastlanmaktadır. Örneğin; Murat Saraçoğlu'nun yönettiği *O...Çocukları* (2008) filminde Hatice (İpek Tuzcuoğlu) karakterinin çocukları için yaptığı fedakârlıklar ön plana çıkmaktadır. Seks işçiliği yapan ve yapmış olan kadınların gösterildiği filmde, kadınların çocuklarını önemseydiği ve çocukların bakımları için seks işçiliği yapmak zorunda kaldıkları gösterilir. Öte taraftan filmde çocukların babaları gösterilmez; çünkü babalar ya meçhuldür ya da hayırsızdır. Kadınların çocuklarına bakan Mehtap Anne (Demet Akbağ) – ki daha önceleri o da seks işçiliği yapmıştır- çocukları ne devletin ne babalarının elinden alamayacağını söylemektedir. Nitekim filmde birbiriyle özdeşleştirilen devlet ve baba nosyonu kadınların mutsuzluklarını simgelemektedir. Özellikle *O... Çocukları*'nda Hatice karakterinin kayını ve kaynatasının tecavüzlerine dayanamayıp eşini ve küçük oğlunu, sevdiği adamla kaçarak terk etmek zorunda kalan bir anne olduğu anlatılır. Hatice, ne oğlunun ne de kızının babalarının aslında kim olduğunu bilmemektedir. O, her koşulda çocukları için

fedakârlık yapabilen ve gerektiğinde 'hileye' başvurmaya hazır bir annedir. Öyle ki yıllar sonra büyüyen oğlu töreler gereği kendisini öldürmeye geldiğinde kendi rızasıyla onu öldürmesine müsaade verir; çünkü çocuğun on sekiz yaşını doldurmadan suç işlemesi cezasında hafifletici neden olacaktır.

Aynı şekilde *Yaşamın Kıyısında* (Fatih Akın, 2007) filminde çocuğu için her şeyi yapabileceğini söyleyen seks işçisi bir kadınla karşılaşmaktadır. Almanya'da seks işçiliği yapan Yeter (Nursel Köse) uzun süredir Türkiye'de kızı Ayten'den (Nurgül Yeşilçay) haber alamamaktadır. Film Ayten'in hayatına odaklansa da Yeter'in gölgesi film boyunca hissedilmektedir. Filmin başında Yeter'in, kızının eğitimini önemsedigiinden ve okumasını istediğinden bahsedilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen filmlerden farklı olarak *Ulak* (Çağan Irmak, 2007) filminde eski seks işçisi kadının, akli dengesi yerinde olmayan kızını pazarladığı gösterilir. Filmde, kadının açlıktan ölecekleri düşüncesiyle kızını pazarladığı anlatılır. Bunun yanı sıra *Amansız Yol* (Ömer Kavur, 1985) filminde sevdiği adamdan da eşinden de mutluluk göremeyen Sabaha'nın (Zühal Olcay), *İki Kadın* (Yavuz Özkan, 1992) filminde ise milletvekili tarafından tecavüz edilen kadının (Zühal Olcay), *Masumiyet*'te hapisteki sevgilisinin çıkmasını bekleyen Uğur'un ve yine *Kader* filminde hapisteki sevgilisini beklerken seks işçiliği yapan Uğur'un anne oldukları aktarılır.

Gülnur Savran Acar toplumsal cinsiyetin, doğurganlığın mümkün kıldığı ve onun şekillendirdiği bir toplumsal iş bölümüne dayanan hiyerarşik düzen olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Savran-Acar, 2004: 292). Keza kadın sadece doğurmakla kalmaz, çocuğun bakımını üstlenir, çocuğa sevgi ve şefkat gösterir. Bu noktada Eisenstein da "anneliğin biyolojik tanımı, ataerkil toplumda anneliğe verilen anlamın yalnızca küçük bir parçasıdır. Annelik aynı zamanda bir bakıcı, duygusal ve bağımlı bir varlık nosyonunu içerir", demektedir (Eisenstein, 1993: 247). Bu başlık altında dile getirilen filmlerde de gözlemlendiği gibi seks işçisi kadınlar çocuklarının bakımlarını üstlenmekte, çocukları uğruna ölümü göze almakta ve çocuklarına aşırı bağlı olmaktadır. Ayrıca söz konusu filmlerin çoğunda çocukların babalarının gösterilmediği, belirsiz olduğu dikkat çekicidir. Baba, kadının mutsuz/acı yaşantısındaki görünmeyen/silik bir izdir. Aynı zamanda bu filmlerde erkeğin yokluğu, onu eleştirmeyi/sorgulamayı engellemenin yolu olarak da görülebilir. Filmlerde çocukların çoğunun kız olduğu ve anneye düşkün oldukları görülmektedir. Kız çocuklarının filmdeki varlığı aslında annelerinin kaderlerini taşıma/paylaşma potansiyelini içerir.

Tekrar dile getirecek olunursa bu filmlerde seks işçisi olan annenin (*Ulak* filmi hariç) çocuğuna bağlılığı ve bilhassa fedakârlık özelliklerine sahip olmaları vurgulanmaktadır. Fedakâr, çocuğu uğruna her şeyi yapan anne toplumun gözünde kutsallık mertebesine erişir. Böylece topluma, kadın seks işçisi de olsa

çocuğunu koruyup kollayan bir annedir mesajı verilmiş olur. Ancak bu filmlerde seks işçilerinin fedakâr bir anne olmaları ve kendi hayatlarından vazgeçmeleri yine 'düşmüş' kadın olarak yansıtılmalarının başka bir ifadesidir.

Türkiye Sinemasında Göçmen Seks İşçileri

Sürekli akış halinde olan kadın ticaretinin birinci dalgasını 1970'li yıllarda Güney Doğu Asya, 1980'li yıllarda ikinci dalgasını Afrika, daha sonra üçüncü dalgasını Latin Amerika ve son dalgasını Doğu Avrupa oluşturmaktadır. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa komünizminin çöküşünün ardından yaşanan yapısal değişimler, kurulan yeni cumhuriyetlerin ayakta durmasını güçleştirmiş ve ülkelerde krizler yaşanmıştır. Christa Whicterich, 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşanan bunalımlar sonucunda, yüzde 70'i kadın olan yoksulların sayısının artmış ve açlığın yaygınlaşmış olduğunu vurgulamaktadır (2004: 12). Bu ülkelerde yoksulluğun ve açlığın artmasıyla bağlantılı olarak göç olgusu, uyuşturucu kaçakçılığı, insan/kadın ticareti de görünür olmuştur. Aslıcan Kalfa da ekonomik etmenlerin yanı sıra çeşitli ülkelere özgü sosyokültürel dinamiklerin göç süreçlerini ve insan ticaretini etkilediğini düşünmektedir. Dahası Kalfa'ya göre "sistemin çöküşüyle kökleşen sosyoekonomik bunalım ortamında birçok kadının aile içi şiddete maruz kalması ve ailenin hızlı bir çözülme süreci yaşamasıyla boşanmaların artması kadınların göç kararı almalarında" belirleyici unsurlardır (Kalfa, 2010: 351). Ayrıca yazar, çöküş sonrasında kimlik bunalımı yaşayan eski Sovyet ülkelerinde batı ülkelerinin örnek alınmaya başlanmasının ve bu ülkelerde görece refah oluşunun birçok kadının göç etmesinde etkili olduğu düşüncesindedir (Kalfa, 2010: 352). 1990'lı yıllarda bu kadınların Türkiye'ye fuhuş için geldikleri/getirildikleri bilinmektedir. Birçok ülkede olduğu Türkiye'de de fuhuş sektörü içinde çalışan kadınlar pasaportlarına el konularak, şiddete uğrayarak çalışmaktadırlar. Ulutaş ve Kalfa, göçmen seks çalışanlarının göç ettikleri ülkenin dilini bilmemelerinin, maruz kaldıkları sömürüyü artırabildiğinden ve herhangi bir sosyal korunmadan yoksun kalabildiklerinden bahsetmektedir (Ulutaş & Kalfa: 2009).

Türkiye sinemasında da Doğu Avrupalı seks işçisi kadınların hayatları 90'lı yıllarla birlikte konu edilmeye başlamıştır. Özellikle *Laleli'de Bir Azize* (Kudret Sabancı, 1998), *Gemide* (Serdar Akar, 1998), *Balalayka* (Ali Özgentürk, 2000), *Sonbahar* (Özcan Alper, 2007) Doğu Avrupalı seks işçisi kadınların içinde buldukları durumları ve Türkiye'de oluşlarından ötürü yaşadıkları zorlukları öyküleştiren veya öykünün içinde konu edinen filmlerdir. Bu bölümde seks işçisi kadınlara uygulanan şiddete de yer verilmesi düşünüldüğünden *Gemide* ve *Balayka* filmleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Gemide filmi, kumcu gemisinde dört gemi çalışanı arkadaş etrafında dönen olaylardan oluşmakta ve bir kadının gemide zorla alıkoyuluşunu anlatmaktadır. Özlem Güçlü, bu filmde seks işçisi kadının sessiz bırakıldığını ve erkek karakterlerin hikâyelerinin içine hapsedildiğini vurgulamaktadır (2010: 80). Filmde yabancı kadının hangi dilde konuştuğu bile belirsizdir. Filmde kaptanın (Erkan Can) cinsiyetçi hikâyelerine, gemi çalışanlarının kadınları cinsel obje olarak görmelerine sıkça tanık olunur. Gemi çalışanlarından Boksör (Naci Taşdoğan), kurduğu planla kaptan ve arkadaşlarını Laleli'ye çıkarır. Çünkü Boksör, kaptan ve arkadaşlarına paralarını çaldırıldığını ve yemek alamadığını söylemiştir. Rastgele gördüğü bir erkek topluluğunu işaret edip arbede çıkararak Boksör, orada bulunan kadını da kaçırmaya çalışır. Kadının diğer erkek grubu arasında pazarlanmak için durduğu bellidir. Boksör, kaptan ve arkadaşlarından gizlice kadını geminin bir bölümüne kapatmıştır. Filmin başından itibaren boksör karakterinin kadına sürekli tecavüz ettiğine tanık olunur. Olaylar açığa çıktıktan sonra da kaptan hariç diğer mürettebatın da kadına tecavüz etmeye ve kadını gözetlemeye teşebbüs ettiği gösterilir. Güçlü'nün de işaret ettiği gibi kaptan gemideki düzen sağlayıcıdır. Kadın suçun nesnesidir ve seks işçisi olduğu için de cezalandırmanın nesnesi olmuştur (Güçlü, 2010: 80-82). Filmin sonunda kadın yaralı bir şekilde boş bir araziye terk edilir.

Toplumsal normların, yasaların oluşturduğu gibi filmde de erkeğin kadın bedeni üzerinde isteklerini gerçekleştirme imkânı sağlanmaktadır; çünkü kadın seks işçisidir, üstelik yabancıdır. Filmde kadın; dayak yemesine, tecavüze uğramasına rağmen estetik bir kusursuzlukla gösterilmektedir. Laura Mulvey de "cinsel dengesizliğin yönettiği bir dünyada, bakmadaki haz, etkin/erkek ve edildin/dişi arasında bölünmüştür. Belirleyici erkek bakışı kendi fantezisini, uygun biçimde şekillenmiş dişi figüre aktarır", demektedir (2010: 218). Cinsiyetçi bir anlatıma sahip olan *Gemide* filminde de kadın erkeğin bakış açısıyla, ona olan yaklaşımıyla resmedilmektedir.

Balalayka filminde ise yine olay örgüsünün erkek karakterler etrafında döndüğü görülmektedir. Babalarının vasiyetleri üzerine Rusya'dan cenaze taşıyan erkek kardeşler, bindikleri otobüste Türkiye'ye seks işçiliği yapmaya giden kadınlarla karşılaşır. *Gemide* filmindeki ağır cinsiyetçi söylemler yerine bu filmde, kadınları anlamaya dönük bir çaba olduğu gözlemlenmiştir. Kadınların ülkelerinde yaşadıkları koşullar, zorluklar ve insan tacirleri tarafından kaçırılmaları filmde ele alınmaya çalışılmaktadır. Ancak hikâye yine de erkek kardeşlerin hikâyesi etrafında ilerlemektedir. Filmde, yolculuk esnasında kardeşlerle, seks işçisi kadınların yakınlaşmaları, aşkları gösterilir. Öte taraftan film, otobüs şoförünün kadınların pasaportuna el koyduğunu, kadınların yoksulluktan, çaresizlikten istemeyerek seks işçiliği yaptığını anlatır. Seks işçisi kadının çaresizliği, intihara

sürüklenişleri ve kadın pazarlayıcıları tarafından öldürüldükleri filmde vurgulanan önemli temalardır.

Gemide ve *Balalayka* filmleri sundukları öyküler bakımından seks işçiliğinin fiziksel/psikolojik şiddetine dair bir bakış açısı sunmaktadır. Her iki film de erkeklerin öyküsü içinde kadın hayatlarını dile getirmektedir. Ulusay;

...yerli dostluk filmlerinde de kadınlar büyük ölçüde anlatılardan uzaklaştırılmıştır. Bu filmlerde genellikle erkekler ya birbirleriyle konuşurken ya da eylem içinde görüntülenir. Erkeklerin dünyasında kadınlara uygun görülen rol oldukça sınırlıdır. Kadınlar birçok filmde fahişe olarak yerini alır ve erkekler arası mübadelenin aracı haline gelir (Ulusay, 2004: 154),

demektedir.

Gemide filminde erkek arkadaşlar arasında, *Balalayka* filminde de iyi erkek kardeşlerle, kötü kadın pazarlayıcıları arasında bir mücadele olduğu söylenebilir. Mücadelenin araçları ise edilgen/güçsüz seks işçisi kadınlardır.

Diğer bölümlerde ele alınan filmlerde kadınların âşık veya anne olmaları duygusal bağımlılıkla bütünleştirilirken, bu bölümde yer alan filmlerde kadınların yabancı olmaları fiziksel/zoraki bağımlılıkla ilişkilendirilmektedir. Zira iki filmde de kadınların erkekler arasındaki mücadelede araç durumuna getirildikleri ve fiziksel şiddete maruz kaldıkları gösterilmektedir.

Genel olarak 1980-2008 yılları arasında Türkiye sinemasında, seks işçisi kadınları ele alan hemen hemen bütün filmlerde fiziksel ve/veya psikolojik şiddet vardır. Örneğin *İki Kadın* filminde seks işçisi bir kadına milletvekilinin tecavüz etmesi gösterilmiş, seks işçisi bir kadına tecavüz etmenin hukuki olarak sonuçları açığa çıkarılmıştır. Filmde kadına tecavüz etmenin salt fiziki sonuçları değil, psikolojik sonuçları da anlatılmıştır. Kadın karakterin seks işçisi olması, erkek karakterin milletvekili ve dokunulmazlıklarının olması yani sınıfsal konumu, ataerkil sistemde ve sınıf eşitsizliklerinin olduğu yerde gerçek adaletin olamayacağını simgelemektedir. Küntay ve Erginsoy, gücün üç temel kaynağının şiddet, zenginlik ve bilgi olduğunu söylemekte, bunların bireyin özel yaşamından siyasi platformlara ve tüm ilişkilerine kadar, toplumsal yaşamın her düzeyinde kullanılabilir olduğunu vurgulamaktadırlar (Küntay& Erginsoy, 2005: 23). Bilhassa bu başlık altında yer alan *Gemide* ve *Balalayka* filmlerinde gücün kaynağı olan şiddet, rahatsız edici bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Gerek *Gemide* filmindeki gemi çalışanlarının gerek *Balalayka* filmindeki kadın satıcıların kadınlara kendi isteklerini kabul ettirme çabaları şiddete başvurarak olmaktadır. Dennis Altman şiddetin cinselliğin denetiminde çok sık kullanılan bir yöntem olduğunu vurgulamakta ve şiddetin erkek yetkinliğinin en özlü testosteronik dışavurumu olduğunu söylemektedir (2003: 19). Özellikle *Gemide* filminde, erkek karakterler

güçlü konumlarını kadın üzerinde şiddet uygulayarak göstermekte ve kadın da bedeni üzerinde uygulanan bu şiddete karşı gerçekçi bir ifade ve tepki gösterme imkânına sahip olamamaktadır. Özetle; kendilerini erkek karakterlerin dünyası içinde anlamlandırmaya çalışan bu yabancı kadınlar ifade alanı bulamadıklarından dolayı kolayca aciz/güçsüz bir konuma itilmektedirler.

Kadınların Özgürlük Arayışı

Atıf Yılmaz'ın yönetmenliğini yaptığı *Asiye Nasıl Kurtulur* (1987) ve *Gece Melek ve Bizim Çocuklar* (1993) diğer filmlerden farklı anlatım yapısına sahip olduklarından ayrı bir başlık altında ele alınmaktadır. Öteki bölümlerde ele alınan filmlerde kadının erkeğe veyahut kadının çocuğa bağımlılığı söz konusuydu. *Asiye Nasıl Kurtulur* ve *Gece Melek ve Bizim Çocuklar* filmlerinde ise kadının herhangi bir şeye tabii oluşu değil, bireysel 'kurtuluş' arayışı ön plandadır. Her iki filmde de kadınların kendi hayatları için verdikleri mücadele öne çıkmaktadır. Öyle ki bu filmlerde kendi hayatlarından, isteklerinden vazgeçmeyen kadın karakterler vardır. Bununla birlikte, iki filmde de seks işçilerinin yaşamlarına dair sıkıntılar da daha açık biçimde aktarılmaktadır. Her iki hikâyeye, seks işçilerinin buldukları mekânlarda (genelev, pavyon, otel vb.) geçmektedir. *Asiye Nasıl Kurtulur* ve *Gece Melek ve Bizim Çocuklar* dışındaki filmlere bakıldığında –bazı istisnai filmler dışında– çoğunlukla seks işçiliği yapan kadınların bulunduğu mekânların ya hiç gösterilmediği ya da az gösterildiği görülmektedir⁶. Tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi, yönetmenler seyirciyi seks işçisi kadınların bulunduğu mekânlardan uzak tutma gayreti içindedir.

Asiye Nasıl Kurtulur filmi oyun içinde oyun kuran, müzikal bir filmidir. Filmde Asiye'nin (Müjde Ar) seks işçiliğinden kurtulmasının yolları aranmaktadır. Fuhuşla Mücadele Derneği Başkanı Seniye Gümüşçü (Nuran Oktar), Asiye'den aldığı mektup nedeniyle genelevi ziyaret eder. Asiye, mektupta fuhuş yapmaktan kurtulduğunu yazmıştır. Genelevde çalışan kadınlardan hiçbiri Asiye'nin kim olduğunu bilmez ve film Asiye'nin nasıl kurtulmuş olabileceği üzerine ortaya atılan fikirlerle ilerler. Seks işçisi kadınlar yaşadıkları olayları oyunlaştırarak Seniye Gümüşçü'ye yani seyirciye gösterirler.

İlk önce filmde Asiye'nin annesinin de seks işçisi bir kadın olduğu ve kızını küçük yaşta terk etmek zorunda kaldığı aktarılır. Filmde, Asiye'nin annesi tarafından terk edildikten sonra geleceğinin ne olabileceği üzerine varsayımlar yapılır. Asiye'nin geleceği için ne düşünülürse düşünülün bir çıkar yol bulunamaz, kadın sonunda seks işçisi olur. Oyunda Asiye'nin annesinin seks işçisi olmasından ötürü kendisinin de toplumdan dışlandığı, evlenme çabalarının boşa çıktığı, çalışma hayatında erkekler tarafından uğradığı taciz olayları anlatılır. Orta sınıf

naifliklerini ve muhafazakâr toplum inançlarını temsil eden Seniye Gümüşçü, kadın için tek kurtuluş yolunun evlenmek olduğunu vurgulamakta, seks işçisi olmaktan başka şansı kalmayan Asiyé'nin ölmesinin daha onurlu olduğunu dile getirmektedir. Süreyya Çelmen, Dernek Başkanı'nın sesinin aslında toplumun sesi olduğunu söylemektedir (Çelmen, 2004: 104). Seniye Gümüşçü'ye kadınların verdiği yanıt ise filmdeki özlü müziklerde mevcuttur: "Her taraftan tıkadınız yolumu. Yoksullukla bağladınız kolumu. İstemedem seçtirdiniz sonumu. Şimdi kolay sayın bayan öl demek". Kapitalist düzen içinde sınıfsal farklılıkların insanlara tercih yapma şansı pek de sunmadığını vurgulayan film, aynı zamanda bu sistem içinde toplumsal cinsiyet rollerinin her kesimden kadını etkilediğini vurgulamaktadır.

Filmin sonunda Asiyé'nin, düzene ayak uydurarak ve ondan faydalanarak kurtulduğu gösterilmektedir. Tıpkı Dernek Başkanı Seniha Gümüşçü'nün yaptığı gibi... Film, kadının bu düzendeki kurtuluşunun; ancak yine bu düzene ayak uydurmaktan geçerek mümkün olduğunu vurgular ve gerçek kurtuluşun yaşadığımız düzene karşı ve toplumsal cinsiyet sorunlarına karşı mücadelede aranması gerektiği mesajını vermektedir. Esra Esenlik (2008) Asiyé'nin veya 'Asiyelerin' filmin sonundaki durumunu şöyle ifade etmektedir:

Filmin sonunda Seniye Hanım ile Asiyé'nin birbirine benzer görüntüleriyle de 'namuslu' ve 'namussuz' kadın ayrımı silikleşiyor; ahlak kavramı, görünen ve gerçekte olan üzerinden bir kez daha sorgulanıyor. Film, fahişeliği doğuran toplumsal ve ekonomik sorunsalları yansıtır bunları ataerkil sistemle ilişkilendirirken, problemin yeniden üretimine engel olabilecek çözümlerin bu kadınların koşulları gözetilmeksizin sağlanamayacağını da gösteriyor. Çünkü Asiyé ancak yeni Asiyeler yaratarak kurtulabiliyor bu 'ahlaksızlık' ortamından.

Asiyé'nin Seniha Gümüşçü'ye söyledikleri ise filmin anlatmak istediklerinin özeti gibidir:

Ben de kurtuldum işte. Ben de öğrendim artık nereden geldiğini değirmenin suyunun, nerelere para yatırmak gerektiğini... Ve bir seferde kolay yoldan bilmem şu kadar paranın nasıl cebe girdiğini, kimlerin cebine girdiğini biliyorum artık. Bu düzende yaşamamanın sırrı... Davrananı yok edin. Direneni gebertin, ezin, vurun, öldürün. Devam etsin bu hayat. Ben de öğrendim artık beş çaylarına nasıl gidildiğini, o lüks otellerde ve sosyal derneklerde kimlerin çalıştığını, neden çalıştığını biliyorum artık.

Öte yandan Çelmen, "müzikaller, dans ve müzikle seyirciyi oyuna davet eder. 'Sen olsan ne yapardın'ı onlara sorar. Dolayısıyla da seyirciler filmin içine girerek etkin olduklarını zannederek edilgen tavırlarını sürdürürler. Asiyé'de de böyle olur.

Seyirciler de *Asiye'nin kurtulduğunu zannederler*", demektedir (Çelmen, 2004:104). Ancak, şunu söylemek gerekir ki bu film seyirciye sorular sordurarak düzeni eleştirme imkânı sunmaktadır. Filmde bu sistemde yer almanın ancak ezerek, sisteme ayak uydurarak mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Ezen ve ezilenin var olduğu yerde gerçek bir kurtuluşun sağlanamayacağı filmin topluma yönelttiği bir eleştiridir. Keza filmde kurtuluş denilen şey anlamsızlaşır, seks işçisi olmak ya da olmamak arasındaki hiyerarşi ortadan kalkar. Filmde ataerkil düzende kadın olmanın zorluğu esas mesele haline gelir. Atakav da filmin kadının ezilmişliğini aktarmak dışında ataerkil toplum içindeki sermaye ilişkilerine baktığını ve bağımsız bir kadın yaratmak için karşı çıkmak ve mücadele etmek gerektiği mesajı verdiği aktarmaktadır (Atakav, 2013: 96).

Gece Melek ve Bizim Çocuklar filminde ise öykünün merkezinde Serap (Derya Arbaş) vardır. Serap para biriktirip yaşadığı hayattan kurtulma hayali kurmaktadır. Söz konusu film seks işçisi kadınların, travestilerin, erkeklerin hayatlarını etkileyici bir şekilde göstermektedir. Film; pavyon, kulüp ve İstanbul'un arka sokaklarında geçer. Öyküde diğer filmlerden farklı olarak sıkça polislerin kulüpleri basıp özellikle travestileri dövdüğü anlatılmaktadır. Ayrıca diğer filmlerden farklı olarak, Serap'ın âşık olduğu erkeğe bağımlı olmadığı, onun için seks işçiliğini bırakmadığı aktarılır.

Filmin sonunda Serap'ın sınıf atladığı gösterilir. Serap da kurtuluşu Asiye gibi düzen içinde sınıf atlamakta bulmaktadır. Her iki çalışma da çekildikleri dönemden izler taşımaktadır. Bu filmler darbe sonrası liberal politikaların Türkiye'de yürürlüğe girdiği ve buna paralel olarak bireysel özgürlük söyleminin yaygınlaştığı dönemde yapılmışlardır. İki filmde bu düzen içinde gerçek bir kurtuluş olmadığı, sınıf atlamanın kendisinin hayatı değiştirmede ya da özgürlük sağlamadığı gerçekçi bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca söz konusu filmler kadınların seks işçiliğinden çıkış yolu aradığını gösterse de bunu 'düşmüşlük' halinden kurtuluş olarak sunmamaktadır.

Asiye Nasıl Kurtulur ve *Gece Melek ve Bizim Çocuklar* toplumun gözünde kadının affedilmesini sağlamaya çalışmayan filmlerdir. İki film de kadınların/seks işçilerinin yaşadıklarını bir bakıma gözler önüne serip toplumla yüzleşme çabası taşımaktadır. Söz konusu iki çalışmada da seks işçileri acındırılarak gösterilmemiştir. Her iki film de kadınların durumunu açıklıkla, yalınlıkla göstermiş, ataerkil sistemi eleştirmekten geri durmamıştır.

Sonuç

Türkiye'de seks işçiliği üzerine özellikle 80'li ve 90'lı yıllarda önemli filmler yapılmıştır. Buraya kadar ele alınan filmler düşünülürse bu sayının da çok düşük

olmadığı söylenebilir. Araştırmada bu yıllarda üretilen filmlerin daha çok kadınların cinselliklerine ve aşklarına odaklandığı görülmüştür. Genellikle bu filmlerde seks işçisi kadınların âşık olma halleri sevdiği erkeğe olan bağımlılığıyla ifade edilmiştir. Seks işçisi kadınların hissiyatları, âşık oldukları insan için kendinden ödün vererek yaptıkları fedakârlıklarla bütünleştirilmiştir.

Öte yandan 90'lı yılların sonlarında Türkiye'ye seks işçiliğine gelen/getirilen Doğu Avrupalı kadınların yaşamları da sinemada görünür olmuştur. Bu filmlerde ise kadınların fiziksel tutsaklık öyküleri gösterilmiş ve kadına uygulanan fiziksel şiddet ön plana çıkmıştır. Erkek hikâyeleri içinde yer alan bu kadınlar kendilerini gerçek anlamda ifade edecek bir zemin bulamayıp, erkeğin bakış açısına hapsedilmiştir. Ayrıca bu filmlerde seks işçiliğinin küresel enformel endüstri içindeki dolaşım ağına dair meseleler teğet geçilmiştir.

80'li yıllardan itibaren yapılan birçok filmde seks işçisi kadın anne olarak da gösterilmiştir; ancak kadınların annelik hikâyeleri daha çok 2000'li yıllarda ele alınır olmuştur. Bu filmlerde de seks işçisi kadınlar, çocuklarına olan bağımlılıklarıyla ön plana çıkmışlardır. Zira bu filmlerde kadınlar çocukları için kendilerinden, hayatlarından ödün veren konumdadırlar.

Genel olarak 1980'ler sonrasında Türkiye sinemasında kadın filmlerinin de etkileriyle seks işçisi kadınların halleri, yaşantıları, yaşadıkları, artık yapay, yapmacık değil doğal biçimde gösterilir olmuştur. 80 sonrası Türkiye sinemasında kısmi de olsa kadınların içinde buldukları durumları, ruh hallerini, yaşadıkları mekânları aktaran filmler yapılmıştır. Ancak yine de bu filmler çoğunlukla ataerkil sistemin biçtiği rollere uygun bir anlayışla seks işçisi kadınları aktarmakta ısrarcı olmuşlardır. Bu filmlerde kadınlar, sürekli evlenmek isteyen, çocuk sahibi veyahut savunmasız, aciz kişiler olarak resmedilmiştir. 80 sonrası Türkiye sinemasında kadına dair bakış açısında kırılmalar olsa da filmlerden de anlaşılacağı üzere seks işçisi kadına dair düşmüşlük, düşürülmüşlük algısından tam anlamıyla sıyrılınamamıştır.

Özellikle 80 sonrası seks işçiliğini ele alan çalışmalardan *İki Kadın*, *Gece Melek* ve *Bizim Çocuklar* ve *Asiye Nasıl Kurtulur* kadın karakterleri anlatma biçimi bakımından ayrı bir yerde durmaktadır. Bu filmler toplumun ahlaki yapısını ve ataerkil sistemi eleştirmekte ve kadını erkeğe tabii kılmadan anlatmaktadır. Düşmüş/düşürülmüş kadın algısını kıran bu iki film ataerkil sistem içerisinde arzu edilen bir hayat sürmenin imkânsızlığını ve 'düşmüşlük'ten kurtuluş yolu diye bir şeyin anlamsızlığını vurgulamaktadır. Ancak yine de bütünlüklü olarak seks işçisi kadınların kendilerini ifade edebilecekleri zemini yaratan, toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde seks işçisi kadının durumunu sorgulayan, devletin kadın pazarlayıcılarının rolüne bakan, erkeğin geneleve

gidişini ya da para karşılığı cinsel ilişkiyi tercih etmesini sorunlaştıran cesur filmler Türkiye sinemasında henüz gerçekçi biçimde yer almamıştır.

Notlar

- ¹ Seks işçiliği anlam bakımından eksiklikleri olmasına rağmen tercih edilmesi en uygun kavramlardan biridir. Kavram seks endüstrisi içinde yer alan insanlara atfedilmiş pejoratif anlamlardan (kevaşe, orospu, seks kölesi vs.) sıyrılarak bu sektör içinde yer alan insanların da çalıştığına dair farkındalık kazandıran bir bakış sunmaktadır. Kavramın eksikliği ise kapitalist düzen içinde seks işçilerinin daha çok enformel alanda çalıştıklarını ve yaptıkları hizmetin beden sömürüsü olduğunu, fiziksel/ruhsal şiddet içeren tehdide ve zora dayanan bir enformel alan içinde kaldıklarını gizlemesidir. Aslı Zengin, sadece seks işçiliği üzerinden geliştirilen bir anlayışın, yerel düzeyde kurulan toplumsal cinsiyet ve cinsellik rollerini ve fuhuş dünyası içinde gelişen yakın ilişkilerinin karmaşıklığını göz ardı etme potansiyeli olduğu kanısındadır (2011: 18,19).
- ² Zengin (2011) *İktidarın Mahremiyeti* adlı çalışmasında seks işçisi kadınlara ulaşılmadaki sıkıntılara detaylı biçimde değinmektedir.
- ³ Lütfi Akad'ın 1969 yapımı *Vesikalı Yarım* filmi fuhuş yapan kadınların hayatlarına dair -diğer filmlere nazaran- daha gerçekçi bir bakış açısı benimsemektedir. Filmle ilgili detaylı bir araştırma için Abisel ve ark., 2005'e bakılabilir.
- ⁴ Örneğin Karadoğan (2005), Şerif Gören'in filmlerinde seks işçiliğinin çoğunlukla ekonomik temelli toplumsal bir mesele olarak ele alındığını söylemektedir. Yazar, Şerif Gören'in *Aşkı Ben mi Yarattım* filminde seks işçiliğinin bir yandan ekonomik zorunlulukların sonucunda ortaya çıktığını diğer yanda ise bazı kişiliklere 'içkin' bir şey (Orhan Mehtap'a "orospuluk senin içinde var" der) olarak tanımlandığını ifade etmektedir (s.136). Mehtap, Orhan'ın tavrına tepki koyup zorunluluklarını, hayatın ona dayattıklarını haykırmaktadır; fakat yine de filmde kadının namussuz bir iş yaptığı ve namusuyla para kazanması gerektiği (gerekirse aç kalması) vurgulanmaktadır.
- ⁵ Bilindiği kadarıyla *Kupa Kızı* (Başar Sabuncu, 1986) ve *İki Kadın* (Yavuz Özkan, 1992) dışında yapılan bütün çalışmalarda seks işçisi kadınların, gönülsüz olarak 'fuhuş' yaptıkları gösterilmektedir.
- ⁶ Yukarıda bahsi geçen filmlerden bir tek *14 Numara* (Sinan Çetin, 1985) tamamıyla genelevde geçen bir filmidir. Bu filmde genelevdeki odalar, odaların kötü koşulları, müşterilerle kadınların iletişimleri ayrıntılı gösterilmektedir.

Kaynakça

- Abisel N.; Arslan U.T.; Behçetoğulları P.; Karadoğan A.; Öztürk S.R. & Ulusay N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Altman D. (2003). *Küresel Seks*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ankara Ticaret Odası (ATO) (18.07.2004). *Neler Oluyor Bize 2: Hayatsız Kadınlar Dosyası. Basın Açıklaması*. <http://www.atonet.org.tr>. Erişim Tarihi: 2014.12.09.
- Arslan T.U. (2005). *Bu Kâbuslar Neden Cemil?* İstanbul: Metis Yayınları.
- Atakav E. (2013). *Woman and Turkish Cinema*. Oxon: Routledge.

- Badinter E. (1992). *Annelik Sevgisi*. (K. Çelik, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- Çelmen S. (2004). *1980 Sonrası Türkiye Sinemasında Fahşelik Olgusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çokar M & Kayar Y.H. (2011). *Seks İşçileri ve Yasalar: Türkiye’de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri ve Öneriler*. İstanbul: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. İnternet adresi: <http://www.kadinkapisi.org>. Erişim Tarihi: 2014.12.07
- Dönmez-Colin G. (2008). *Turkish Cinema: Identity, Distance and Belonging*. London: Reaktion.
- Einsenstein Z.R. (1994). *Ataerkil Sistem, Annelik ve Kamusal Hayat*, Çev.: N.Timisi. İçinde *İLEF Yıllık’93: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi*, Ankara Üniversitesi Yayınları: 245-260.
- Esenlik E. (2008). *Asiye Nasıl Kurtulur?* İnternet adresi: <http://www.feminisite.net>. Erişim Tarihi: 2014. 03.03.
- Evren B. (2006). *Türkiye Sineması*. İstanbul: 42.Altın Portakal Film Festivali Yayınları.
- Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü (1961). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı. İnternet adresi: <http://www.ttb.org.tr>. Erişim Tarihi: 2014.12.10.
- Güçlü Ö. (2010). *Silent Representations of Women in the New Cinema of Turkey, sinecine*, 2: 71-85.
- Kalfa A. (2010). *Türkiye’de Fuhuş Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınların Çalışma Koşulları Üzerine Bir Alan Araştırması*. İçinde Durudoğan H.; Gökşen F.; Emrah-Oder B.; Yüksek D. (Ed.), *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 349-370.
- Karadoğan A. (2005). *Film Çeviriyorum Abi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Küntay E.& Erginsoy G. (2005). *Ticari ‘Seks İşçisi’ Kız Çocuklar*. İstanbul: Bağlam.
- Mohanna C. (1993). *Filmlerde Kadınlar*. Emine Demiray (Çev.) , *25.Kare*, 5, 18-21.

- Mulvey L. (2010). Görsel Haz ve Anlatı Sineması. Çev Nilgün Abisel. İçinde Bükler S.; Gürhan Topçu Y. (Ed.), *Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi: 211-229.
- Ulusay N. (2004). Günümüz Türkiye Sinemasında 'Erkek Filmleri'nin Yükselişi ve Erkeklik Krizi. *Toplum ve Bilim*, 101: 144-161.
- Ulutaş Ü.Ç. & Kalfa A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi*, 1(2): 13-28.
- Savran-Acar G. (2004). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat.
- Whichterich C. (2004). *Küreselleştirilen Kadın Eşitsizliğin Geleceğinden Raporlar*. Çev.: Tunç Taylanç, Füsun Taylanç. Ankara: Türk Sosyal Bilim Derneği.
- Zengin A. (2011). *İktidarın Mahremiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Book Reviews/Eser Tanıtımları

Luce Irigaray (2012). *Meryem'in Esrarı (Le Mystère de Marie)* (Çev. Feyan Yıldırım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık (47 sayfa). ISBN: 978-605-5302-09-2.

Tek Tanrılı dinlerde dişil öğelerin bastırıldığı, kutsal düzlemde uzaklaştırıldığı, kadınların dünyevi yaşam ve doğa, erkeklerin yaratma ve can verme ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Yaratıcı ise üstü açık ya da örtülü olarak erkek (baba) ile benzerlik göstermektedir (Berktaş, 2012: 62). Özellikle Hristiyan dinindeki Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi bunun tipik bir örneğidir. Bu üçlemede Tanrı ve Oğul'un aynı özden geldiği kabul edilirken, oğulun vücut bulmasında önemli bir rol oynayan anneye, yani Meryem'e yer verilmemektedir. Meryem gibi, fiziksel anlamda bakireliğini muhafaza eden bir kadının Yaratıcı'nın "dölleyici sözü" (Berktaş, 2012: 62) ile İsa'yı vücuda getirmesi, onun Yaratıcı ile özel bir manevi/tinsel bağlantı içinde olduğunun işaretidir (Irigaray, 2012: 19). Ancak Hristiyan dünyası bu rolü yalnızca biyolojik aracılığa indirgemiş, böylece "baştan çıkarıcı Havva" (Berktaş, 2012: 99) ve "Bakire Meryem Ana" gibi cinsellik ve ahlak açısından iki zıt kutbu temsil eden imgelerin gölgesinde ataerkil sistemin kadın bedeni üzerindeki denetimi güçlendirilmiştir.

Feminist felsefeci, edebiyatçı, psikanalist ve kültür kuramcısı Luce Irigaray, *Meryem'in Esrarı* başlıklı kitabında yukarıdaki tartışmaları genişletecek ve derinleştirecek şekilde Hristiyan dininin ortaya çıkışının "müjdeleyicisi ve simgesi" (Irigaray, 2012: 8) olarak gördüğü Meryem'in, Yaratıcı ile ilişkisini eril kalıp ve söylemlerin dışına çıkararak yeniden yorumlamakta; üstüne çokça düşündüren gözlem, tespit ve sorgulamalarıyla bizleri Meryem'i "Meryem Ana" ya da "Bakire Meryem" tanımlamalarının ötesinde, "bir kişi ve kadın olarak Meryem" kimliği üzerine yeniden düşünmeye sevk etmektedir. Böylece Irigaray, Meryem üzerinden yapılan annelik, bakirelik ve iffet tartışmalarını, altında yatan ataerkil kodları çözümleyerek bir çeşit yapı-sökümüne uğratmaktadır.

Kitap, Hristiyan dünyasının dinsel hayatını dayanak almaktadır. Irigaray, Hristiyan dünyasında Meryem'i ve Meryem ile ilgili ritüelleri "görmezden gelme"ye dönük tutumlara ve onu ikinci plana iten söylem ve eylemlere dikkat çekmektedir (Irigaray, 2012: 7-8). Böylece dinsel anlatıların altında yatan eril bakış açısının irdelenmesine kapı aralamaktadır. Bu anlatılarda insanın, doğuştan kutsal kabul edilen ancak nefisini terbiye edememesi ve geliştirememesi neticesinde kirlenen ve kutsallığını kaybeden bir doğaya sahip olduğu ve bu insan tasavvurunda kadının dünyevi hayata bağlı, doğaya yakın ve ilk günahın

azmettiricisi olanı temsil ettiği görülmektedir (Irigaray, 2012: 11-12). Öte yandan insanlığı kutsala ve tanrısala ulaştırın yolda "bakire ergen kız" imgesi ile karşılaşılmakta (Irigaray, 2012: 12), bu imgenin en mükemmel temsili Hristiyan inancına göre şüphesiz ki "Tanrı'nın oğlunun annesi" olan Meryem'de vuku bulmaktadır. Ancak bu mükemmel temsil bile Meryem'i, kadının "ikincilleştirilmiş konumu"nun pençesine düşmekten kurtaramamaktadır.

Meryem'in gebe kalış hikayesine değinen Irigaray, "söz alış-verişi"ne (Irigaray, 2012: 17) dayanan bu gebeliğin "sözün bedene tutunması" ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu noktada İsa'nın doğumunun ilk yaratılış hikayesinden ne kadar farklı cereyan ettiğine parmak basmıştır. İnsanlığın başlangıcını önce Adem'in doğuşu, ardından onun bedeni (nefsi/nefes) üzerinden Havva'nın dünyaya gelişi ile açıklayan yaratılış hikayesi, insanlığın kurtuluşunun müjdecisi olan Meryem'in İsa'ya gebe kalmasıyla birlikte yeni bir form kazanmıştır. Zira Hristiyanlıktaki Kurtuluş hikayesi *kadının nefsinden/nefesinden doğan erkek* ile vuku bulmuştur (Irigaray, 2012: 19). Doğum öncesi dönemde anne-bebek ilişkisinin, bebeğin anne nefsi/nefes üzerinden var olmasıyla mümkün olduğu düşünüldüğünde, aslında yaratılış hikayesinin bu yeni formunun kadın lehine değiştiği anlaşılmaktadır. Bu değişim Hristiyan dininin perspektifinden bakıldığında "insanlık, erkeğin kadına nefesini/nefesini vermesiyle başlamış, kadının erkeğe nefesini/nefesini vermesiyle kurtuluşa ermiştir" şeklinde yorumlanmalıdır. Ancak eril söylemlere ters düşen böyle bir hikaye, Meryem'in rolünün yalnızca bir araç olmaya indirgenmesiyle hasıraltı edilmiştir. Özellikle Hristiyan din adamları tarafından erkek egemen bir düzenin gereği olarak Meryem'e yalnızca pasif, itaatkar, boyun eğici, üremeye hizmet edici, aracılık edici (Irigaray, 2012: 23) bir rol biçilerek, bu kurtuluş hikayesinde kahramanlardan biri olarak değil, bir yardımcı karakter olarak yer verilmiştir. Böylelikle Meryem'in İsa'nın "vücut bulma"sındaki (Irigaray, 2012: 22) tinsel ve tensel katkısı kadar insanlığın bu yeni çığır açıcı sayfasındaki rolü ve görevi de yok sayılmıştır (Irigaray, 2012: 28). Bu yok sayma, Yaratıcı'nın Hristiyanlığa ve tüm dünyaya vermek istediği mesajın (Irigaray, 2012: 44) eksik ve kusurlu yorumlanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak Irigaray bu kitabıyla hem İsa'nın Meryem'in bedeninde vuku bulmasını "taşıyıcı anne (Irigaray, 2012: 21)" gibi bir konuyla değersizleştiren söylemleri temelinden sarsmakta hem de Meryem'in bir kişi ve bir kadın olarak Yaratıcı ile kurduğu özel bağı (Irigaray, 2012: 19) merkeze alarak onun "vücut bulmanın" ilk kutsal figürü (Irigaray, 2012: 34) olarak görülmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Irigaray, Meryem'in esrarını bakireliğine ve anneliğine değil "kadın olmasına" yormaktadır (Irigaray, 2012: 46).

Bununla birlikte, Meryem'in yalnızca patriyarkanın makbul bulduğu özellikleri ön plana çıkarılmış, "kadın" kimliği sistemin yerleşik kodlarının sınırları dahilinde kurgulanmıştır. Hristiyan dünyasında Meryem'e dair çizilen sessiz ve ağırbaşlı portre, Batı'nın "konuşmayı gücün, sükuneti zayıflığın" göstergesi (Irigaray, 2012: 25) olarak kodlayan değerlerinin hücumuyla yıpratılmıştır. Buna karşın Irigaray, Doğu felsefesinden ve kültüründen hareketle sessizliğin dudakları birleştiren görünümünü yeniden yorumlamıştır. Bu yoruma göre kişi, sessizken iki dudağını birleştirip "kendi içine dönmekte, mahremiyetini korumakta, bir diğeriyle kendini kaybetmeden ilişki kurabilme" becerisi kazanmaktadır (Irigaray, 2012: 26). Bu da onu aşkınlığın eşliğinden geçirmektedir. Irigaray, Meryem'in "bakire'liğini de yeniden yorumlamış, bu özelliğinin "Yaratıcı'nın insanlaşmasını saygın ve inanılır kılmanın" bir yolu olarak ön plana çıkarıldığını belirtmiştir (Irigaray, 2012: 25). Öte yandan bu kurgu, kadının bekaretini koruma yoluyla kendisini doğrudan ve yalnızca Yaratıcı'ya adayabilmesinin önünü açmış ve kadını içinde yaşanan dönemin şartlarında erkek hegemonyasından kurtaran bir işlev görmüştür (Berktaş, 2012: 104). Irigaray de bu bağlamda bakire kalmanın fiziksel donanımın ötesinde, insanın kendisiyle yakınlaşmasını gerektiren bir süreç olduğuna ve maddenin dönüşümüne zemin hazırladığına işaret etmiştir (Irigaray, 2012: 24).

Kitabı okumayı tamamladığınızda kadının kendi bedeninde farklı cinsiyetten olması halinde bile bir başka insana, daha en başından itibaren nasıl koşulsuz kabul ve saygıya dayalı bir ortak yaşam sunduğunu yeniden hatırlayacak, onun sükunetini bütünlüklü ve aşkınlığa giden yolun doğal bir parçası olarak yorumlayacak ve kendinizi anne-soylu bir dünyanın nasıl bir yer olacağını hayal ederken bulacaksınız. Sonra da Irigaray'ın bu kitap aracılığıyla daha iyi bir dünyaya ve insanlığın üst aşamalarına ulaşmak üzere duyumun ötesine geçmeye ve dünyayı (ve insanları) görünenin ötesine bakarak algılamaya yönelik yaptığı çağırısı, verdiği tavsiyeyi duyacaksınız:

Sadece duyularımın onu algılamaya çalıştığımda –yani ona baktığımda, sesini duyduğumda, dokunduğumda- benden farklı diye saygı duymam. Benim göremediğim, duyamadığım, dokunamadığım şeyler var onda. İşte bu bilinçle algıladığım zaman, basit bir fiziksel algılamadan manevi bir algılama şekline geçiyorum. Bu da sahiplenme olmadan, biri diğeri boyun eğdirmeden iki kişi arasında sevginin var olmasına yol açıyor (Irigaray, 2012: 34).

Bu tespit ve onun üzerinden yapılan çağrı aynı zamanda kadın ve erkeklerin eşit koşullarda, adil ve barışçıl bir dünyada yaşamalarının da temelidir.

Kaynakça

Berktaş F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.

Irigaray L. (2012). *Meryem'in Esrarı*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Arş.Gör. Duygu Dinçer

Doktora Öğrencisi
Marmara Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi
İstanbul-Türkiye
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı
İstanbul-Türkiye
E-posta: duygudincerr@gmail.com

Kadın Çalışmaları ile İlgili Etkinlikler, Notlar ve Raporlar

Türkiye’de Eczacılık Alanında İlk Eczacı Kadınlar

Kısa Özet

Türkiye’de eczacılık eğitimi 1839 yılında *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne*’de eczacılık sınıfının açılması ile başlamıştır. Başlangıçta eczacılık eğitimine sadece erkek öğrenciler alınırken, 1922 yılından itibaren *Kadırga’daki Eczacılık Mektebi* kayıtlarında kız öğrencilerin de adına rastlanmaktadır. Eczacılık eğitimine ilk başlayan kadın 1924 yılında 226 numarayla kayıt yaptırmış olan ve 1.5 ay sonra okuldan ayrılan Ayşe Saade’dir. Eczacılık Mektebi’ne 1927 yılında kayıt olan Fatma Belkis, Fatma Bedriye ve Ayşe Semra ise 1930 yılında mezun olan ilk kadın eczacılardır. İlerleyen yıllarda eczacılık eğitimi gören kadın sayısı giderek artmıştır.

Akademik alanda eczacılık incelendiğinde, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Eczacı Okulu’ndan 1935’te mezun olan Hayriye Amâl, Türkiye’de eczacılık alanındaki bilim dalları ile ilgili tüm çalışmaları gerçekleştiren ve doktora (1942), doçent (1944) ve profesör (1950) unvanlarını alan ilk eczacı kadındır. İstanbul Üniversitesi Eczacı Okulu’nda ise doktora çalışmaları 1949 yılında başlamış olup, bu okuldan ilk doktor eczacı unvanını alan kadın Galenik Farmasi alanında Eczacı Hasibe Koçak olmuştur. Yurtdışında yapılan doktora çalışmalarına bakıldığında ise Asuman Berk Baytop (İsviçre, 1949) ve Güzin Tamaç Poffet (İsviçre, 1957)’in bu alandaki ilk kadın eczacı bilim insanları oldukları görülmektedir.

Türkiye’de eczacılık eğitiminin başlamasıyla birlikte kadınlar eczacılıkla ilgili pek çok alanda çalışmışlardır. Eczacı kadınlar serbest eczacı olarak çalışmalarının yanı sıra, gerek akademisyen gerekse ilaç sanayi ve kamuda aktif olarak yer almışlardır. Bu çalışma Türkiye’de eczacılık alanında ilklere imza atan eczacı kadınların kronolojik dökümünü vermektedir.

Kaynak nitelikli çalışma
Gönderim tarihi: 13 Aralık, 2015
Kabul tarihi : 25 Aralık, 2015

Reference qualified study
Submission date: 13 December, 2015
Acceptance date: 25 December, 2015

Activities, Notes, and Reports on Women’s Studies

The First Female Pharmacists in Turkey

Short Summary

Pharmacy education in Turkey started at 1839 by the opening of the *pharmacy class* at *Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şâhâne*. Initially, only male students studied pharmacy, since 1922. The name of a female student, Ayşe Saadet was found in the records of *School of Pharmacy at Kadırga*. She started pharmacy education in 1924 but she left pharmacy school after 1.5 months. Fatma Belkıs, Fatma Bedriye and Ayşe Semra were the first female pharmacists who registered to Pharmacy School at 1927 and graduated at 1930. In the following years the number of women studying pharmacy has increased.

In the academia pharmacist Hayriye Amâl was the first female who completed Phd (1942), and became associate professor (1944) and full professor (1950) in pharmacy in Turkey. The doctoral studies at Istanbul University Pharmacy School started at 1949 and the first female doctor pharmacist at that school. Hasibe Koçak was in Galenic Pharmacy field. In addition, Asuman Berk Baytop (Switzerland, 1949) and Güzin Tamaç Poffet (Switzerland, 1957) were first female pharmacists who have completed their doctoral studies abroad.

From the beginning of the pharmacy education in Turkey, female pharmacists work in various fields related to pharmacy. It has seen that women not only working as pharmacists but they are also work in pharmaceutical industry and public services as well as academics. This study aims to provide the chronological list of the women representation in Pharmacy education.

Giriş

Kadın hakları konusunda ilk adımların atılmaya başlandığı Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet'in ilanına kadar olan süreçte gerek kadınların eğitim ve kültür alanına katılımlarını arttırmak gerekse hukuki ve sosyal haklarını korumak adına çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde gerek cephede gerekse cephe gerisinde erkeklerle beraber yurt savunmasına katılarak üzerlerine düşeni yapan ve ülkenin işgalci güçlerden kurtarılması için gerekli faaliyetlerde bulunan Türk kadını özellikle Cumhuriyet'in ilanı sonrası gerçekleştirilen köklü değişikliklerle birlikte birçok alanda daha aktif rol almaya başlamıştır (Sezer, 1998). Günümüzde kadınlar tarafından daha çok tercih edilen eczacılık mesleği de bu alanlardan bir tanesidir.

Türkiye'de eczacılık eğitimi 1839 yılında *Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'*de *Eczacılık Sınıfı'nın* açılması ile başlamıştır (Baytop, 1985; Baytop, 2000; Baytop, 2000; Baylav, 1968; Dölen, 1995; Kocaer, 1949). Başlangıçta eczacılık eğitimine sadece erkek öğrenciler alınırken, 1922 yılından itibaren *Kadırga'daki Eczacılık Mektebi* kayıtlarında kız öğrencilerin de adına rastlanmaktadır.

Türkiye'nin ilk Eczacılık Fakültesi 1960 yılında kurulmuş olan Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi olup onu birçok Yüksek Okul ve Eczacılık Fakültesi izlemiştir. Günümüzde Türkiye'deki eczacılık fakültelerinin sayısı Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) kılavuzlarındaki bilgiler doğrultusunda 30'u geçmekte olup, bu fakülteler alfabetik sırayla şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Adıyaman Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Adıyaman)
2. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Afyon)
3. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Ağrı)
4. Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Eskişehir)
5. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Ankara)
6. Atatürk Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Erzurum)
7. Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
8. Biruni Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
9. Bülent Ecevit Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Zonguldak)
10. Cumhuriyet Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Sivas)
11. Çukurova Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Adana)
12. Dicle Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Diyarbakır)
13. Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İzmir)
14. Erciyes Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Kayseri)
15. Erzincan Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Erzincan)
16. Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Ankara)
17. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Ankara)

18. İnönü Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Malatya)
19. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
20. İstanbul Medipol Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
21. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Trabzon)
22. Kâtip Çelebi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İzmir)
23. Kemerburgaz Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
24. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
25. Mersin Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Mersin)
26. Mevlana Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Konya)
27. Süleyman Demirel Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Isparta)
28. Trakya Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Edirne)
29. Yeditepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
30. Yeni Yüzyıl Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (İstanbul)
31. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Van)

Türkiye’de Eczacılık Fakültelerinin yanı sıra 1964’ten itibaren değişik illerde kurulan Özel Yüksek Okullarda da eczacılık eğitimi verilmekteydi. Ancak bu okullar Anayasa’ya ters oldukları gerekçesiyle 9 Temmuz 1971 tarih ve 1472 sayılı kanun uyarınca devletleştirilmişler, bir süre devlet okulu olarak eğitime devam etmişler ve 28 Mart 1983 tarihinde kabul edilen *Yüksek Öğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun* (Sayı 2808) uyarınca Eczacılık Fakültesi haline dönüştürülmüşlerdir (Baytop, 2000; Şar, 2002). Yüksek Okulların isim ve kuruluş yılları aşağıdaki gibidir (Baytop, 2000; Şar, 2002):

1. İstanbul Eczacılık Özel Yüksek Okulu (İstanbul, 1964)
2. Karataş Eczacılık Yüksek Okulu (İzmir, 1967)
3. Anadolu Eczacılık Yüksek Okulu (Ankara, 1968)
4. Ankara Eczacılık Yüksek Okulu (Ankara, 1968)
5. Efes Eczacılık Yüksek Okulu (İzmir, 1968)
6. Yakınoğu Eczacılık Yüksek Okulu (İzmir, 1968)
7. Hastaş Eczacılık Yüksek Okulu (Eskişehir, 1968)
8. Galatasaray Eczacılık Özel Yüksek Okulu (İstanbul, 1969)

Eczacılık Eğitiminde Kadın

Eczacılık eğitimine başlayan ilk kadın 1924 yılında 226 numarayla kayıt yaptırmış olan ve 1.5 ay sonra okuldan ayrılan Ayşe Saadet Hanım’dır. *Kadırga’daki Eczacılık Mektebi* kayıtları incelendiğinde 227, 254, 257, 263, 271, 273, 275, 278, 281, 285, 287, 288 ve 289 numaralarda da kadın öğrencilerin adına rastlanmaktadır. Bunlardan 273 numaralı Ayşe Leman Hanım tıbbı, 285 numaralı

Sara Ulviye Hanım dışçiliğe, 289 numaralı Kevkep Hanım ise Fen Fakültesi Kimya Şubesine geçmiş, diğerleri ise okuldan ayrılmışlardır (Baylav, 1968). Eczacılık Mektebi'ne 1927 yılında kayıt olan Fatma Belkıs (Derman) Hanım, Fatma Bedriye (Siren) Hanım ve Ayşe Semra (Erçin) Hanım ise 1930 yılında mezun olan ilk kadın eczacılardır (Çubukçu, 1998; Şar, 2002) (Resim1-2-3). Bunlardan Fatma Bedriye (Siren) Hanım Uzvi Kimya (Organik Kimya) ve Ayşe Semiha (Erçin) Hanım ise Hayati Kimya (Biyokimya) asistanı olarak okulda kalmışlar, muallim muavini kadrolarının verilmemesi nedeniyle de Ekim 1930'da görevden ayrılmışlardır. Fatma Belkıs (Derman) ise eczane tahdidi olması nedeniyle önce Adapazarı'nda Eczacı Ömer Beyin eczanesine ortak olmuş, daha sonra ise Düzce'de eczane açmıştır. Bir süre sonra Eczacı Hasan Derman'la evlenerek, Kumkapı'da Ahmet Süreyya Eczanesi olarak bilinen eczaneyi, ardından 1941 tarihinde ise Eczacı Kemal Atabey ile birlikte Bahçekapı'daki İstanbul Eczanesini devralmışlardır.

Fatma Belkıs Türkiye'de ilk eczane sahibi olan eczacı kadındır (Maskar, 1947; Kocaer, 1949; Şehsuvaroğlu, 1970; Dölen, 1995; Baytop, 1995; Erdemir, 1996; Şar ve Özcömert, 1998; Gürsoy, 1998; Şar, 2002).

Resim 1. Fatma Belkıs (Derman) (Baytop,1995) Resim 2. Fatma Belkıs (Derman) (Baytop, 1995)

Resim 3. 1930 yılı mezunları (Baytop, 1985)

ilerleyen yıllarda eczacılık eğitimi gören kadınların sayısı giderek artmıştır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Okulu’ndan 1942-1962 yılları arasında mezun olan toplam 1175 eczacıdan 681’i (%57.96) erkek, 494’ü (%42.04) ise kadındır (Dölen, 1995; Şar ve Özcömert, 1998; Şar, 2002). 1990-2013 yılları arasında eczacılık fakültelerine yeni kayıt yaptıran ve eczacılık fakültelerinden mezun olan öğrenci sayılarına bakıldığında bu sayının yarıdan fazlasının kadın olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Eczacılık Fakültelerine Yeni Kayıt Yaptıran ve Mezun Olan Öğrenci Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yeni Kayıt		Mezun Olan	
	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam
1990-1991	584	958	514	839
1992-1993	579	911	541	862
1993-1994	541	899	563	920
1994-1995	599	992	634	1022
1995-1996	591	1019	539	853
1996-1997	526	856	564	972
1997-1998	436	819	557	954
1998-1999	456	807	553	885
1999-2000	519	924	456	804
2000-2001	455	842	393	695
2001-2002	479	855	518	919
2002-2003	498	939	472	792
2003-2004	557	967	482	885
2004-2005	531	973	409	785
2005-2006	488	1005	510	896
2006-2007	520	997	560	981
2007-2008	592	1020	529	966
2008-2009	643	1195	163	374
2009-2010	770	1265	437	815
2010-2011	836	1421	505	988
2011-2012	929	1483	594	1016
2012-2013	1045	1624		

Kaynak: Yükseköğretim İstatistikleri, 1990-2013 (ÖSYM, 2013).

Eczacı Akademisyen Kadınlar

Eczacılık Fakültelerinden mezun olan kadın eczacılar, mesleğin birçok alanında olduğu gibi üniversitelerde de akademisyen olarak görev yapmaktadırlar. Tablo 2’de anabilim dallarına göre eczacılık fakültelerinde ilk doktora yapmış, doçentlik ve

profesörlük unvanı almış, lisans diploması eczacılık olan akademisyen kadınların isimleri yer almaktadır.

Tablo 2. Lisans Diploması Eczacılık Olan İlk Kadın Öğretim Üyeleri

Anabilim	Doçent	Profesör
Analytik Kimya		Gülşen İskender
Biyokimya		Aysen Karan
Eczacılık İşletmeciliği	Gülbin Özçelikay	Sevgi Şar
Farmakognozi		Asuman Baytop
Farmakoloji		Aslı Özer
Farmasötik Kimya		Hayriye Amâl
Farmasötik Mikrobiyoloji		Ufuk Abbasoğlu
Farmasötik Teknoloji		Şükran Geçgil
Farmasötik Toksikoloji	Zeliha İmre	Suna Duru

Kaynak: Şar & Sözen-Şahne, 2012.

Türkiye’de ilk doktora yapan, ilk doçent ve profesör unvanlarını alan ve ilk dekan olan lisans diploması eczacılık olan kadın öğretim üyesi Farmasötik Kimya alanında Sayın Prof. Dr. Hayriye Amâl’dır (Resim 4).

Resim 4. Hayriye Amâl (İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden temin edilmiştir.)

1933’te *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Eczacı Mektebi*’ne girerek 1936 yılında mezun olan Sayın Amal, 1942 de doktorasını tamamlamış, 1944’te doçent olmuş ve 1950 yılında da profesörlüğe yükseltilmiştir. 1969-1970 yılları arasında *İstanbul*

Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nde dekanlık yapmış, 1980 yılında da emekli olmuştur. Prof. Dr. Hayriye Amâl’ın yerli ve yabancı mecmualarda olmak üzere 66 özgün bilimsel yayını ve 4 adet farmasötik kimya kitabı bulunmaktadır (Şar, 2002).

Yine ilkleri oluşturan akademisyenlerden biri de Prof. Dr. Asuman Baytop (Berk)’tur (Resim 7). Yurtdışında doktora yapan ilk kadın eczacı olan Baytop *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Eczacı Mektebi’nden* 1943’te mezun olmuş, 1949’da *Zürih’te Zürih Federal Politeknik Okulu’nun Eczacılık Okulu Farmakognosi Enstitüsü’nde* doktorasını tamamlamış, 1952’de doçent olmuş, 1963’te profesörlüğe yükseltilmiş ve 1987’de emekli olmuştur. Sayın Baytop, 141 bilimsel makalesi, 13 kitabının yanı sıra 70.000 bitki örneğine ulaşan *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Herbariyumu* ile Türkiye’de tıbbi bitkiler ile yapılan bilimsel araştırmalara önemli katkılarda bulunmuştur (Çubukçu, 1998; Şar, 2002).

Resim 7. Asuman Baytop (Kunt, 2008)

Lisans diploması eczacılık olan kadın öğretim üyelerinin eğitim, öğretim ve araştırma yapmalarının yanı sıra çeşitli idari görevlerde de yer alarak, rektör yardımcılığı ve dekanlık yaptıkları görülmektedir (Şar ve Özcömert, 1998; Şar, 2002; Şar ve Sözen Şahne, 2012). Tablo 3’te fakültelerin ve üniversitelerin yönetiminde yer alan eczacı akademisyen kadınların sayıları verilmektedir.

Tablo 3. Fakülte ve Üniversitelerin Yönetiminde Yer Alan Eczacı Akademisyen Kadınlar

İsim	Görev	Görev yeri	Tarih
Aslı Özer	Rektör Y.	Ege Üniv.	1988-92
Zühre Şentürk	Rektör Y.	100. Yıl Üniv.	1999-01
Gülden Z. Omurtag	Rektör Y.	Marmara Üniv.	2010-13
Sibel Aysıl Özkan	Rektör Y.	Ankara Üniv.	2012-
Ümmühan Şebnem Harput	Rektör Y.	Hacettepe Üniv.	2014-
Hayriye Amal	Dekan	İstanbul Üniv. Ecz. Fak.	1969-70
Aslı Özer	Dekan	Ege Üniv. Ecz. Fak.	1982-88
Aysen Karan	Dekan	Ege Üniv. Ecz. Fak.	1990-96
Bilge Şener	Dekan	Gazi Üniv. Ecz. Fak.	1994-97
Seçkin Özden	Dekan	Ankara Üniv. Ecz. Fak.	1996-08
Meral Keyer Uysal	Dekan	Marmara Üniv. Ecz. Fak.	1996-99
Işıl Şimşek	Dekan	Gazi Ü. Mesleki Yaygın Eğitim Fak.	2000-01
Aysel Gürsoy	Dekan	İstanbul Üniv. Ecz. Fak.	2000-06
Zühre Şentürk	Dekan	100. Yıl Üniv. Güzel San. Fak.	2000-09
Dilek Erol	Dekan	Yeditepe Üniv. Ecz. Fak.	2003-12
Günay Sarıyar	Dekan	İstanbul Üniv. Ecz. Fak.	2006-10
Neşe Kırımer	Dekan	Anadolu Üniv. Ecz. Fak.	2007-10
Rümeysa Demirdamar	Dekan	Yakındoğu Üniv. Ecz. Fak.	2007-
Sevim Rollas	Dekan	Marmara Üniv. Ecz. Fak.	2008-12
Gülden Z. Omurtag	Dekan	Marmara Üniv. Ecz. Fak.	2012-
Engin Şarer	Dekan	İnönü Üniv. Ecz. Fak.	2002-05
Güknur Aktay	Dekan	İnönü Üniv. Ecz. Fak.	2009-12
Müberra Koşar	Dekan	Erciyes Üniv. Ecz. Fak.	2009-
E. Yasemin Yazan	Dekan	Anadolu Üniv. Ecz. Fak.	2010-13
L. Ömür Demirezer	Dekan	Hacettepe Üniv. Ecz. Fak.	2010-13
Gülaçtı Topçu	Dekan	Bezmiâlem Üniv. Ecz. Fak.	2011-
Hülya Akgün	Dekan	Yeditepe Üniv. Ecz. Fak.	2012-
Gamze Kökdil	Dekan	Mersin Üniv. Ecz. Fak.	2012-
Kadriye Benkli	Dekan	İnönü Üniv. Ecz. Fak.	2013-14
Akgül Yeşilada	Dekan	Kemerburgaz Üniv. Ecz. Fak.	2012
Ayfer Yalçın	Dekan	Biruni Üni. Ecz. Fak.	2013-
Kevser Turay Yardımcı	Dekan	Uluslararası Kıbrıs Üni. Ecz. Fak.	2010-
İlkay Erdoğan Orhan	Dekan	Doğu Akdeniz Üni. Ecz. Fak.	2011-14

Kaynak: Şar & Sözen-Şahne (2012); Eczacılık Fakültelerinin internet sayfaları.

Bu görevlerin yanı sıra hem eczacılık hem de diğer fakültelerde üniversite senato üyeliği, dekan yardımcılığı, fakülte kurul ve yönetim kurulu üyeliği, bölüm başkanlığı, anabilim dalı başkanlığı ve çeşitli enstitülerde başkanlık yapan pek çok lisans diploması eczacılık olan öğretim üyesi akademisyen kadın bulunmaktadır (Şar, 2002).

Çeşitli Alanlarda Görev Yapan Eczacı Kadınlar

Türkiye’de eczacı kadınların büyük çoğunluğu eczane eczacılığı yapmaktadır. Akademisyenlik ya da eczane eczacılığı dışında kamuda ve özel sektörde çalışma imkânı bulan eczacı kadınlar arasında hastane eczacılığı yapan ve baş eczacı olarak görev yapmakta olan pek çok eczacı kadın bulunmaktadır.

İlaç sektörüne ilk katkıda bulunan eczacı kadınlara baktığımızda ilk laboratuvar sahibi kadınlar olarak Leman Kazuk ve Lale Barlas’ın isimleri dikkat çekmektedir. İlk ilaç laboratuvarı kurucusu olan Leman Kazuk (Başkur), 1940 yılında Eczacılık Mektebi’nden mezun olmuş ancak 1928 yılında yürürlüğe giren Eczanelerin Tahdidî Kanunu eczane açmasına engel olduğundan İstanbul’da Şark Ecza Deposu’nda çalışmaya başlamıştır (Çubukçu, 1998) (Resim 8). 1943-44 yılları arasında Etlik başları semtinde bir evin alt katında Hoş Laboratuvarı’nı kuran Kazuk, müstahzarlarını bizzat kendisi hazırlamaya başlamıştır. 1947 yılında Kazım Başkur’la evlenen Leman Kazuk 1949 yılında Ankara’da Ulus Eczanesini açmış ve Hoş Laboratuvarını kapatmıştır. Hoş Laboratuvarında 1949’a kadar toplam 27 farklı müstahzara ruhsat çıkartılmıştır. Bu müstahzarlardan ruhsatı Leman Kazuk’a ait olanlardan Le-Ka Çil Kremi (1942), Antigal Pomat, Dantilin, Koliral, Nerval-Hoş, Okülün, Palabıyık Romatizma İlacı, Romatizin, Sirop Pektoral Hoş, Tonik Hoş, Eau Oxygenee Hoş, Fievri (1944), Calcium Hoş (1945) üretime geçmiştir (Demirkılıç, 2012; Nart Ajans, 2006).

Resim 8. Leman Kazuk (Başkur) (İstanbul Üniversitesi İnternet Sitesi)

1915 yılında Gaziantep’te doğan Lale Barlas ise, 1940 yılında Eczacılık Mektebi’nden mezun olmuş ve Gaziantep’in ilk kadın eczacısı ünvanı ile bir süre eczane eczacılığı yapmıştır (Resim 9). Evlendikten sonra İstanbul’a yerleşen Lale Barlas, eşi Necip Bey’in yardımıyla 1945 yılında LİBA Laboratuvarı’nı kurmuştur. Bu laboratuvarda üretilen ilk ürün ise LİBA Nezle Mendilleri’ olup bunu Laksafenol, Ludicodine ve Libalaks’ı gibi müstahzarlar takip etmiştir (Kır ve ark., 2012; Liba Laboratuvarları, 2012).

Resim 9. Lale Barlas (Liba Labaratuarları, 2012)

Türkiye'deki eczacı kadınlar meslek kuruluşlarında da aktif olarak görev yapmaktadırlar. Eczacı odalarından alınan bilgiler doğrultusunda eczacı odası başkanı olarak görev yapan eczacı kadınlar aşağıdaki gibidir:

- Nermin Usal (1980-1984) Ankara Eczacı Odası Başkanı
- Müjgan Küçükali (1982-1983) Zonguldak Eczacı Odası Başkanı
- Sema Karagülle (1999-...) Zonguldak Eczacı Odası Başkanı
- Aygen Desterci (1989-1993) Tekirdağ Eczacı Odası Başkanı
- Adile Alkan Varlı (1999-2001) Tekirdağ Eczacı Odası Başkanı
- Özcan Uçar (1989-1993) Antalya Eczacı Odası Başkanı
- Nermin Aydın (2003-2005) Antalya Eczacı Odası Başkanı
- Hava Kurnaz (2005-200) Antalya Eczacı Odası Başkanı
- Nagihan Köseoğlu (1993-1997) Sakarya Eczacı Odası Başkanı
- Fusun Çetin (1999-2002) Sakarya Eczacı Odası Başkanı
- Filiz Cizreli Bedirhanoglu (1989-1991) Diyarbakır Eczacı Odası Başkanı
- Müjgan Dilek (1989-1991) Bursa Eczacı Odası Başkanı
- Zerrin Soysal (1995-1997) Bursa Eczacı Odası Başkanı
- Nükhet Tartan (1997-2003) Manisa Eczacı Odası Başkanı
- F. Bahar Özemre (2003-2005) Manisa Eczacı Odası Başkanı
- Meliha Nalan Can (2006-2012) Manisa Eczacı Odası Başkanı
- Cemile Bink Kurucu ve (1993-95 ve 1995-97) Muğla Eczacı Odası Başkanı
- Gülören Sungur (1997-1999) Muğla Eczacı Odası Başkanı
- Ayşenur Özden (1997-...) Kastamonu Eczacı Odası Başkanı
- Feriha Karaca (1997-1999) Mersin Eczacı Odası Başkanı
- Meliha Mutlu (1993-1995) Kayseri Eczacı Odası Başkanı
- Güner Cemiloğlu (2000-2001) Kayseri Eczacı Odası Başkanı

Gönül Berker (1994-2007) Samsun Eczacı Odası Başkanı
 Esin Çamlıoğlu (1997-2001) Eskişehir Eczacı Odası Başkanı
 Mukaddes Harmanacı (2001-2007) Eskişehir Eczacı Odası Başkanı
 Müheyya Dinç (1999-2001) Aksaray Eczacı Odası Başkanı
 Nazan Ulukuş Deniz (2013-...) Aksaray Eczacı Odası Başkanı
 Müjgan Aydın (2005-2009) Afyonkarahisar Eczacı Odası Başkanı
 Neriman Doğançalı (1996) Çanakkale Eczacı Odası Kurucu Başkanı
 N. Jale Karaata (...) Çanakkale Eczacı Odası Başkanı
 Meyse Kademoğlu (2004-) Giresun Eczacı Odası Başkanı
 Mine Erdoğan (2010-...) Giresun Eczacı Odası Başkanı
 E. Şefkat Güler (2004-2013) Çorum Eczacı Odası Başkanı
 Halime Özen (2006-...) Uşak Eczacı Odası Başkanı
 Aytül Çiloğlu (2008-...) Kırklareli Eczacı Odası Başkanı

Günümüzde eczacılık mesleği açısından dikkat çeken bir diğer isim ise 1973 yılında Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden mezun olan Nurten Saydan’dır (Resim 10). Saydan mezun olduktan sonra kısa bir süre Sağlık Bakanlığı’nda çalışmış ve 1974 yılından beri yurdun çeşitli yerlerinde serbest eczane eczacılığı yapmıştır. Halen Ankara Balgat’ta serbest eczane eczacılığı yapmaktadır. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında gönüllü faaliyetlerde bulunan Saydan, 2006 yılında kurulan Türkiye’nin ilk ve tek eczacı sendikası olan Tüm Eczacı İşverenler Sendikası (TEİS)’nin kurucu üyesi ve Genel Başkanıdır.

Resim 10. Nurten Saydan (Haberlerler.com)

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü’nde de görev yapmakta olan birçok eczacı kadın bulunmaktadır. 1920’de kurulmuş olan İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü’nde bugüne kadar genel müdürlük yapmış tek eczacı kadın ise Hayriye Mihçak’tır. Hayriye Mihçak 2003-2004 ve 2005 tarihlerinde genel müdürlük görevini üstlenmiştir.

Türkiye’de ilk kez 1983 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nda eczacı kadınlar görev yapmaya başlamışlardır. Askeri eczacılık yapmış olan ilk eczacı kadınlar; Afet

Minican, Hatice Lenk (Ordu İlaç Fabrikası eski Komutanı-GATA eski Başeczacısı) ve Bahar Ünlü olup üçü de emekli olmuştur (Resim 11). Daha sonraki dönemlerde de askeri birimlerde birçok eczacı kadın, çeşitli alanlarda görev yapmıştır.

Resim 11. Hatice Lenk (Türk Harb-İş Sendikası, 05 Ekim 2012)

Milletvekili Eczacı Kadınlar

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar yapılan milletvekili seçimlerinde de çok sayıda olmasa da eczacı kadınların yer almakta olduğu görülmektedir. Bu eczacılar görev yaptıkları dönemlere göre şu şekilde sıralanmaktadır:

Emine Piraye Levent: (DP) 11. Dönem Aydın Milletvekili

İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun olan Eczacı Emine Piraye Levent (1915-1992), 1948 yılında Emniyet Eczanesi'nin sahibi olan eşi Mithat Bey'in trafik kazası sonucunda vefat etmesiyle Emniyet Eczanesi'ni devralmıştır. 1960-1964 yılları arasında Yassıada Duruşmalarında aldığı ceza nedeniyle eczacılığa ara veren Piraye Levent, 1964 yılında eczanesini Levent Eczanesi adıyla İzmir'e taşımış ve 1982 yılına kadar bilfiil mesleğini icra etmiştir (Resim 12) (TEB, 2006).

Resim 12. Emine Piraye Levent (TBMM, 1994)

Güler İleri: (SHP-CHP) 19. Dönem Tokat Milletvekili (Devlet Bakanı)

Ankara Eczacılık Yüksekokulu mezunu olan 1948 doğumlu Eczacı Güler İleri 1991-1992 yılları arasında 49. Hükümet Döneminde Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevi yapmıştır (Resim 13).

Resim 13. Güler İleri (TBMM, 1994)

Öznur Çalık: (AKP) 23. ve 24. Dönem Malatya Milletvekili

Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu olan Eczacı Öznur Çalık, serbest eczacılık yapmış ve Malatya Eczacı Odası Yönetim Kurulu Üyesi, Yardımseverler Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, Malatya Eğitim Vakfı (MEV) İstişare Kurulu Üyesi, Malatya Kadın Platformu Onursal Üyesi, İVEK Kurucu Üyesi olarak görev yapmıştır. Ayrıca TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Başkanvekilliği görevini sürdürmektedir (Resim 14) (TBMM İnternet Sitesi).

Resim 14. Öznur Çalık (TBMM İnternet Sitesi)

Gönül Bekin Şahkulubey: (AKP) 23. ve 24. Dönem Mardin Milletvekili

Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu olan Eczacı Gönül Bekin Şahkulubey, serbest eczacılık yapmış ve Türk Kadınlar Birliği Mardin Şubesi, Mardin

Yardımsenverler Derneği, Mardin Kùltùr, Turizm ve Tanıtım Derneği, Mardin Öğrenci Koruma Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarında bulunmuştur (Resim 15) (TBMM İnternet Sitesi).

Resim 15. Gönül Bekin Şahkulubey (Haber 1, 04 Ocak 2011)

Sanat Alanındaki Eczacı Kadınlar

Ülkemizdeki kadın eczacılar eczacılığın her alanında aktif rol oynadıkları gibi sosyal hayatın birçok alanında da faaliyet göstermektedirler. Eczacılık mesleğinin yapısından gelen sosyallik, eczacıların sanata yönelmesine katkıda bulunmuştur. Edebiyat, resim, müzik, fotoğraf gibi sanatın değişik alanlarında dikkat çeken kadın eczacılarımızı ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Erendiz Atasü

Öykü, roman, deneme alanlarında eser vermiş feminist bir yazar olan 1947 Ankara doğumlu Erendiz Atasü, 1968'de *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi*'nden mezun olmuş ve aynı fakültede akademik yaşantısına devam etmiştir. 1974'te doktor, 1980'de doçent, 1988'de profesör unvanlarını alan Atasü Farmakognozi dalında öğretim üyesi olarak 1997'e kadar çalışmış ve 1997'de emekli olmuştur (Resim 16) (TEB Haberler-1996).

Resim 16. Erendiz Atasü (Dergidibi, 22 Mayıs 2012)

Canan Tan

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu olan Canan Tan değişik edebiyat türlerindeki yarışmalarda birçok derece ve ödül almıştır. *İster Mor, İster Mavi* adlı ilk eseri Tan’a, Türkiye’de mizah öyküleri kitabı olan ilk kadın yazar unvanını kazandırmıştır (Canan Tan Kişisel Web Sitesi). Birçok eseri bulunan yazarın bazı eserleri ise şunlardır: *Piraye, Eroinle Dans, Yüreğim Seni Çok Sevdi* (Resim 17).

Resim 17. Canan Tan (Canan Tan Kişisel Web Sitesi)

Ayfer Çağlayan

1974 yılında Nişantaşı Eczacılık Yüksekokulu’ndan mezun olan Ayfer Çağlayan, eczacılık mesleğini babasının sahibi olduğu eczanede ona yardımcı olmak amacıyla yapmış, profesyonel müzik hayatına başlamasıyla mesleğine ara vermiştir. Marmara Üniversitesi Devlet Konservatuarı’nda eğitimini tamamlayan Çağlayan, 1976 yılından beri Kültür Bakanlığı İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu sanatçısıdır (Resim 18) (Taşan, 2001).

Resim 18. Ayfer Çağlayan (Taşan, 2001, s.11).

Ayşenur Özpekel

1982 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden mezun olan Ayşenur Özpekel, hiç eczacılık yapmamış olup 1990 yılında İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı’nda eğitime başlamıştır. Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği

(Mesam) üyesi olan Özpekel ilk bestesini 1999 yılında yapmıştır (Resim 19) (Taşan, 2001).

Resim 19. Ayşenur Özpekel (Taşan, 2001, s.12)

Cemile Uncu

1980 yılında Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun olan Cemile Uncu, kısa bir süre Papatya Eczanesi'nde çalıştıktan sonra 1984 yılında Cemile Eczanesi'ni açarak yaklaşık 5 yıl eczane eczacılığı yapmıştır. 1980 yılından beri müzik eğitimi almakta olan Uncu, Ankara Radyosu Türk Sanat Müziği Ses Sanatçısı ve Koro Şefidir (Resim 20) (Taşan, 2001).

Resim 20. Cemile Uncu (Taşan, 2001, s.151)

Pınar Köksal

1969 yılında Özel İstanbul Eczacılık Yüksek Okulu'ndan mezun olan Pınar Köksal, 1969-1970 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Hastanesi Eczanesinde Eczacı olarak, 1970-1982 yılları arasında ise Etlik Eczanesinde çalışmıştır. Resim, tiyatro, sinema, dans ve özellikle müzikle ilgilenen Köksal, Mesam üyesi olup, ilk bestesini 1982 yılında yapmıştır (Resim 21) (Taşan, 2001).

Resim 21. Pınar Köksal (Taşan, 2001, s.147)

Reyhan Karataş

1966 yılında Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden mezun olan Reyhan Karataş, kısa bir süre mezun olduğu fakültenin Farmakognozi Kürsüsü’nde asistanlık yaptıktan sonra Ankara’da Reyhan Eczanesini açarak 1967-1973 yılları arasında serbest eczacılık yapmıştır. 1973-1974 yılları arasında Tarsus S.S.K. Dispanserinde çalışmış ve ardından 1974 yılında Adana’da Mirgün Eczanesini açarak mesleğine devam etmiş ve 1989’da emekli olmuştur. Küçük yaşlardan beri müziğe ilgisi olan Karataş meslek hayatı boyunca da ilgisini devam ettirmiş ve 1984 yılında ilk bestesini yapmıştır. Ayrıca Türkiye’nin ilk kadın Brîç Direktörü olan Karataş, Adana’nın Sesi Musiki Derneği’nin başkanı ve Adana Tabip Odası Türk Sanat Müziği Korosu’nun koro şefidir (Resim 22) (Taşan, 2001).

Resim 22. Reyhan Karataş (Taşan, 2001, s.29)

Şule Özmen

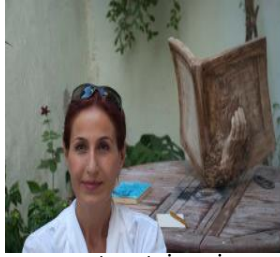
1976 yılında Nişantaşı Eczacılık Yüksekokulu’ndan mezun olan Şule Özmen, 1976-1981 yılları arasında Balıkesir Devlet Hastanesinde Eczacı olarak çalıştıktan sonra 1981-1984 yılları arasında Metin Ecza Deposunda Sorumlu Eczacılık görevini üstlenmiştir. 1984’ten bugüne Balıkesir’de Şule Eczanesi’nin sahibi ve mesul müdürü olan Özmen Mesam üyesi olup mandolin, bağlama, melodika ve org çalmaktadır (Resim 23) (Taşan, 2001).

Resim 23. Şule Özmen (Taşan, 2001: 34)

Gönül Ocak

1989 yılında İzmir Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu olan Gönül Ocak 22 yıldır serbest eczacı olarak çalışmaktadır. Edebiyat ve fotoğrafla daha yoğun ilgilenmekle birlikte heykel çalışmaları da yapan Ocak, Yedi Çay Biri Açık adlı bir öykü kitabı yazmıştır (Resim 24) (İFOD İnternet Sitesi; TEB Haberler-2009).

Resim 24. Gönül Ocak (İFOD İnternet Sitesi)

Neyran Karacan

1974 yılında A.İ.T.A Eczacılık Bölümünü bitiren Neyran Karacan, bir süre serbest eczacılık yaptıktan sonra 1980 yılında SSK Çaycuma Dispanseri'ne eczacı olarak atanmış ve son görev yeri olan Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkez Başkanlığı Farmakoloji Bölümü'nden emekli olmuştur. Meslek hayatı boyunca resim ile yakından ilgilenen Karacan, birçok önemli sergide yer almış olup Ankara Ressamlar Odası Derneği üyesidir (Resim 25) (TEB Haberler,1998).

Resim 25. Neyran Karacan (TEB Haberler,1998)

Ayla Ataman

1960 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nden mezun olan Ayla Ataman öğrencilik yıllarında Süheyl Ünver Atölyesinde tezhip ve minyatür çalışmıştır. Meslek hayatı boyunca resme ilgi duyan Ataman birçok değerli kişiden ders almış ve sergiler açmıştır (Resim 26) (TEB Haberler, 2002).

Resim 26. Ayla Ataman (TEB Haberler,2002)

Sıdika Ural

1982 yılında Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesinden mezun olan Sıdika Ural, 1989 yılından beri Ankara’da serbest eczacılık yapmaktadır. Türk Süsleme Sanatlarına ilgi duyan Ural, tezhip ve minyatür dersleri almış ve Kültür Bakanlığı’nın yurt çapında açtığı Devlet Türk Süsleme Sanatları Yarışmasında Eczahaneden Eczaneye adlı minyatürü sergilemeye değer eserler arasına girmiştir (Resim 27) (TEB Haberler, 2003).

Resim 27. Sıdika Ural (TEB Haberler-2003)

Sonuç

Türkiye’de her alanda olduğu gibi eczacılıkta da kadınlar önemli görevler üstlenmektedir. Eczacılık mesleği dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi Türkiye’de de daha çok kadınlar tarafından icra edilmektedir. Ülkemizde eczacılık fakültelerinden mezun olan kadınların büyük çoğunluğunun eczane eczacısı olmasına rağmen, kamuda, silahlı kuvvetlerde ve özel sektörde de çalıştıkları bilinmektedir. Kadınlar, eczacılık eğitimi almaya başladıkları günden bugüne meslekleri için önemli işler yapmış bunun yanı sıra kültürel faaliyetlerde de rol almışlardır. Eczacılık mesleği,

eczacı kadınların özverili çalışmaları ile birlikte gerek akademik gerekse pratik uygulamalarla gelişimini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Baylav N. (1968). *Eczacılık Tarihi*. İstanbul: Yörük Matbaası.
- Baytop T. (1985). *Türk Eczacılık Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3358, Eczacılık Fakültesi Yayın No: 47: Sanal Matbaacılık.
- Baytop T. (1995). *Eczahanedен Eczaneye, Türkiye’de Eczaneler ve Eczacılar (1800-1923)*. İstanbul: Faik Yolaç Ofset Basım.
- Baytop T. (2000). Türkiye’de Eczacılık Eğitimi’nin 150. Yılı (1989). İçinde, Baytop T. (Ed.), *Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayını: 50-57.
- Baytop T. (2000). Osmanlı Döneminde Eczacılık Öğretimi (1992). İçinde, Baytop T. (Ed.), *Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayını: 96-105.
- Canan Tan. Özgeçmiş. İnternet adresi: <http://canantan.com>. Erişim 01.08.2014.
- Çubukçu B. (1998). Prof. Dr. Asuman (Berk) Baytop Farmakognozi Alanında Akademik Dereceleri (Dr., Doç., Prof.) Kazanan İlk Türk Kadını. İçinde, Yıldırım N. (Ed.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, İstanbul: Novartis: 341-347.
- Dölen E. (1995). *Eczacılık Tarihi (Ders Notları)*. İstanbul M.Ü. Eczacılık Fakültesi Yayınları: VIII+147s.
- Demirkılıç K.C., Kısa P. & Uz S. (2012). Türkiye’nin İlk Kadın Laboratuvarcılarında Eczacı Leman Kazuk. İçinde, X. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildiri Kitabı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5198: 29-33.
- Dergidibi. 22 Mayıs 2012. Erendiz Atasü Edebiyatı Yeni Yüzyıl Üniversitesi’nde konuşulacak. İnternet adresi: <http://www.dergidibi.com>. Erişim: 01.08.2014.
- Erdemir A.D. (1996). *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*. Bursa: Güneş & Nobel Yayınları.
- Gürsoy A. (1998). İlk Bayan Eczacı ve Öğretim Üyesi. İçinde, Yıldırım N. (Ed.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*. İstanbul: Novartis: 337-340.

- Haber 1. 04 Ocak 2011. Gönül Bekin Şahkulubey. İnternet adresi: <http://www.haber1.com>. Erişim: 01.08. 2014.
- Haberler.com. 06 Ağustos 2013. Teis: "Hastayı İyileştiren İlacın Ticari İsmi Değil Etken Maddesidir". İnternet adresi: <http://www.haberler.com>. Erişim 01.08.2014.
- İstanbul Üniversitesi İnternet Sitesi. İnternet adresi: <http://www.istanbul.edu.tr>. Erişim 01.08.2014.
- İzmir Fotoğraf Sanatı Derneği (2013). Gönül Ocak. İnternet adresi: <http://ifod.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- Kır U., Oluğ E. & Erkan M. (2012). Türkiye’nin İlk Kadın Laboratuvarcılarında Eczacı Lale Barlas ve LİBA Laboratuvarı. İçinde, X. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildiri Kitabı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5198: 23-27.
- Kocaer R. (1949). Türkiye Eczacılar Almanacağı 1949. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Kunt K. (2008). Bir Dostun Ardından: Prof.Dr. Asuman Baytop. İnternet adresi: <http://www.dogatarihi.net>. Erişim: 29.11.2014.
- Liba Labaratuarları (2012). Hakkımızda. İnternet adresi: <http://78.189.102.173>. Erişim 01.08.2014.
- Maskar Ü. (1947). Türkiye’de Sivil Eczacı Mektebinin Açılışından Bugüne Kadar Geçirdiği Saffhalara ve Son Yıllardaki İnkişafına Toplu Bir Bakış. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Nart Ajans (2006). Türkiyenin İlk Kadın Laboratuvarcısı Bir Çerkes. İnternet adresi: <http://www.nartajans.net>. Erişim 01.08.2014.
- Sezer A. (1998). Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis’teki Çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(42): 889-905.
- Şar S., Şahne Sözen, B., (2012). Türkiye’deki Eczacılık Fakültelerinde Çalışan Kadın Eczacı Öğretim Üyeleri ve Bilime Yaptıkları Katkıları, 11th International Symposium on Pharmaceutical Sciences (ISOPS-11), Ankara, 26-29 Haziran 2012.
- Şar S. & Özcömert H. (1998). Türkiye’deki Kadın Eczacılar ve Sağlık Alanına Katkıları. İçinde, Yıldırım N. (Ed.), *Sağlık Alanında Türk Kadını*, İstanbul: Novartis: 348-363.

- Şar S. (2002). Türkiye'de Eczacılık Fakültelerindeki Başlangıçtan Bugüne Lisans Diploması Eczacılık Olan Kadın Öğretim Üyeleri. VII. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul, 1-6 Eylül 2002.
- Şar S., Sözen-Şahne B. (2012). Türkiye'deki Eczacılık Fakültelerinde Çalışan Kadın Eczacı Öğretim Üyeleri ve Bilime Yaptıkları Katkıları. Poster Bildirisi. 11th International Symposium on Pharmaceutical Sciences (ISOPS 10) 26-29 Haziran 2012.
- Şehsuvaroğlu B.N. (1970). *Eczacılık Tarihi Dersleri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Taşan T. (2001). Türk Müziği'nde Eczacı Sanatçılar. Türk Eczacıları Birliği Yayını. İnternet adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (1994). Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991. Ankara: TBMM.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). Milletvekillerimiz. İnternet Adresi: <http://www.tbmm.gov.tr>. Erişim 01.08.2014.
- Türk Harb-İş Sendikası. 05 Ekim 2012. Milli Savunma Bakanı YILMAZ, İlaç Fabrikası Komutanlığı'nı Ziyaret Etti. İnternet Adresi: <http://www.harb-is.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- Türk Eczacıları Birliği (TEB) (2006). Elli Yılın Eczanesi. Ankara: TEB Yayını.
- Türk Eczacıları Birliği (TEB) (2009). Artık Yeter. Ankara: TEB Yayını.
- TEB Haberler (Mayıs-Haziran-1996). ATASÜ: Yaşamın Bir Anlamı Olmalı. İnternet Adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- TEB Haberler (Eylül-Ekim-1998). Sanatçı Meslektaşlarımız: Neyran Karacan. İnternet Adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- TEB Haberler (Ocak-Şubat-2002). Sanatçı Eczacılar: Ayla Ataman. İnternet Adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- TEB Haberler (Mayıs-Haziran-2003). Sanatçı Eczacılar: Sıdıka Ural. İnternet adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.
- TEB Haberler (Ocak-Şubat-2009). Sayı 1. Sanatçı Eczacılarımız: Yedi Çay Biri Açık. İnternet Adresi: <http://www.e-kutuphane.teb.org.tr>. Erişim 01.08.2014.

Prof. Dr. Sevgi Şar

Ankara Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi
Eczacılık İşletmeciliği
Ankara-Türkiye
E-posta: sevgisar98@gmail.com.

Araş. Gör. Miray Arslan

Ankara Üniversitesi
Eczacılık Fakültesi
Eczacılık İşletmeciliği
Ankara-Türkiye
E-posta: msevuktekin@ankara.edu.tr.

Araş. Gör. Bilge Sözen Şahne

Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi
Eczacılık İşletmeciliği
Ankara-Türkiye
E-posta: bilgesozen@yahoo.com.

Bu Sayıya Katkıda Bulunan Yazarlar / Authors in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Makaleler / Articles

Prof. Bih-Er Chou
National Tsing Hua University,
Hsinchu-Taiwan.

Assist. Prof. Dr. Barbara Dell`Abate
Çelebi
Beykent University
İstanbul-Turkey

Gülay Ekren
Instructor
Sinop University
Sinop-Turkey

Assist.Prof. Fatma Zehra Fidan
Celal Bayar University
Manisa-Turkey

Gözde Gayde
Res. Assist.
Ankara University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Burcu Şimşek
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Şengül İnce
PhD Candidate
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Eser Tanıtımı/Book Review

Duygu Dinçer
Res.Assist.
Marmara University
İstanbul-Turkey

**Kadın Çalışmaları ile ilgili
Etkinlikler, Notlar ve
Raporlar/Activities, Notes,
and Reports on Women's
Studies**

Res.Assist. Miray Arslan
Ankara University
Ankara-Turkey

Res. Assist. Bilge Sözen Şahne
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Prof. Sevgi Şar
Ankara University
Ankara-Turkey

Bu Sayıda Hakemlik Yapanlar / Referees in This Issue
(Alfabetik olarak / In alphabetical order)

Assist.Prof. Hatice C. Akdağ
İstanbul Technical University
İstanbul –Turkey

Assoc.Prof. Ahu Antmen Akiska
Marmara University
İstanbul –Turkey

Prof. Sevda Alankuş
Kadir Has University
İstanbul-Turkey

Assoc.Prof. Ayten Alkan
İstanbul University
İstanbul –Turkey

Assoc.Prof. Gülseren Şendur Atabek
Yaşar University
İzmir-Turkey

Assist.Prof. Pembe Behçetoğulları
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Assoc.Prof. F. Umut Beşpınar
Middle East Technical University
Ankara-Turkey

Assoc.Prof. Aksu Bora
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Prof. Divina M. Edralin
De La Salle University
Manila-Philippines

Assoc.Prof. Nuray Ergüneş
İstanbul University
İstanbul-Turkey

Assist. Prof. Dr. Tufan Ekici
Middle East Technical University
Ankara-Turkey

Dr. Çiğdem Esin
University of East London
London-England

Assoc.Prof. María Alicia C. Garza
Boise State University
Boise-USA

Prof.Dr. Hande Birkalan Gedik
Yeditepe University
İstanbul-Turkey

Dr. Delphine Grass
Lancaster University
Lancaster-United Kingdom

Asist.Prof. F. İrem Çağlar Gürgey
Kocaeli University
Kocaeli-Turkey

Prof.Dr. Hatice Jenkins
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Dr. Karen Howells Kabaran
Eastern Mediterranean University
Famagusta-North Cyprus

Asist.Prof.Dr. Didem Koşar
Hacettepe University
Ankara-Turkey

Assist.Prof. Gözde İnal
European University of Lefke
Lefke-North Cyprus

Assist.Prof. Emine Tahsin
İstanbul University
İstanbul-Turkey

Kadin / Woman 2000- Journal for Women' Studies Notes for Contributors

General Principles

- 1) Essays should be sent to the following e-mail address. jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadin / Woman 2000* publish in Turkish and English.
- 3) Manuscripts submitted to *KADIN / WOMAN 2000* is expected to contain original work and should not have been published in an abridged or other form elsewhere. Acceptance of a paper will imply assignment of copyright by its author to *KADIN / WOMAN 2000 and EMU Press*; but the author will be free to use the material in subsequent publications written or edited by the author provided that acknowledgment is made of *KADIN / WOMAN 2000* as the place of the original publication.
- 4) All ideas, views, hypothesis or theories published in *KADIN / WOMAN 2000* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of Eastern Mediterranean University or Center for the Women's Studies.
- 5) All manuscripts are assessed by at least two academic referees without any sign of the author(s)' identity and the evaluation of referees without their names are sent to the author by the chief editor.
- 6) The publisher and editors reserve the right to copyedit and proofread all the articles accepted for the publication. Copy of edited manuscripts will be sent to authors prior to publication.

Instructions to Authors

- 1) Contributors must submit their manuscripts electronically including the original figures and tables to the editor.
- 2) Manuscripts must be typed in double-spaced, with Times New Roman 12 font. The length of the articles should not exceed 9000 words and the book reviews may be around 500-2500 words.
- 3) The spelling guidelines of The Foundation of Turkish Language for the Turkish manuscripts must be taken as standard for the spelling of loan words in Turkish. Loanwords accepted in English usage should be spelled in accordance with the *Oxford English Dictionary* and its supplements. Other foreign words must be written in Italics and explained in parenthesis or at deep notes if necessary.
- 4) Manuscripts must consist of the title page, the abstract pages, both in Turkish and in English, the main article, appendix, tables, figure captions, figures, end notes, the correspondence address of the author. All these must be written on separate pages. Articles sent in both languages Turkish and English will be published together.
 - a. A title page should be prepared carrying the article title consisting of not more than 10-12 words (maximum 50 characters including the spaces), author's full name (in the form preferred for publication), and author's affiliation including mailing address.
 - b. Abstracts, not exceeding 300 words both in Turkish and English must begin from new pages. Below these the 'Key Words' and 'Anahtar Kelimeler' (not more than 10 words) must be added.
 - c. The article must begin from a fresh page.
 - d. References should be given in the text in this format: (Surname of the Author, Year of publication and page(s) quoted), (Brown, 2003: 23). Other additional information may be numbered consecutively and appear as footnotes.

- e. Quoted unpublished material should have full location reference.
- f. Tables and figures should have captions and numbers. The captions of the tables and figures must be written on the top, and references and explanations related to the figures must be written below the table.
- g. Original drawings or pictures must be submitted in a form ready for the printer. Each illustration should bear a number. Captions should be presented separately on a sheet at the end of the manuscript and should be identified by number.
- h. Equations should be numbered consequently. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. In cases where the derivation of formulae has been abbreviated, it is of great help to the referees if the full derivation can be presented on a separate sheet (not to be published).
- i. The references quoted or referred in the text must be listed alphabetically in the 'References' in this format: Surname initial of the name of the author (date of publication). *Full title of the book* (in italic) or full title of the article/chapter (in regular font) and *The name of the journal/book* (in italic), the place of publication: publisher, pages of the article published in the journal. Quoted unpublished material should have full location reference.

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* . Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

- 5) The points not mentioned here please consult APA style or Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.
- 6) Articles that do not obey these rules will be returned to the author for the necessary changes. Papers not accepted by the editorial board will be sent back to the author together with the original figures and tables.

Correspondence Address

Kadın / Woman 2000
Center for Women's Studies
Eastern Mediterranean University
Faculty of Business and Economics- Annex Building BE280

Gazimağusa – Turkish Republic of Northern Cyprus
(Via Mersin 10 - Turkey)

Tel: (+90 392) 630 2269
Fax: (+90 392) 392 365 1017

E-mail: jws.cws@emu.edu.tr

Web adress: <http://kwj2000journal.emu.edu.tr>

Kadın/Woman 2000 Yayın İlkeleri

Genel İlkeler

- 1) Yazarlar, *Kadın/Woman 2000*'de yayımlanmasını istedikleri bilimsel çalışmalarını aşağıdaki e-posta adresine göndermelidirler:
jws.cws@emu.edu.tr
- 2) *Kadın/Woman 2000*, Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayınlanır.
- 3) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilen yazılar, başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. *Kadın/Woman 2000* Yayın Kurulu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilen yazılarda, DAÜ – Yayınevi bütün yayın haklarına sahiptir. Ancak yazarlar yayınlanan bilgileri kısmen *Kadın/Woman 2000*'ne atıfta bulunmak üzere başka yayınlarında kullanabilirler.
- 4) Yazılardaki düşünce, görüş, varsayım, tez ya da savlar yazarlarına aittir. Doğu Akdeniz Üniversitesini veya Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezini bağlamaz.
- 5) Tüm yazılar, yazar(lar)ın kimliği saklı tutularak konu ile ilgili en az iki akademik danışman tarafından incelenir. Yapılan değerlendirme hakem isimleri gizli tutularak yayın kurulu başkanı tarafından yazarların bilgisine sunulur.
- 6) Yayın Kurulu, yayıma gönderilen yazılarda düzeltme yapabilir. Bunlar yayımdan önce yazarın bilgisine sunulur.

Yazım Kuralları

- 1) Yazılar yayına uygun olarak hazırlanmış figür ve tablolar ile birlikte elektronik olarak gönderilmelidir.
- 2) *Kadın/Woman 2000*'e gönderilecek yazılar, tercihen Times New Roman fontu ile 12 punto olarak yazılmalıdır. Yazıların uzunluğu makalelerde 25-30 sayfayı veya 9000 kelimeyi aşmamalı, kitap tanıtımlarında ise 1-7 sayfa veya 500-2500 kelime arasında olmalıdır.
- 3) Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Türkçede pek alışılmamış sözcükler yazıda kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde Türkçe ve İngilizce olarak verilmelidir. İngilizce yazılarda ise *Oxford English Dictionary* veya ekleri örnek alınmalıdır.
- 4) Yazılar başlık sayfası, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekil başlıkları, şekiller, yazar notları ve yazışma adresi ile yazı Türkçe yazılmış ise İngilizce, İngilizce yazılmış ise Türkçe olarak genişletilmiş özet (Abstract) bölümlerini içermelidir. Yazarın makalesini hem Türkçe hem de İngilizce olarak göndermesi halinde yazısı iki dilde de yayımlanabilecektir.
 - a) Başlık sayfası en fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığını, (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter), yazarların adı ve soyadı, ünvanı ve çalıştığı kurumu içermelidir.
 - b) Türkçe ve İngilizce olmak üzere 'Özet' ve 'Abstract' başlıkları altında her iki dilde de 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetin her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır. Bunların altında ayrıca 'Anahtar Kelimeler' ve 'Key Words' başlıkları ile makale ile ilgili önemli anahtar kelimeler (en fazla 10 kelime) yazılmalıdır.
 - c) Ana metin yeni bir sayfadan başlamalıdır.
 - d) Metin içinde atıfta bulunulan kaynak ve şahıslar (Yazar soyadı, Yayın yılı, ve atıfta bulunulan sayfa numarası, (Brown, 2003: 23) şeklinde verilmelidir. Metinle ilgili ek bilgiler üst numaralarla verilmeli, metin sonundaki Notlar kısmında aynı numara ile eklenmelidir.

- e) Şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo ve figürlerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ve figürlerle ilgili notlar ise alta yazılmalıdır.
- f) Tablolar metin içine konmayıp, her biri ayrı bir sayfaya yazılmalı, metin içindeki yeri marjın içinde belirtilmelidir.
- g) Makalede yer alması istenen resimler veya çizimler yayıma hazır şekilde gönderilmelidir. Resimler makalede yer alışı sıralarına göre numaralandırılmalı, metin içindeki yerleri Resim 1, Resim 2 şeklinde parantez içinde gösterilmeli, resimlerin arkalarına ise resim numaraları, yazarın soyadı ve kısaca makale ismi yazılmalıdır. Ayrıca bunlara ait açıklamalar ayrı bir sayfada sıra ile belirtilmelidir. Resimler disket veya CD üzerinde TIFF formatında gönderilebilir.
- h) Denklemle sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın sağ tarafında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi kısa olarak gösteriliyorsa, hakemlere verilmek üzere türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada gösterilmelidir.
- i) Metinde yararlanılan tüm kaynaklar ayrı bir sayfadan başlayarak alfabetik sırada Kaynaklar başlığı altında şu sıraya göre verilmelidir: Yazar Soyadı Adı (Yayın yılı). *Kitap ismi* (italik harflerle) veya makale ismi, *Dergi adı* (italik harflerle) Basım yeri: Basımevi, dergide yer aldığı sayfa numaraları. Kitap isimleri *Italik* harflerle, makale isimleri normal harflerle, dergi adı *italik* olarak yazılmalıdır. Ayrıca yayımlanmamış kaynaklardan yapılan alıntılar da tam olarak anlaşılacak şekilde kullanılmalıdır.

Örnekler:

Foucault M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books.

Van Dijk T. A. (2006). Discourse and Manipulation, *Discourse and Society*, 17 (2):359-383.

5) Burada değinilmeyen konular için APA yazım şartlarına başvurulabilir. Kaynak: Hacker, D. (2004) "APA" *A Pocket Style Manual*. Boston, New York: Bedford/St. Martin's:155-182.

6) Bu duyuruda belirtilen kurallara uymayan yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarlarına geri gönderilir. Yayın Kurulu tarafından yayımı uygun bulunmayan yazılar bir nüsha olarak varsa orijinal tablo ve figürleriyle birlikte yazara iade edilir.

İletişim Adresi

Kadın / Woman 2000
Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
İşletme ve Ekonomi Fakültesi- Ek Binası, BE280
Gazimağusa – Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Tel: (392) 630 2269

Fax: (392) 392 365 1017

E-posta: jws.cws@emu.edu.tr

İnternet adresi: <http://kwj2000.journal.emu.edu.tr>